Kurt Konrad

Španělské revoluce

LIDOVÁ
KNIHOVNA

Obrácen k Sanchovi, pravil Don Quijote: „Svoboda, Sancho, je jedním z nejcennějších darů, jež nebesa poskytla lidem; jí se nemohou rovnati poklady, jež země uzavírá a moře kryje; pro svobodu a čest možno, ba nutno se odvážit života, a naopak otroctví je nejhorší neštěstí, jež člověka může potkati.“

Cervantes.

V každém z nás je kus živého Španělska. Od okamžiku, kdy se šestiletému chlapci, kterému znalost abecedy je ještě něco podivuhodně nového a kouzelného, rozhořely líce nad Quijotovým bojem proti větrným mlýnům — od toho okamžiku žije v nás tento španělský hidalgo podivným životem. Čím jemu byly rytířské romány, tím byly nám knížky dobrodružné a fantastické; i ty jsi měl někde v pokoji, v zahradě, někde venku mlýnská křídla, která ti představovala zlé obry, a lazebnickou misku, která ti byla zlatou přilbou. A pamatuješ si ještě všechny Dulciney svých nesmělých snů?

Vydání Dona Quijota pro děti s mnohými neumělými obrázky — není v nich nic než dějová kostra Cervantova díla, ale je v nich přece Don Quijote, kterému nelze nic ubrat, poněvadž od prvního setkání žije v tobě prudkým a vlastním životem.

A s Donem Quijotem Španělsko.

Po druhé se s ním setkáš ve čtrnácti letech na stránkách Costerova Ulenspiegla. Jen zpola vnímáš úžasné básnické bohatství tohoto díla — a nezapomenutelně se ti vrývá

do paměti sadistický král Filip uzamčený v Escorialu; propadáváš se v ukrutných hlubinách inkvisice; sleduješ s blaženým a vzpurným úsměvem trampoty Thyla Ulenspiegla, v němž o léta později poznáš věčnou postavu revolučního komisaře.
A znovu Španělsko: vlámský odboj proti němu. A v tvé představě tak dokonale splývá Quijote s Ulenspieglem, že poznáš v boji druhého to, o čem snil první, co prvnímu se muselo jeviti ve vzdálených a skrytých podobenstvích a co druhý mění v organisovanou vzpouru.
Ještě nevyprchala tajemná vůně slova Almanzor, který byl vládcem v Cordobě, a tajemství arabských klenb v Granadě, tolikrát obdivovaných na špatných ilustracích — a už se ti pojí k představě Španělska představa revoluce.
O několik let později obracíš stránky Masereelova „Deníku“ v dřevorytech a nabereš si z nich plné plíce chlapské vzpoury — až na poslední stránce objevíš vlámský verš, který je téhož ražení jako Liebknechtovo „Všemu navzdory!“ a v jehož slovech ožívá Don Quijote, spoutaný svou falešnou zbrojí, za něhož musel vše vybojovat vlámský Thyl:

„Zy zullen hem niet temmen
De Leeuw van Vlaanderen!“

„Nezkrotí vlámského lva!“ — a už jsi na cestě dětstvím i časem dospěl k řece Manzanares, kterou drží proti fašistickému barbarství výkřik: No pasaran! N e p r o j d o u!

A pak, když po letech vyhledáváš na stránkách španělských dějin vysvětlení, proč Don Quijote snil, když Thyl již mohl bojovat, proč Don Quijote měl falešnou zbroj, když Thyl již mohl míti správnou — tu splácíš jen dluh živému Španělsku v sobě — i tomu, které živé a odvážné za tebe bojuje.

●

Don Quijote — mnozí v něm hledali symbol „španělské duše" a liberalistická renesance španělská na rozhraní XIX. a XX. století zplodila o něm mnoho tlustých knih. „Španělská duše", „duše národa" — není to mrzkost a chamtivost vládnoucí vrstvy polofeudální a monarchistické, která tu vydává své vlastní omezené obzory za duši národa? A nechce tu vládnoucí třída udržeti lid ve věčné představě quijotského boje ve falešné zbroji a s falešnými cíli? „Stoicismus je v podstatě základním postojem španělské duše" — nechápete z této nehorázné Madariagovy věty záměr vládnoucích, odsouditi masy španělského lidu k věčnému a trpnému snášení středověkého útlaku? Don Quijote — to je postava, kterou španělský třetí stav kritisoval trosky feudalismu básnickým slovem, když nebyl s to odstraniti je kritikou zbraní. Tak se do kritiky vkrádala sebekritika a tak objevujeme ve falešné zbroji tragikomického rytíře z Manchy jakousi rudou nit španělských dějin. Mnohem více než nějaká pomyslná „národní povaha" zračí se v něm ona zvláštní směs obrození a reakce, s kterou se setká-

váme na všech revolučních obratech španělských, zvláštní směs, kterou vtiskly španělskému vývoji zcela zvláštní historické podmínky.

Don Quijote de la Mancha — se svou náhražkou rytířské výzbroje v době, kdy už dávno zašel lesk i sláva feudálního rytířství, se svým bojem ve jménů snů a ilusí proti větrným mlýnům, když bylo už tolik skutečných nepřátel — jaké to ztvárnění španělské minulosti!

S falešnou zbrojí vytáhly do boje první šiky španělského měšťanstva v době velkého evropského otřesu feudalismu. Svatá Hermandad, jeho policejní vojsko, nemohlo zvítězit proti apoštolské monarchii a její svaté inkvisici, — v době kdy už popření vší svatozáře se stalo předpokladem úspěšného boje proti feudalismu.

O tři sta let později, když už francouzská revoluce zasadila rozhodující ránu pilířům středověku, vedl španělský lid svůj národně-revoluční odboj proti Napoleonovi znovu ve falešné zbroji: dal se vésti a svésti právě těmi církevníky a šlechtici, jejichž definitivní porážka jedině mohla přinésti jeho svobodu.

Krvavá a krátkozraká vojenská povstání XIX. století, jimiž armádní kliky nastolují v pestrém střídání jednou liberální režim, podruhé reakci, zase se probojovávají ve falešné zbroji: liberální generálové představují jen kliky, bez vážné opory v lidu a bez prozíravého programu demokratické revoluce.

Když pak ve španělské zemi nastoupí děl-

nické hnutí — v době, kdy se Pařížská komuna již probíjí k pravdě budoucnosti — tu ani ono se nevyhne falešné zbroji a n a r c h i s m u, který ji oloupí o nejlepší příležitosti a který ji nesčetněkrát místo skutečného nepřítele podvrhne větrné mlýny.
Ale Don Quijote není jen rytíř ve falešné zbroji a bojovník za falešné, ilusorní, nepoznané cíle. Svým odhodláním, plným šlechetných ideálů, svou neporazitelnou a šťavnatou chlapskostí je zároveň i bojovníkem proti světu, odsouzenému k zániku, proti světu, který sáhl k poslednímu barbarství, aby se udržel.
A tento Don Quijote nenosí již falešnou zbroj. Je to nezdolatelný chlap, je to španělský lid vedený dělnickou třídou. Nechal svou tragikomiku fašistickým generálům, jimž se tolik hodí jeho falešná středověká zbroj — a básník Halas, který na podzim roku 1936 hledal ve španělské zemi obrozeného Dona Quijota, našel tam p r a v o u zbroj, na p r a v é m místě, v p r a v ý c h rukou:

„Když u nás o podzim se řízl sad
až skoro do zlata
Don Quichot řídil z barikád
mitrailéz ratata“

Don Quijote na barikádách španělské svobody! A tím, že se jeho živá podstata obrací k budoucnosti, patří definitivně minulosti jeho symbolická, tragikomická slupka.

1. Vzpoura proti absolutismu

„Která je nejbohatší země světa? Je to Španělsko. Neboť přes velmi špatné krále, kteří spravovali tuto zemi, stále ještě existuje."

(Pruský král Bedřich II. v rozhovoru na zámku Sanssouci.)

Tři slova španělského jazyka přešla beze změny do všech téměř evropských řečí: „camarilla", „guerilla" a „pronunciamiento" Každé z nich označuje zjevy ve španělských dějinách, které se nikde jinde v Evropě neobjevily v takové čistotě. Je-li „pronunciamiento" svědectvím o nesčetných vojenských pučích 19. století, svědčí-li „guerilla" proti Napoleonovi, pak „camarilla" označuje v dějinách feudálně-monarchistického Španělska zjev, který dává vládě i odbojům těchto časů zcela zvláštní rysy.

Málokterá země má ve svých dějinách tolik povstání proti vrchnosti a tak málo skutečných, důsledně dokončených revolucí jako země španělská. Dějiny feudálního Španělska vytvořily „camarillu" — kliku dvořanů kolem krále, kteří svými intrikami ovládají a vyssávají zemi. A proti těmto královým milcům zaznamenávají španělské dějiny celou řadu vzpour. V polovině 15. století vzbouří se proti králi Juanu II. a jeho milci Donu Alvarovi de Luna veliká část šlechty. Pak se vzbouří lid proti králi Jindřichu IV. a proti hlavě jeho kamarily donu Juanu de Pacheco. V 17. století padne lidovým po-

vstáním místodržitel španělského krále v Lissabonu, Vasconcellos a podobný osud připraví lid v Saragose donu San Colombo, chráněnci Filipa IV. Ke konci téhož století vzbouří se za vlády Karla II. madridský lid proti kamarile královny, která vybírala jako pramen soukromých příjmů desátky ze všech potravin, dovážených do hlavního města. Lid pochoduje před králův palác, vynutí si na králi pranýřování nepřátel lidu, zapálí pak paláce hrabat Oropesy a Melgara, kteří spolu s hraběnkou z Berlepschu tvoří královninu kamarillu.

Mnoho povstání — i první revoluce španělská, válka svaté junty[1]) v šestnáctém století, začíná jako vzpoura proti kamarile Karla I. z Habsburků, který byl jako německý císař Karel V. Avšak oposice proti kamarille „dotýká se jen povrchu hnutí; jeho základem byla obrana svobod středověkého Španělska proti přehmatům moderního absolutismu“ (Marx).[2]) Válka svaté junty neboli povstání komunérů leží tedy na rozhraní mezi feudální a absolutistickou monarchií.

Povstání komunérů

V boji proti Maurům, kteří v 8. století obsadili jih iberského poloostrova, vznikla tři

[1]) Junta (čti chunta, od lat. unita) znamená původně svaz; ve španělské revoluci na počátku XIX. století je junta volený výbor, podobný sovětu.

[2]) Roku 1854 napsal Marx do newyorského listu „New York Tribune“ několik málo známých statí, které představují hnutnou a geniální historii španělské revoluce, především XIX. století.

nezávislá království: Kastilie, Aragonie a Portugalsko. Na počátku 13. století je arabská država tak oslabena, že si značnou část jejího území rozdělí mezi sebou Aragonie a Kastilie. Svatbou Ferdinanda Aragonského s Isabellou Kastilskou dochází roku 1469 k sloučení obou království. Aby však bylo možné založiti na tomto územním spojení španělskou královskou moc, bylo třeba vyhladiti úplně a definitivně Maury a zlomiti moc vzdorovité šlechty. Proti šlechtě se dovolává král pomoci města.

Královská moc není ničím, když se za feudálních poměrů její mocenský nástroj, armáda, skládá z družin právě těchto feudálních knížat. Král se tedy ohlíží po *vlastním* mocenském nástroji, který by mohl postaviti proti knížecím družinám — a najde je v *„Hermandades“* v *„Bratrstvech“*, ve svazech měst. Ke konci 13. století vznikla v Kastilii bratrstva, sdružení městských obcí, hlavně proti přehmatům šlechticů a prelátů, někdy i proti králi. Bratrstvo kastilských měst rostlo a nabylo váhy a na sněmu v Madrigalu r. 1476 bylo usneseno, že všechna města vstoupí do „Svaté Hermandad“.

Odbojný účel bratrstva si vyžádal ozbrojené moci, vznikla tedy jakási společná městská milice. Sto hospodářů postavilo do pole jednoho těžce ozbrojeného jezdce; takto vznikla milice o 2.000 jezdců a několika stech pěšáků, jimž velmi brzy, po dohodě měst s králem, veleli královští důstojníci. Svatá Hermandad — (jméno bratrstva měst přešlo brzy na tuto policejní milici) — měla

zprvu jen střežiti bezpečnost silnic a uplatňování zákonů. Poněvadž však tyto zákony přestupovala především šlechta, stala se Svatá Hermandad brzy armádou svazku královské moci s městy proti šlechtě. Osvědčila se do té míry, že byla zavedena i v Aragonsku. V této formě trvala do roku 1498. Později pak to byla již jen žoldnéřská milice městská, předchůdce dnešní „Guardia Civil". Tato městská milice stane se královským četnictvem a pomáhá Isabelle a Ferdinandovi zdolávati odstředivé snahy šlechty.

Druhým vnitřním nepřítelem spojeného, t. j. jednotného království španělského se může stát *církvev;* pokud se nepodřizuje královské moci, pokud podléhá Římu a jemu je poplatná, je rozhodně nebezpečným královým konkurentem ve vyssávání země. Chce-li jí královská moc vyrvati tento monopol, pak jí musí zároveň zaručit tučný podíl na jeho výnosu. Vynutí-li si na papeži, aby španělští biskupové, řády a faráři byli podřízeni králi, pak musí dáti volné pole *„Svaté inkvisici"*. Inkvisici založil proti kacířům papež Alexandr III. r. 1163 na koncilu v Tours. A kacířská vlna nevynechala ani poloostrov za Pyrenejemi. Všichni křesťanští spisovatelé si stěžují na zesurovění a nemravnost církve — nesmí tedy překvapiti, že veliká kacířská hnutí Albigenských, Valdenských a Katharů našla ohlas i na iberském poloostrově. Církev sáhla k osvědčenému prostředku všech demagogů: založila řád dominikánský a jiné žebrácké řády, které hlásáním chudoby měly vzít vítr s pla-

chet kacířům a zároveň hráti vedoucí úlohu v inkvisici, která zahájila své dílo r. 1242. Kacířství se rozmáhalo všude tam, kde vznikaly protifeudální síly; především tedy v Katalánsku, v Barceloně, kde již na počátku 13. století starý i nový zákon byl přeložen do „romance" (katalánské řeči), kde svobodomyslní troubadoři našli útočiště — a kde se proti Římu bouřilo měšťanstvo také z důvodů obchodní konkurence.

Španělská církev se poněkud odpoutá od Říma, stane se *státní* církví španělského království — a vykoupí to zvýšenou mocí a bohatstvím. Takto se inkvisice stane nástrojem nové královské moci — ale nástrojem všemocným. R. 1477 zřídí Ferdinand inkvisiční soud a 1482 se stane Torquemada, dominikánský mnich, velikým inkvisitorem. Prvním cílem inkvisice je vyhubení Maurů. Vyznávají mohamedánskou víru — co snadnějšího pro všudypřítomný inkvisiční aparát, než zahalovati lupičské dobyvačné války rouchem svatých válek náboženských! R. 1492, v roce slavné cesty Kolumbovy, padla Granada a španělská státní církev dopomohla takto k životu španělského státu. Svatá inkvisice a svatá Hermandad, město po boku církve jako spojenec královské moci — netušíme nic dobrého pro osudy prohouzející se městské třídy, pokrokové síly ve všeobecné krisi feudalismu. V době, kdy v ostatní Evropě město strhuje s věcí tohoto světa středověké roucho svatosti, nezbaví se ve Španělsku toho přívlastku „válka *svaté* junty" a osud této revoluce vtiskne

svou „svatou“ povahu i revoluci druhé na počátku XIX. století.

Po zdolání Maurů stane se inkvisice bojovým nástrojem proti všem politickým odpůrcům království — a ve virtuosních rukou Karla I., následníka Ferdinandova, i nevyčerpatelným zdrojem státní pokladny. Propadá-li — podle inkvisičního řádu z r. 1503 — konfiskaci kacířovo jmění v samém okamžiku „činu“, pak z toho vyplývá značný příjem pro inkvisici i válečné podniky královy. A kterého majitele peněz i statků by bylo nemožné usvědčiti za kacířství? Město, které pomohlo svou policií královské moci proti společnému nepříteli rytířskému, má nyní svou hospodářskou, finanční silou zaplatit útraty světové monarchie habsburské. A poněvadž této hospodářské síle odpovídá velký počet výsad a svobod městských, dochází ke konfliktu s králem, který v nich vidí překážku na cestě k neomezenému dracování měst.

Svatá Hermandad, svaz měst, mohl býti pro „katolického“ krále jen *přechodným* spojencem. Spojencem jen do toho okamžiku, kdy svaz měst nabyl příliš velké moci bojem proti šlechtě, korunou požehnaným a legalisovaným. Tu potřeboval král spojence nového proti starému, tu královská moc zpola dohodou, zpola bojem se spojila s církví, se *státní* církví. Církev mohla králi posloužiti centralisovaným aparátem inkvisice, pevně učleněným a strašným. To bylo něco jiného než 2.000 ozbrojených řemeslníků, předem podezřelých z kacířství. Svazek krá-

lovské moci s církví — to byla funkce inkvisice, která fungovala proti městu, k němuž patřili i Židé a Mauři. Byla to jakási preventivní kontrarevoluce proti nebezpečným městům a proti její ukrutnosti byly příliš slabé vzpoury lidu v Leridě, v Barceloně, v Saragose.

Karel I. Habsburský měl kromě španělské i nizozemskou a od r. 1519 i německou korunu. Španělské *kortesy* byly proti tomu, aby jejich král přijímal korunu Svaté římské říše národa německého. Nevypůjčil si Karel 100.000 dukátů od německých Fuggerů, aby podplatil kurfiřty? A kdo jiný byl ručitelem této půjčky, kdo jiný měl zaplatit ne-li španělské stavy? A z nich kdo více než město? Ze svého flanderského rodiště přitáhl Karel do Španělska celou kamarillu šlechticů, úředníků, kupců, která za kardinálského vicekrále Adriana prodávala veřejné úřady i soudní rozsudky tomu, kdo nejvíce zaplatil. Jaká to nevítaná konkurence pro Španěly! Dochází ke konfliktu ihned po královë návratu z Německa. Kastilské „*cortes*“, středověké zastupitelstvo španělské, které představuje feudální rovnoprávnost tří stavů, šlechtického, církevního a městského s královskou mocí — kortesy se scházejí ve Valladolidu, aby přijaly královu přísahu na staré zákony a daly mu španělskou korunu jako léno. Proti tomuto feudálnímu pojetí královské moci stojí Karlova představa moderního královského absolutismu: odmítá podřídit se kortesům a posílá zmocněnce, kteří mají přijmouti od nich nikoli korunu,

ale bezpodmínečnou poddanskou přísahu věrnosti. Kortesy odmítají: neobjeví-li se král před nimi, pak nebude králem španělským. Karel ještě jednou ustoupí, nevrle skládá přísahu, s nenávistí vyslechne sebevědomou větu zastupitelstva: „Vězte, pane, že král je jen placený služebník národa!“ Tuto nehoráznou větu mu „národ“ draze zaplatí!

V tomto okamžiku začíná nepřátelství mezi králem Karlem I. a španělskými městy. Zástupci měst kastilských, aragonských a katalánských odmítají vyhověti přepjatým daňovým požadavkům královým. Vždyť právě nyní objevení mořských cest začíná vynášeti, teprve nyní se vracejí peníze uložené do nákladných výprav, a tyto peníze má nyní odvézti král do cizích zemí? Po královë přísaze ve Valladolidu kortesy sice povolí králi žádanou částku 200 milionů maravedů — avšak král musí vyhověti také většině peticí, které mu předkládají „prokurátoři“, poslanci měst. Požadavky tohoto třetího stavu značně omezují královskou moc. A Karel se nechce podříditi. Je to pramen vážných konfliktů s městy. Dosud jej uznaly a peníze mu povolily jen kortesy v provinciích Kastilii a Leónu. V Aragonu se opakuje historie valladolidská. Král nesplnil svůj slib a nepropustil svou cizineckou kamarillu; Aragonci jej přinutí, aby v Saragose osobně složil královskou přísahu — a pak mu ještě povolí 200.000 dukátů jen k zaplacení královských dluhů s podmínkou, že se nedostanou do rukou cizinců. Podobné pokoření

i u Katalánců, kteří mu jako představiteli svých flanderských konkurentů povolují jen zcela nepatrnou peněžní služebnost.
Tu v Katalánsku zastihne Karla zpráva, že byl zvolen německým císařem; Karel přijme, aniž se ptá Španělů, přijme i titul „Veličenstvo“ a svolá kortesy do Galicie — do Santiaga — aby mu povolily nové částky. Města protestují, král nepovoluje; proto města dají svým poslancům velmi přísné předpisy pro zasedání v Santiagu. Král se mezitím pokouší získat pro sebe lstí i násilím jedno město po druhém. Ve Valladolidu, jehož městskou radu posilují v neústupnosti prokurátoři z Toleda a ze Salamanky, dojde k demonstracím: „Ať žije král, pryč s jeho špatnými rádci!“ — a král opouští město jako uprchlík a nepoučen. Konečně se sejdou kortesy 20. března 1519 v Santiagu. Král nepřipustí poslance ze Salamanky a z Toleda — přes to však žádají zástupci Leonu, Cordoby a jiných měst, aby před královskými požadavky byly projednány petice měst. Král přeloží kortesy do La Coruña, tam si „udělá“ většinu, která mu peníze povolí, nedbá 61 peticí měst, jmenuje znovu španělským regentem cizince Adriana, biskupa z Tortosy, rozpustí kortesy a 20. května odpluje na sever.
Tyto události rozpoutají povstátní; comunidades (obce) a comuneros (členové obcí) povstanou proti porušení svých práv, zprvu ještě podporováni šlechtou. Ještě než Karel vyplul z La Coruña, došly tam zprávy o povstání v *Toledu.* Měšťané volají do zbraně

a občanskou ozbrojenou moc vedou dva šlechtici z vysokého rodu: *Juan de Padilla* a *Hernando d'Avalos.* Povstání se rychle šíří po celé Kastilii a hněv lidu stihne ty z jeho poslanců, kteří proti jeho vůli i předpisu hlasovali v La Coruña pro královu služebnost. *Segovia* se stane druhým střediskem povstání. Tam jdou tkalci v čele hnutí, jeden z prokurátorů je zabit, městský úředník, který ho hájil, skončí smyčkou kolem krku a *Juan Bravo* přejímá velení ozbrojeného lidu. Následuje *Madrid,* jehož lidu velí *Juan de Zapata,* po něm Guadalajara, Zamora a jiná města.

Králův regent Adrian sedí ve Valladolidu a posílá proti blízké Segovii tisíc jezdců, jimž velí valladolidský starosta Rodrigo Ronquillo. Zůstane-li Segovia sama, pak padne toto po Toledu nejdůležitější ohnisko povstání. Avšak Segovia nezůstala sama, solidarita měst se dostavuje velmi rychle, z Madridu přispěchá Zapata, z Toleda Padilla s malými oddíly — a Ronquillo je poražen. Jezdci nestačí proti městu, je tedy třeba děl. Královské kusy jsou v Medina del Campo a jeho obyvatelé se zdráhají je vydati, raději spálí kola a vozy. Adrian posílá proti Medině vrchního velitele svých vojsk, Alonsa de Fonseca; ten za Ronquillovy pomoci zapálí město 25. srpna 1520 — město však se nevzdá a královská vojska sklízejí druhou porážku.

První úspěchy komunérů dodávají odvahy; i města, která dosud kolísala, sdruží se nyní ve svazu, v němž se soustředí odpor proti

přemrštěným požadavkům krále a jeho regenta. *„Svatá junta“*, městský svaz, svěří nyní své ozbrojené síly Padillovi, prohlásí Adriana a jeho královskou radu za sesazenu a zvolí si za sídlo město Tordesillas. Padilla nyní táhne proti Valladolidu; když se blíží, lid tohoto města povstane proti regentu a královští uprchnou. Zároveň s Adrianovou zprávou o vítězném povstání dostane král listinu požadavků Svaté junty: odstranění feudálních práv pozemkových, omezení šlechtické moci, odstranění daňové svobody pro šlechtu a veškeré duchovenstvo, větší moc kortesům, rozšíření městské samosprávy, větší váha měšťanských hlasů — málokdy byl program rodícího se měšťáctva formulován důkladněji.

Předkládat požadavky, znamená vyjednávat — a vyjednávat znamená pro krále získat čas, aby od sebe odloučil města a šlechtu, které dosud postupovaly proti němu *společně*. Zatím co na městech vyláká vždy nové lhůty, přemlouvá šlechtu — a povaha povstání komunérů sama přeje jeho záměrům.

Povstání komunérů bylo typickou revolucí v krisi feudalismu. Bouřil se feudální *stav* proti omezování svých svobod královským absolutismem. Tento městský třetí stav, „estado llano“, vládl již značně rozvinutým výrobním silám a měl ve svém lůně již zárodky sociální diferenciace. Stupeň výrobních sil dal městskému stavu sílu k vzpouře a poněvadž se tu bouří stav proti porušování svých feudálních zásad, může se zprvu spojiti s druhým stavem, se šlechtou, jejíž

privileje také ohrožuje královský absolutismus. Cizinecká kamarilla kolem Adriana vzala kastilské šlechtě nejvýnosnější místa a záští proti králi roste již po celá desítiletí. Proto zprvu postupuje proti králi svazek města se šlechtou a ozbrojenému lidu toledskému velí dva šlechtici z vysokého rodu. Měšťanstvo jde však do této své vzpoury nejen jako bránící se feudální stav, ale také již jako útočná síla *proti*feudální — a ta se trvale nemůže spojiti s feudální šlechtou. Třetí stav se již v těchto revolučních bouřích dělí na smířlivé a radikální křídlo: jedno stojí v čele hnutí, dodává mu vůdce, má co ztratit ze svého patricijského bohatství, a je proto smířlivé a ochotné k dohodě se šlechtou; druhé nemá co ztratit a dává celému hnutí průbojnost i vojáky. Radikální křídlo — to je městské řemeslo a jeho cechy, to je vrstva, která se později rozdělí na buržoasii a její protiklad. Radikálové se nezastavují u obranných požadavků, nechtějí jen *zachování* feudálních výsad *vlastních,* ale i *zrušení* feudálních výsad *šlechtických,* které se staly brzdou pro rozvoj městských výrobních sil. Když městští radikálové žádají zrušení daňové svobody šlechty a církve, když požadují pro sebe královské statky v rukou šlechticů — tu zazní šlechtě umíráček: cítí se ohrožena ve své sociální posici a je připravena opustiti město. Dosud nezapomněla, kolikrát již ve 14. století musela v kortesích ustoupiti měšťanské převaze a kolikrát městská Hermandad zkrotila její loupežnické choutky. Nezbývá jí, než

znovu se spojiti s tímto absolutistickým králem, který ruší šlechtické výsady. Král jen *omezuje* — města však chtějí *vyvlastnit!* Povstání komunérů má v sobě tento vnitřní rozpor, tolik podobný naší husitské revoluci. Vzniká jako boj stavů, jeho nositelem je však nová sociální síla, jejíž radikální křídlo sáhne již po metě důsledné protifeudální revoluce. Dosud však město nedorostlo k neporazitelné moci hospodářské; dosud brzdí rozvoj výrobních sil nejen feudalismus, ale i příživnický kupecký kapitál. Když se ve francouzské revoluci vzbouří třetí stav, tu v okamžiku, kdy se zvedne k *politické* revoluci, ovládá již pevně výrobní síly společnosti. Dvě stě padesát let předtím je španělské měšťanstvo teprve slibem; feudalismus teprve vstupuje do své krise — r. 1789 je již v nejhlubším rozkladu.
Sociální síly revoluce určují její strategii; pro povstání komunérů plně platí toto pravidlo. Šlechta a patricijstvo měst brzdí revoluční rozběh — a v okamžiku, kdy je třeba rozšířiti první úspěchy, pomýšlí na vyjednávání s králem. Kromě šlechty i patricijové: neboť měšťanstvo je teprve v počátcích svého hospodářského rozvoje a čím menší je počet jeho příslušníků, tím většího vlivu mohla nabýti skupina boháčů, která v této revoluci měla co ztratit a nezapomněla na lidové a selské vzpoury předcházejícího století. Když se šlechta takto postavila za krále, a pravé křídlo boháčů brzdilo radikální postup lidových mas, nemohla Junta dobýti ani jedné z požadovaných občanských svobod. Junta

neměla ani dost času ani dost vnitřní jednoty pro všeobecnou mobilisaci lidu. Lhůty, které Junta králi popřává svou váhavostí po dobytí Valladolidu, král využívá k přemlouvání šlechty: upozorňuje ji na nebezpečnou převahu měšťanstva, na „výtržnosti radikálů“ proti šlechtickým velkostatkářům, slibuje také nepatrné koncese a povolá několik španělských šlechticů do regentské rady vedle Adriana. Poněvadž selská Andalusie i Aragonie zůstaly mimo povstání a Svatá Junta nenašla spojení se současnou vzpourou valencijského „bratrstva“ — nastala situace, ve které král se mohl rozpřáhnouti k zdrcujícímu úderu.

Vnitřní sociální rozpor rozkládá Svatou Juntu. Smířlivci zvolí vrchním velitelem šlechtice Dona Pedra Girona — a Padilla, nejschopnějšího vůdce lidové armády, vrací se do Toleda i se svou družinou. Ačkoliv lidová armáda měla 18.000 hlav a tím převahu nad královskými, byl Don Pedro Giron neschopným vůdcem a dokonce i otevřeným zrádcem. Junta včas poznala jeho dvojitou hru, Giron musel uprchnouti — avšak tím byl jen zvýšen zmatek ve vojenském vedení revolučních sil. Když se pak královští zmocní sídla junty, města Tordesillas, junta ve své nouzi znovu povolá Padillu; tu však odstoupí šlechtický předseda junty, Laso de la Vega a přejde ke králi. Padilla je schopný voják a podaří se mu 5. března 1521 dobýt opevněného zámku Torrelobaton. Toto vítězství se ještě mohlo státi obratem — neboť dosud měla lidová armáda převahu; bylo

jen třeba rychle postupovat a mobilisovat všechny síly lidu. Ale Juan de Padilla je také šlechticem a junta je rozrytá politickými hádkami. Po dobytí Torrelobatonu zaváhá Padilla jako předtím již po dobytí Valladolidu, pomýšlí na uzavření míru — a v tomto okamžiku je s vojenským osudem povstání zpečetěn i jeho osud politický. Váhání Padillovo umožní shromáždění králových vojsk, které Padillu překvapí u města Villalar. Přepadení vyvolá u komunérů paniku, Padilla na konec pokračuje v boji sám se čtyřmi druhy, je zraněn, omdlí, je zajat a odsouzen k smrti. Padillova žena doña Maria de Pacheco se uchýlí se zbytky lidové armády do toledských hradeb — ale i Toledo padne po dlouhém obležení a s ním i poslední hlavy komunérů. Vzbouřenému lidu se pak ukazuje obvyklá náhražka revoluce, protižidovské pogromy.

Povstání valencijského bratrstva

V téže době zdolává král i druhé povstání — ve východních, levantských provinciích kolem Valencie. Bylo to povstání mnohem lidovější, mnohem radikálnější v požadavcích i v postupu, neboť nevzniklo z obrany výsad, nýbrž jako docela pravidelná sociální revoluce z velikého útlaku. Nikde nebyla moc feudálních pánů větší než ve Valencii a nikde nebylo větší zbídačení lidových mas. Třídní protivy tu byly velmi ostré a král, pro kterého byli silní feudálové také nebezpeční, pokusil se nalézti proti nim oporu

v lidu, dokud mu revoluční hnutí nepřerostlo přes hlavu.

Poněvadž valencijské břehy byly často přepadávány alžírskými piráty, dal král valencijským obyvatelům právo nositi zbraně. Když roku 1519 zase hrozilo alžírské přepadení, bylo všeobecné ozbrojení valencijského lidu nejlacinějším a nejpohodlnějším prostředkem proti nebezpečí — v době, kdy žoldnéři byli velmi drazí. Řemeslníci valencijští přijali tento královský výnos s velikou radostí; utvořili oddíly podle cechů a zahájili vojenský výcvik. Šlechta se obávala tohoto ozbrojení lidu, posmívala se cvičením ve zbraní a zdráhala se vydati zbraně — a věděla proč. Systematický vojenský výcvik zvýšil sebevědomí utlačovaných vrstev, hněv lidu proti šlechtě rostl — scházela jen jiskra do sudu prachu.

Roku 1519 vypukl ve Valencii mor. Rytíři a bohatí patricijové, majetné třídy, v jejichž rukou byla také správa města, uprchli ze strachu před nákazou. Chudé obyvatelstvo, které uprchnouti nemohlo, zůstalo v městě zbaveném správy — a se zbraní v rukou. Tu se rozšířila pověst, že se blíží alžírští Maurové, aby pomstili své pronásledované bratry. Mor a Mauři — není to dost na paniku? Ale v tomto valencijském lidu vytvořil útlak a společný vojenský výcvik něco velmi podobného třídní kázni. Když františkánský mnich Luis Castellvi o Castelloli obviní bohaté uprchlíky, že jsou příčinou epidemie i ohrožení města, když je obžaluje ze zbabělosti a svolává na ně všechny pekel-

né tresty — tu lid chápe jasně svůj cíl. Deptán epidemií přece přísahá, že do poslední kapky krve ubrání město proti Maurům. Mauři se nedostavili — byl to falešný poplach, nebo snad i oni se obávali nákazy? Avšak lid se nezastavuje u revoluční obrany města. Bohatí, kteří lid opustili v největší jeho nouzi, nemají již právo na své statky: lid zabavuje jejich majetek a ujímá se vlády. Marně se pokouší králův guvernér, který se dokonce vrací do Valencie, zastaviti toto hnutí, marně zakazuje lidové tábory a sdružování. Dva tkalci, Juan Lorenzo a Guillen Sorolla navrhnou utvoření svatého bratrstva cechů a tato „*germania*“ se ujímá vlády: Juan Lorenzo se stane hejtmanem a junta složená z třinácti řemeslníků vládne městu. Program této lidovlády odpovídá její lidové základně, je důsledně protifeudální. Žádá lidské podmínky pro pracující vrstvy, jejich rovnoprávnost se stavy, které žily jen z práce a z daní pracujících; žádá odstranění stavovských výsad, rozdělení manských velkostatků a zavedení germanií jako celoříšské organisace pracujících. Šlechta měla být úplně odstraněna a hlavní požadavek tohoto programu je předtuchou francouzské revoluce: „Všichni mají žít pod stejným zákonem a požívati stejných práv“. Když guvernér pod tlakem šlechty zakáže 8. října vojenské cvičení řemeslníků, odebéře se delegace ke králi do Barcelony.

Král nepochopil dosah tohoto povstání: viděl jen možnost získati v ozbrojených řemeslnících protiváhu proti mocné a vzpurné

šlechtě valencijské. Proto potvrdil výnos o ozbrojení lidu a schválil i utvoření germanií podle valencijského vzoru. S tímto královským povolením rozšířilo se hnutí na celou oblast a všude ve znamení prudkých bojů proti šlechtě: v Murviedru lid vybil všechny pány a boháče, kteří uprchli do zámku královského guvernéra.
Lorenzo, prozíravý a obratný vůdce lidu, dovede dokonale využíti královy sobecké ústupnosti a vyrve mu jedno právo za druhým. Když si lid takto prosadí své zástupce i do nejvyšší správní instituce, do rady porotců, která byla dosud volena jen z řad čestných občanů a rytířů — tu vyvrcholí sebevědomí sbratřených v otevřeném boji proti aristokratům: lid je žene ze statků a nezachází nijak mírně se svými utlačovateli. Nejradikálnější křídlo sbratřených nabývá vrchu — tu pomalu i královská moc poznává nebezpečí sociální revoluce, neboť hnutí germanií se rozšířilo nejen po celé Levantě, ale začínalo pronikat i do Aragonie.
Šlechta nechtěla přijmouti svou porážku bez boje. Když král zprvu stál proti ní a později váhal, postavila sama armádu, která měla zdolati povstání. Zapomněla dokonce i na své záští proti Maurům — proč ne, když ti se nevzbouřili! — a dva tisíce nevěřících bylo připuštěno k boji po boku křesťanských obránců pořádků. Armáda vojensky školených šlechticů proti armádě nadšeného lidu — jak dopadne toto měření sil? Tesař Estellis postupoval v čele revoluční armády k městu Morellu, opevněnému bodu šlechty.

Páni věděli, co je čekalo, kdyby chudí bývali zvítězili; jejich zoufalému napětí sil se podařilo potřít revolucionáře, Estellis byl zajat a pověšen s dvanácti druhy. Avšak nebyl to konec; ani tehdy ne, když šlechtická armáda za velení vévody ze Segorby porazila lid u Oropesy. Jiní vstoupili na místo Estellisovo; po tesaři byl to cukrář a paštikář Juan Caro, aksamitník Vicente Peris, porotce Juan Ros a jiní, kteří burcovali a vedli lid k dalšímu odporu proti šlechtě, s níž nyní již společně postupoval král. Lidová armáda, které velel Juan Caro, vytáhla z Valencie k zámku Jativa. S ní táhl augustinský mnich Lucas Bonet, který bral vážně církevní učení o apoštoské chudobě a hlásal svatou válku lidu proti bohatým i Maurům. Pět tisíc lidí měla armáda těchto „agermanados“, těchto sbratřených, kteří táhli na pomoc lidu v Murviedru. Koncem července 1521 byl hrabě Melito u Biaru poražen lidovými oddíly, jimž velel Vicente Peris — a toto vítězství mohlo znamenat i vítězství germanií vůbec, kdyby tehdy nebyl začal sociální rozklad revoluční fronty. Lid příliš ohrožoval i městské boháče, a proto se brzy lidu nedostávalo prostředků k dalšímu vedení války. Markýz de Velez porazí 20. srpna jeden z lidových sborů u Orihuely a 18. října 1521 se mohl Mélita zmocniti Valencie. Sbratření se opevnili v Alciře a v Jativě a odtud útočili na „leales“, na aristokraty, však marně. Vicente Peris uprchne do Valencie a organisuje tam 3. března 1522 nové povstání, které skončí krvavou lázní. Ještě

jednou povstanou germanie za vedení muže, který si říká „El Encubierto“ — „Neznámý“; 19. května jej skolí zrada a po dlouhém obležení padne poslední tvrz, opevněné město Jativa, které do poslední kapky krve bránili muži, ženy i děti...

I na Mallorce povstane lid. Tam bylo před necelým stoletím dějiště selské vzpoury; tam měštští patricijové nezapomněli ještě na lidovou pěst a vpadnou lidu do zad ještě dříve než ve Valencii. A 1522 zavládne ve Španělsku hřbitovní klid, první kroky vzpoury třetího stavu jsou utopeny v krvi.

Pád Valencie i Toleda znamenal krvavou porážku a politický bankrot povstání komunérů. Slabá hospodářská síla města byla tehdy ještě nedostatečnou páteří pro veliký a rozhodující útok na feudální zřízení. Dosud byla i města v zajetí církve, a zvláště ve Španělsku to nebylo jen zajetí ideologické. Byl to první váhavý krok měšťácké revoluce v Evropě — jeho bankrot však znamená politický i hospodářský úpadek španělských měst. A je-li město na rozhraní feudalismu nositelem nového hospodářského rozmachu, pak znamená jeho úpadek také bankrot celého hospodářského života.

S porážkou komunérů i bratrstev padly staré svobody i nové snahy městského lidu. A královská moc, která vyšla z porážky revoluce se zvýšenou autoritou, mohla zkrotit i vzpurnou šlechtu. Tak byly odstraněny všechny překážky, které stály v cestě krá-

lovskému absolutismu. Kortesy ztratily svůj význam i někdejší moc; scházely se jen k povolování částek, které na nich žádal král. Ještě jednou r. 1538 v Toledu se kortesy pokusí o záchranu svých stavovských práv: nikoli příslušník poraženého měšťanstva, ale kastilský vévoda Iňigo Fernandez de Velasco protestuje jménem šlechty proti vojenské povinnosti. Ale to bude i poslední plenární schůze kortesů. Nadále se sejde k povolování peněz jen „brazo", jen jedna „větev" a z nich především jen „brazo" městských prokuradorů. Neboť šlechta i církev, které pojí ke králi společný feudální zájem, dovedly si i na vrcholu královského absolutismu za Filipa II. udržeti dosti moci a vlivu, aby veškeré služebnosti dopadaly se strašnou tíží na pracující lid měst a venkova.

Bída jednoho vítězství

„Uvidíte válečné planiny a asketické stepi
— na těchto polích nebyl biblický ráj —
je to kraj pro orla, útržek planety,
kudy bloudí kainův stín."

(Španělský básník Antonio Machado.)

Země, ve které první tápavé kroky měšťanstva byly tak nemilosrdně deptány, byla chudá a samou přírodou roztříštěna v několik samostatných, navzájem málo přístupných oblastí. Byl to mnohem více severní výběžek Afriky než jižní poloostrov Evropy: vnitřní horská planina, rozdělovaná málo schůdný-

mi horskými řetězy a hlubokými údolími řek, tu vysýchajícími, tu rozvodněnými. „Pevnostní hradby se táhnou zemí, která jest pevnostní hradbou oddělena od zahraničí.“ Hradby oddělují od sebe provincie i lidi, kteří v nich žijí. „Děvět měsíců zimy a tři měsíce pekla,“ tak hovoří lidové pořekadlo o podnebí španělského vnitrozemí. Když africké podnebí takto určilo nízkou úrodnost půdy, bylo Španělsko již svými přírodními podmínkami předurčeno za klasickou zemi feudální roztříštěnosti a zaostalosti. V této zemi zanechalo hluboké stopy panství Visigotů v prvních staletích středověku. Vojenská monarchie Visigotů se přenesla od Dunaje do Španělska téměř beze změny: veškeren lid byl armádou, země vojenským táborem a král vojevůdcem. Král vydával zákony spolu se shromážděním národa, postupem doby však si přivlastnilo duchovenstvo téměř veškerou zákonodárnou moc. „Koncily v Toledě dělají krále i zákony“ — tak pravil tehdy lid a koncily daly zemi i první feudální zákoník t. zv. „Forum Judicum“ čili: „Fuero Juzgo“. Obsahuje již opatření proti židům, ale především chrání feudální vlastnictví půdy: předvídá se tu všechno možné poškozování majetku na polích, lukách, vinohradech a zahradách i s přísnými tresty pachatelů.

Po třistaletém trvání vyklidila visigotská monarchie místo arabskému panství. Rozhodující vítězství Arabů na řece Salado r. 711 zahájilo období, v němž se zeměpisný výběžek Afriky na severu stal i můstkem pro

vnikání asijsko-africké kultury Arabů do Evropy. Téměř osm století, do r. 1492, trvá arabské panství nad největší částí země — a tato část se dožívá prudkého rozvoje kultury. Vznikly tu bohaté výrobní síly: dobré silnice a zavodňovací zařízení, pěstování rýže a cukrové třtiny, koželužství, sklářský a keramický průmysl, tkalcovny, výroba mečů. A bohata nadstavba: na místě pergamenu, který v ostatní Evropě udělal z knihy nejvzácnější a nejnedostupnější skvost, zavedli Arabové papír a každý bohatý muž měl ctižádost mít bohatou knihovnu. Jeden z arabských vládců měl 400.000 knih v době, kdy se nejbohatší německé a italské kláštery chlubily několika sty. Vykládá se Aristoteles, pěstuje se arabská matematika, astronomie, medicina.

Hospodářský vývoj se nezastavil ovšem ani v oblastech ovládaných křesťany; oficielní historikové Španělska však věnovali mnohem více místa hrdinným činům protimaurské „Reconquista“ (znovudobytí), než okolnosti, že křesťanští vládcové vykonali pro hmotné blaho země mnohem méně než jejich maurští protivníci. Z doby krále Pedra I. (ke konci 13. století) se zachovalo královské nařízení, které se pokouší o jakési uspořádání řemesla i cen: „Za prvé — praví se tam — pokládám za dobré a nařizuji, aby se žádný muž ni žena, kteří jsou zaměstnáním řemeslníci, netoulali bez práce mým královstvím, dožadujíce se almužny.“ Pak nařizuje král, aby dělníci pokračovali v práci za stejné mzdy jako dosud a to pod přísným trestem.

Najdeme v tomto královském dekretu náznaky prvních sociálních bouří městských vrstev řemeslnických. Jeho následník Enrico II. má veliký strach před bezzemky, které krise feudalismu uvrhla do beznadějného postavení deklasovaných tuláků, nařizuje proto roku 1309, že každý pán si může přivlastnit nezaměstnané a žádat na nich bezplatnou práci po celý měsíc. Enrico IV. pak se pokouší o určení pevných cen pro potraviny, které jsou stále dražší. Nejvíce však vládce španělské ke konci 14. století znepokojují toulaví plebejci, kteří v tuto dobu se stanou nositeli selko-měšťanských bouří téměř v ce- Evropě: Jacquerie ve Francii a velké vzpoury Wata Tylera v Anglii. Roku 1379 se obracejí kortesy v Burgosu ke králi s peticí, v níž upozorňují na „davy mužů a žen, které se toulají zemí, žebrají a podobně (e en otras maneras), a které nechtějí pracovati, ani se řemeslu naučiti a pro tyto osoby dochází k mnohým nehodám i jiným neštěstím." Král proti tomuto toulání vyhlásí trest ztráty svobody a v Toledu se r. 1401 trestá dokonce uřezáváním uší. Tímto mastičkářským dekretováním se křesťanští vládci pokusili řešiti některé průvodní zjevy krise feudalismu. Proti té ovšem ani uřezané uši neměly účinku a tak došlo i ve Španělsku — jako v ostatních částech Evropy — k selským bouřím: především r. 1448 v Katalánsku. Španělští rolníci uplatnili své požadavky — hlavní z nich: zrušení poddanství — proti feudálním pánům v době, kdy král byl již dosti silný, aby se postavil proti šlechtě, ne

však dosti silný, aby svůj boj proti šlechtě vybojoval bez rolnických spojenců. Již v polovině 15. století rolníci z vlastní vůle přestávali vykonávati feudální služebnosti. Král v tom vidí podporu svého boje proti nadvládě šlechty a sám zahajuje několika dekrety zrušení poddanství. Odpor feudálních pánů je tuhý: dlouhé vyjednávání jen zvyšuje netrpělivost sedláků, kteří se bouří. V jejich čele stojí příslušník drobné šlechty, zeman Verne-Talat, který, jak píše kronika, žil z práce svých rukou jako prostý sedlák. Církev, která měla svrchovaný zájem na udržení feudálních vlastnických poměrů, postupuje velmi ostře proti Verne-Talatovi a jeho selským revolucionářům, ale i proti úředníkům královým. Královská moc však, jinak vemi citlivá v církevních otázkách, zastává se nyní selských kacířů, poněvadž jejich vzpoura proti světské i církevní svrchovanosti slouží jejímu upevnění. Vzkazuje církevním hodnostářům, aby „nezneužívali svého práva proti kacířům". Jedním z kacířských požadavků, podle kronikářů zcela „neuvěřitelným", bylo i zrušení práva pánů na první soulož se selskými dívkami (t. zv. jus primae noctis). Ferdinandu Katolickému pak nezbylo než uzákoniti stav, který si selští povstalci vybojovali. Zrušil v šedesátých letech 15. století poddanství s odůvodněním, že mu sedláci tak znamenitě pomohli v boji proti pánům. Pravda, posílení královské moci proti měšťanům i šlechtě je jediným *trvalým* výsledkem těchto selských vzpour. Vypukly o půl století dříve než městské

vzpoury a nenašly ještě v městě plebejské spojence, nýbrž jen protivníky v městských patricijích, kteří byli zároveň vlastníky feudálních velkostatků.

Obecní privileje a svobody, které v dějinách Španělska měly tak veliký význam a jejichž porušení vedlo k povstání komunérů, datují se od dob visigotských a tak zvaného období „reconquista", křesťanského znovudobytí poloostrova. Když v těchto válkách křesťanští dobyvatelé vítězně vtáhli do zpustošených obcí, v nichž nezůstalo živé duše, tu nové osídlení bylo možné jen za příslibu zvláštních výhod, osvobození od daní a j. Co křesťanští panovníci takto poskytovali obcím zpustošeným, nemohli odepříti městům, která se dobrovolně vzdala; takto všechna města dobytá na Maurech dostala svá městská práva, t. zv. „fueros", která v mnohých případech platila pro celou oblast. Zatím co v ostatní Evropě rozklad římské veleříše pohřbil ve svých troskách rozkvět městského zřízení v antické civilisaci, zachovala se ve španělských městech tradice městské demokratické samosprávy od římského municipálního zřízení přes velmi svobodné obecní zřízení arabské. Křesťanští králové, jimž muselo záležeti na tom, aby nevládli mrtvé poušti, musili svými „fueros" dbáti této samosprávné tradice.[3]) A tato městská správa se stala základem zastupitelské soustavy kortesů — téměř o celé století dříve než v Anglii.

---

[3]) Nejstarší „fuero" poskytl Alfonso V. městu León r. 1020.

Čím více rostla moc koruny, šlechty i církve, tím větší břemena ukládaly špičky společnosti pracujícímu měšťanstvu. Z tohoto útlaku vznikl požadavek velkých obcí, aby byli jejich zástupci slyšeni na říšských sněmech, když šlo o důležitá opatření, o reformy daňové soustavy, o jmenování nástupců trůnu. Zprvu města, pak i menší obce (villas) a posléze t. zv. „comunidades" (sdružení malých obcí) žádaly uznání svých poslanců, jimž se od počátku 14. století říká „procuradores". Tak vznikly „cortes", zastupitelská shromáždění, v nichž probíhal veřejný boj feudálních stavů. Nejstarší kortesy se sešly asi r. 1071 v Jaca, která má také jedno z nejstarších a nejsvobodnějších městských práv. Před aragonskými kortesy přisahal král věrnost „ústavě", při čemž „Justicia mayor", nejvyšší soudce, proslovil tuto klasicky feudální formulku: „Pane, my, z nichž každý platí zrovna tolik jako ty, a kteří společně platíme víc než ty, pozvedáme tě na krále svého, abys zjednal úctu našim zákonům. Ne-li — pak ne!" T. j. můžeme tě i sesadit. Feudální král je primus inter pares (první mezi rovnými) — a krise feudalismu se projeví politicky v boji královské moci proti rovnocenné šlechtě. V Aragonii měly *kortes* 4 „brazos", t. j. větve: duchovenstvo, ricoshombres, (grandové, vyšší šlechta), rytíři, (nižší šlechta), procuradores (zástupci obcí). V Katalánsku, ve Valencii a v Kastilii byly jen tři větve: klerus, šlechta a měšťanský stav (estado llano). V těchto kortesích se vytvářejí také konstelace, v nichž se

vybojují třídní zápasy v krisi feudalismu: duchovenstvo a šlechta se snaží nabýti moci na úkor krále a měst — tyto dvě síly se tedy v prvních fázích těchto zápasů spojí.
V roce, kdy padne maurská Granada, objeví Kolumbus Ameriku; r. 1520, kdy svatá junta španělských měst vypovídá králi válku, přistane Cortez v Mexiku a o něco později Pizarro v zemi zlata, v Peru. Mohutný proud zlata a stříbra se vlévá do španělské země a mizí v nenasytné tlamě královského dvora, šlechty a církve. Španělský lid vidí odlesk tohoto proudu v hýřivém životě svých pánů, sám však chudne a jeho výrobní síly neustále upadají. Bylať podstatným rysem španělských králů, že žili z lupičského vyvlastňování, které jim svatá inkvisice nábožensky ospravedlnila. První byli na řadě Židé: stali se r. 1391 obětmi pověstného krveprolití v Seville — a tehdy netekla jen krev chudých židovských řemeslníků ve jménu Boha všemohoucího, ale i zlato bohatých židovských obchodníků a bankéřů. Byl to tak výhodný způsob obohacení, že o sto let později, r. 1492 je toto drancování dovršeno generálním vypověděním všech Židů ze Španělska: dne 31. března, tři měsíce po dobytí Granady, podepíše tam král příslušný dekret. Tehdy ztratilo Španělsko nejen vědce a filosofy — Spinoza byl z nich — ale i schopné řemeslníky a obchodníky. Tehdy opustilo zemi na 160.000 židů. Kastilie sama ovšem měla na počátku 14. století 854.351 židovských obyvatel — většina tedy zůstala v zemi a splynula s ostatním obyvatelstvem

buď přímo nebo po přechodném stadiu „maranství".

Po židech došlo na Maury, t. zv. „Moriscos". Vyhlazovací tažení i tu začínalo násilným křtem i vypovídáním zatvrzelých a končilo vybíjením i vyvlastňováním. Zanikla tehdy vysoká arabská kultura, která vzkvetla v Andalusii; a nad hroby Morisků stálo heslo, jímž se řídily násilné křty a masakry ve Valencii: „Echemos almas al cielo y dinero a nuestras bolsas," pošleme duše do nebe a peníze do svých peněženek. Ferdinandovi Katolickému vynesla tato — jak vidět — mnohem více finanční než náboženská operace 160.000 dublonů: deset od každého vypověděného otce rodiny; to byl příjem jen z vypovídání. Posílání mohamedánských duší do nebe a vyvlastnění jejich pozemské podstaty dospělo k vrcholu, když se na počátku 17. století Moriskové bouřili proti krvavému útlaku. Co však nastalo v tomto okamžiku, to podle slov katolického historika „nebyla vůbec válka, nýbrž vyhlazovací štvanice, v níž nebylo milosti ani slitování; mužové, ženy a děti byli shazováni se skal nebo rozčtvrcováni v ukrutných mučeních". A kdo unikl tomuto soudu — asi milion Morisků, kteří na oko přijali křesťanskou víru — byl rázem vypověděn r. 1609. „Qui tiene moro, tiene oro," kdo má maurské poddané ten má zlato, praví tehdejší španělské přísloví; a kdo se Maurů násilně zbaví, ten nutně zchudne. Tak španělští králové po druhé pustili žilou lidské složce výrobních sil španělské země: Moriskové byli přece

v horkém podnebí jihošpanělském nejschopnějšími pracovníky.
Nelze tu ovšem zevšeobecňovat a připisovat hospodářský úpadek výlučně jen vypovídání Židů a Maurů. Říkalo se na příklad, že úpadek řemesel v Seville byl způsoben odchodem Maurů; avšak — jak praví Pelayo — Maurů v Seville nikdy nebylo a dílny byly opuštěny již padesát let před vypověděním Maurů. Nevzali s sebou veškerou pracovní dovednost poloostrova, ale jejich vypovědění dovršilo dílo. Vyhnání Židů a Maurů bylo jen svou formou náboženskou akcí. Nehledíme-li na obohacení královské pokladny, měl přece náboženský monopol katolické církve ve Španělsku svou *mocenskou* funkci: bylať inkvisice nástrojem více královým než římským. Na druhé straně ani houževnatost, se kterou se Židé i Mauři drželi své víry, nebyla bez sociálních důvodů: byli to přece nositelé rozvoje městských výrobních sil a v jejich náboženské tvrdošíjnosti je kus městské vzpoury. Paskvilem se stanou *„svaté“* důvody pro vyhnání Židů a Maurů v okamžiku, kdy papež Alexandr VI., který přece tolik schvaloval a pobízel inkvisici, přijal na svém území 150.000 židovských běženců a s nimi rozkvět obchodu i řemesla . . .
Maurové a Židé odešli, město hynulo a církev, která svou inkvisicí byla hlavní oporou monarchie, rostla na moci i na bohatství. Při sčítání r. 1570 bylo ve Španělsku 312.000 farářů, 200.000 nižších duchovních a 400.000 mnichů. „Není dne, kdy by laikové nebyly zbavováni majetku ve prospěch

duchovních," naříkají kortesy r. 1626, kdy ve Španělsku bylo více než 9000 mužských klášterů. Německý historik Diercks líčí velmi výstižně, jak duchovenstvo od doby Filipa II. nabývalo svrchované moci ve státě. Nejvlivnější úřady byly v rukou prelátů — i přední básníci země byli duchovní. Na stavbu kostelů a klášterů se užívalo největší části příjmů, které proudily do státních pokladen, ale i vyšší šlechta zápolila s korunou v zakládání řádových domů a klášterů. Madrid měl r. 1675 při celkovém obyvatelstvu 30.000 lidí 30 mužských a 26 ženských klášterů; za Karla II. bylo celkem 300.000 duchovních, kteří spotřebovali 1400 milionů realů.

Město upadalo úměrně, jak bohatla církev. Za vlády Filipa II. pokleslo obyvatelstvo z deseti na osm milionů duší. V posledních stoletích středověku se Španělsko rozběhlo k značnému rozvoji výrobních sil: první evropská manufaktura byla prý založena v 12. století v Jativě a první evropskou bankou je „Taula de Cambi", založena r. 1401 v Barceloně. Zůstane však při rozběhu: španělská monarchie zabrzdí velmi rychle hospodářský rozmach na počátku 16. století. Sevilla, která ještě v 16. století měla více než 16.000 tkalcovských stavů, měla jich za Filipa V. už jen 300; stejně upadaly bavlněné manufaktury toledské a segoviánské, i kvetoucí obchod města Burgos. Tak zvaná „Mesta", společnost pěstitelů v Andalusii, měla v okamžiku, kdy Filip II. vstoupil na trůn, sedm milionů ovcí — a jen dva milio-

ny při jeho smrti. Čím více chudne země, tím méně stačí příliv z kolonií, aby ukojil nenasytnost královského dvora i církve. Za Filipa III. se rozmáhá instituce „arbitristů", kteří dávají králi dobré rady na finanční vyssávání země. Jeden z nich navrhuje měsíčně jednodenní půst celého obyvatelstva, aby prý do pokladny Jeho Veličenstva mohly plynouti všechny peníze jinak vydávané za celý tento den za ovoce, maso, ryby, víno, vejce a zeleninu. Zlato se přelévá do skvostů, které zmizejí v pološeru barokních chrámů, nebo se pašuje v podobě španělských dublonů do sousední Francie, aby tam pomáhalo katolické reakci v boji proti hugenotům. Za Jindřicha IV. bylo ve Francii v oběhu více španělského zlata (pašovaného do země pro politické účely) než drobných peněz stříbrných za Karla IX. Španělské dublony ovšem nesloužili slávě boží ve Francii; „zahraniční reakce" není nikdy tak nezištná. Tlak strany protihugenotské ve Francii byl jen prodloužením a nástrojem tlaku, který vykonával „katolický" absolutismus španělský na svého nebezpečného francouzského konkurenta.

V druhé polovině 17. století je dovršeno civilisační dílo katolického absolutismu ve Španělsku. Obyvatelé vesnic v okolí madridském umírají hladem a z líčení anglického historika Bucklea vyvstává strašlivý obraz: „Tato kdysi bohatá a šťastná země byla přeplněna luzou mnichů a kleriků, jejichž nenasytná loupeživost pohltila i to málo, co zbývalo. Proto si vláda nemohla vynutit příjmy, ač

byla bez haléře. Výběrčí daní, na nichž se požadovala výpomoc, sáhli k nejzoufalejším prostředkům. Nebrali jen postele a veškeré nářadí, ale i břidlice se střech a prodávali tento materiál za vysoké ceny. Obyvatelé musili utéci, pole zůstala neobdělaná; velké masy umíraly nedostatkem a bez přístřeší; zpustly celé vesnice a ke konci 17. století se v mnohých městech rozpadly více než dvě třetiny všech domů v trosky."

Jak mohla vzniknouti tak hluboká a strašlivá krise v epoše španělských dějin, kterou historikové nazývají „zlatým stoletím"? Zavinila to cenová revoluce, způsobená přílivem zlata z kolonií? Zavinila to šílená hospodářská politika habsburských absolutistických králů? Co se děje v ekonomických hlubinách tohoto zlatého století?

Časová shoda definitivní porážka Maurů s objevením Ameriky umožnila vznik světové monarchie španělské — zároveň však způsobila i vnitřníí nepevnost její stavby. Skončení války s Maury uvolnilo mnoho lidských sil a v téže době i krise feudalismu široce otevřela lidské reservoáry měst i venkova. Do Ameriky se vystěhovaly tisíce Španělů, kteří snili o zlatých zemích, o eldoradu. Tisíce zůstaly v mateřské zemi a vstupovaly do žoldnéřských armád, které král udržoval z přílivu drahého kovu pro války na všech bojištích v Evropě: lákal do nich vysoký žold a ještě výnosnější kořist.

Městským patricijům, kteří zprostředkovali obchod s Novou zemí, plnily se tresory; měli tedy dosti prostředků, aby se napodobením

šlechtického přepychu snažili dosíci oné rovnocennosti, kterou si vybojovati nedovedli. Měšťácká třída nevznikne z této vrstvy kupeckého kapitálu. Byla to vrstva příživnická a její parasitství denně rostlo. Řemeslo zůstalo v rukou Morisků a Židů; po jejich vypovědění se ho ujali přistěhovalci francouzští, janovští, italští, němečtí, kteří zůstali v zemi jen tak dlouho, dokud neshrábli co nejvíce španělského stříbra. I tito přistěhovalci, kteří dočasně a měnivě udržují chod řemesla, jsou s hlediska rozvoje *španělské* země příživníci.

Výrobní síly upadají závratnou rychlostí, bylo přece dosti zlata pro nákup v zahraničí. Německé a rakouské doly zlata a stříbra se tehdy vyčerpávaly. Během dvou set let však, od r. 1500 do r. 1702, odvedly kolonie za 54 miliard drahých kovů. Výnos amerických dolů — Zacatecas, Guanaxuato, Potosi — neustále rostl; a což teprve nevyčerpatelná ložiska brazilského zlata! Během celého téměř 16. století a dlouho do 17. století mělo Španělsko monopol na těžbu i na rozdělení žlutého kovu.

Příliv drahých kovů z kolonií působil na Španělsko jako injekce. Země náhle vzkvetla a dosáhla v letech 1550—1560 vrcholu zemědělského a řemeslného rozvoje. S tohoto vrcholu však sestupovala velmi rychle. Velký příliv zlata a stříbra vedl k znehodnocení obíhajících mincí a tím k stoupání všech cen; již r. 1568 píše Bodin, že „hojnost zlata a stříbra zdesateronásobila všechny ceny u srovnání se stavem před sto lety“.

Většina zlata a stříbra k tomu pak plynula do neslýchaného přepychu dvora i šlechty, do nákladných staveb kostelních i klášterních a byla pohlcována rostoucí armádou mnichů i jeptišek. Proto příliv drahých kovů jen nepatrně zvýšil koupěschopnost pracujících vrstev, proto nemohly platit denně více daní, které na nich požadovala koruna, proto došlo ke krisi úvěru a k nepřehlednému řetězu úpadků. Konečně pak proud kovu z kolonií, který ještě za Filipa II. byl hlavním zdrojem státních příjmů, začal řídnouti bezohlednou těžbou, i ohrožením námořní dopravy španělské holandskými a anglickými koráby.

Nejvíc peněz ovšem stálo vedení válek. Habsburská dynastie byla jediným poutem odstředivých součástí monarchie. A síla tohoto pouta se měřila podle síly španělské armády. Války, které tato armáda vedla v celé Evropě, sloužily mnohem více habsburské než španělské hegemonii. Španělsko však bylo operační základnou k dobytí evropské hegemonie, bylo hlavním sídlem habsburských monarchů. Španělsko bylo tedy nejbližším a hlavním zřídlem pro krytí válečných nákladů. Odkud brát prostředky? Koruna je mohla hledati tam, kde se jich nashromáždilo nejvíc, mohla zdanit šlechtu a duchovenstvo. Šlechta a církev však, které poutal ke královské moci společný feudální zájem, dovedly se ubrániti zdanění — a tak dopadla veškerá finanční tíha těchto dynastických válek na pracující obyvatelstvo, na město. Peníze, na které se mohlo sáhnout.

byly toliko v obchodě a v řemeslech a jejich majetníci byli příliš slabí, aby se mohli účinně bránit proti vysokým daním. Na druhé straně pak vedlo takovéto drancování a hubení výrobních sil k sociální degradaci širokých vrstev; tuláci a jiná deklasovaná holota byla vždycky a všude hlavním reservoárem pro nábor žoldnéřů. Takto pracující vrstvy zaplatily i fysické útraty dynastických válek.

Státověda se již tehdy zabývala výhradně přemýšlením o prostředcích, jak nejúčinněji odírati lid, a poněvadž finanční rádci královi pocházeli z duchovenstva, mohli každému přímému i nepřímému zásahu toho druhu dodati Boží požehnání. Když za Filipa II. hrozil úplný finanční bankrot, dal se král církví osvobodit od povinnosti platit věřitelům úroky; a když toto příliš „radikální" opatření nebezpečně podrylo králův úvěr, sáhl k opatřením měnovým. Libovolné zvýšení hodnoty mincí však vedlo k stoupání cen všech životních potřeb a potravin, snížilo kupní sílu obyvatelstva a oslabovalo daňové prameny. Tak zůstal přece jen daňový šroub nejosvědčenějším prostředkem; majoráty vysoké šlechty byly od daní osvobozeny, církev též — a měšťanům přešla všecka chuť k produktivní práci, když výtěžek mohl plynouti jediné do státních pokladen.

Stejně jako městské řemeslo upadalo i zemědělství. Španělský sedlák neměl mnoho zájmu na těžké práci, která vynesla maximálně právě tolik, kolik dlužil na daních. Vždycky měl ve Španělsku veliký význam

chov ovcí, jichž vlna se prodávala do zahraničí a odtud se v podobě sukna vracela do Španělska. Nyní však, na počátku 16. století, v době „injekčního" působení přílivu zlata, našly si nezaměstnané peníze práci v zakládání tkalcoven. Bylo dost pracovních sil — jednak mezi tuláky, jednak proto, že šlechtičtí velkostatkáři hromadně vyvlastňovali sedláky, aby ornou půdu proměnily v pastviny pro výnosnější chov ovcí. Toto nestoudné vyvlastňování dostalo mocný popud vznikem velikých tkalcoven v Toledu, Segovii, Cuenca a jinde a již r. 1550 bylo možno říci, že třetina španělského obyvatelstva žije z vlnařského průmyslu. Když pak upadaly výrobní síly, když Španělsko znovu vše kupovalo v zahraničí, posílili nezaměstnaní tkalci armádu tuláků, do které příliv vyvlastněných zemědělců nepřestal, neboť velkostatkáři pokračovali ve vyhánění svých sedláků.

Krise feudalismu měla i ve Španělsku ten průvodní zjev, že na místo feudálních služebností vstoupil fiskalismus, daňová soustava. Tento přechod byl ve Španělsku značně urychlován prudkým přílivem zlata, který dal rozvoji peněžního hospodářství mocný popud. Jeho rozvoj však neslouží rozmachu nové společenské síly, městu a měšťáctvu. Feudální vztahy se rozkládají — nikoli však ve prospěch nové třídy, nýbrž ve prospěch monarchistické byrokracie, která splývá s církví. Nemožnost zvýšit pozemkovou rentu silně postihovala drobnější venkovskou šlechtu a tak je nejpříznačnější postavou

těchto časů hidalgo (rytíř), který se stal otrhancem. Tuláctví trvájící od počátku krise feudalismu v 13. a 14. století, rozrůstá se v parasitismus zcela neslýchaných rozměrů. Armády tuláků naháněly vládcům strach i v minulých dobách; nyní však, v „zlatých stoletích" tento sociální parasitismus zachvacuje jako nákaza celou společenskou stavbu španělskou. Příživnictví v koloniích na úkor domorodců, příživnictví v zemi na žoldnéřském kořistění anebo oklikou přes církevní milosrdenství: vše to bylo snadnější než úžasně zatížená řemeslná práce. „Není to rakovina nižší společenské vrstvy — je to společnost sama. Neboť stará společnost je zničena, nic však nenastoupilo na její místo; zdálo se, že feudální řád vymizel ze Španělska, jako vymizel z ostatní Evropy: a přece se ještě udržuje v rozežrané mrtvole nehorázných privilejí a umělých i vášnivých předsudků."[4])

Byly to zvěčněné trosky feudální společnosti, které tak přetrvaly do 18., ba dokonce do 19. a 20. století. A Don Quijote se stal ironickým a skoro renesančním ztělesněním feudálního rytířství, které nemůže ani žít ani umřít.

Za těchto okolností se vylidnila země. Počet obyvatelstva Kastilie, který r. 1482 činil ještě asi 8 milionů, poklesl r. 1541 na 4½ milionu, stoupl ke konci století znovu na 6⅔ milionu, pak znovu a rychle poklesl na 4¼ mil. r. 1723.

---

[4]) Jean Cassou, Cervantes, Paříž 1936.

Dosud ovšem vládlo Španělsko světovým mořím! Dvakrát do roka připlouvaly královské koráby s bohatstvím kolonií. Avšak z pronásledování Židů, Maurů, kacířů hmotně těžili nejnebezpečnější soupeři Španělska: Holandsko a Anglie, které přijaly zdatné řemeslníky a obchodníky a tak zlomily obchodní převahu Španělska v Evropě. Proti rostoucí výrobě holandské a anglické bylo upadající hospodářství španělské každým dnem bezmocnější — brzy dováželo i ty nejnutnější potřeby. Když pak se Nizozemí vzbouřilo proti španělské nadvládě, došlo k tomu, že král nemohl zakázati nizozemským korábům přistáti ve španělských přístavech, poněvadž od nich musel koupiti do posledního hřebíku vše, čeho potřeboval na výzbroj armády a loďstva. A jestliže nizozemská města zvítězila nad španělským absolutismem, pak především proto, že jejich řádně placení žoldneři byli poslušnější a tudíž schopní lepšího výcviku i pohyblivější taktiky než španělští, jichž celé pevnostní posádky odpíraly poslušnost pro neplacení žoldu. V nizozemské revoluci zvítězil takto rozkvět výrobních sil holandských měst nad úpadkem výrobních sil španělského absolutismu. Po Holandsku se ozývá Anglie — tu i tam to znamená ohrožení španělské námořní dopravy. Co tu z Anglie hrozí španělské světovládě, je měšťanská obchodní iniciativa a španělská monarchie by mohla čelit této hrozbě jen stejným prostředkem: rozvojem pobřežních měst. Avšak koruna a její věřitelé úzkostlivě střeží monopolní výsadu

jedné námořní společnosti, která je pro vládnoucí kliku zdrojem nedělených příjmů. A tato „Casa de Contratación“ — jak píše mexický historik Pereyra — „mocná organisace, schopná užitečnější a rozsáhlejší činnosti, byla podřízena politice příživnické monarchie, která činí výsadu každým dnem výhradnější, až veškerý obchod s Amerikou je soustředěn v rukou oligarchie jednoho španělského města; monarchie takto vyloučila ze zisků obrovskou většinu lidu — k veliké škodě výroby a námořního obchodu“. Tak zůstanou nevyužity možnosti pobřežních měst, která mohla dáti španělské námořní moci nový vznět; monarchisticko-feudální špička společnosti střeží své privileje, které by byly ohroženy vzrůstem městského blahobytu i městské moci. Co však Španělsko nechává zapadnouti, toho se chopí *Anglie*, a v ní zase mladá energie a iniciativa měšťáctva. Když „Casa de Contratación“ chřadne ve feudálním zajetí, je čas, aby dravá „East Indian Company“ nastoupila na její místo. Měšťáctvo anglické poznává velmi dobře, že jen v rozvoji práce a výroby je blahobyt: „Odstranit zahalečství — praví anglický spis té doby — má větší cenu než všechno zlato peruánské a celá západní Indie.“ Nejen větší cenu — ale i větší *moc.*

Lidská energie Španělska proudila do kolonií i do protireformačních válek. Menéndez y Pelayo, jeden z katolických historiků, kteří glorifikují toto období španělských dějin, přece jen praví: „Naši předkové se raději

obohacovali válčením v Italii a ve Flandřích nebo dobýváním v Americe a dívali se na řemeslnou práci s absurdním a žalostným pohrdáním. Objevení nového světa, bohatství, jež přišlo odtud zapalovat žádosti a probouzet ambice snadno uskutečnitelné, to jest skutečná příčina, jež z nás udělala legii šťastných dobrodruhů a potom národ žebrajících šlechticů." Dějepisci Pelayova druhu pokládají teologické myšlenky, t. zv. „katolický universalismus", za hnací sílu španělských válek protireformačních a jeden z nich oslavuje v těchto bojích dokonce zápal Judy Makabejského. Uvidíme ještě, odkud plyne tento zápal, který dal španělským žoldnéřům poraziti a vystřídati nepřemožitelné žoldnéře švýcarské: je to kus španělské tragiky, že zápal a nadšení byly až do XIX. století tak často ve službách kontrarevoluce. A kontrarevoluce byla hnací silou protireformačních válek španělského království. Kontrarevoluce, toť násilný postup proti nové třídě, která se dere k moci. Nebylo prvním protireformačním bojem španělského kralovství potlačení komunérů, porážka svaté junty, která byla svatá t. j. katolická? Nebyla to ještě reformace, ale byl to již svaz španělských měst. Habsburkové vyhráli první svou protireformační válku v boji proti vlastnímu katolickému měšťáctvu; a na tomto vítězství stojí jejich reakční síla, jejich funkce velkého inkvisitora Evropy, která potrvá, dokud měšťáctvo reformační, kalvinští občané nizozemských měst, jí nezasadí ránu. V tomto okamžiku však, kdy španělští žoldnéři pod

velením strašlivého Alby stanou bezmocní před valy a vodními příkopy holandských měst, ztratila již reformace své teologické ostří: skutečný boj tu vedou silné výrobní síly holandského města proti hospodářskému úpadku vyrabovaného Španělska. A když pak Anglie v době své „slavné“ měšťácké revoluce zasadí pyšnému loďstvu universální monarchie křesťanské poslední a rozhodující ránu, tu již v myslích anglických měšťáků hospodářský boj o trhy a kolonie definitivně protrhl teologické roucho.

Orientální despocie

Odkud však pramení úžasný vliv církve na španělský lid? Odkud plyne zápal, fanatický křesťanský zápal španělských žoldnéřů, kteří přece vyšli z lidu, církví tolik vyssávaného?

Žoldnéři — a dobří — se objevili v Evropě všude tam, kde na jedné straně byli lidé vyřazení krisi feudalismu z pevného společenského postavení a na druhé straně peníze po zániku naturálního hospodářství. Tuláctví — toť negativní důvod: byli to žoldnéři z bídy. Co jim však dalo zvláštní sílu, jíž porazili dokonce i obávané Švýcary? Hlavním positivním důvodem pro tuto jejich převahu bylo jistě koloniální zlato: hráli svou obávanou úlohu na evropských bojištích v 16. století, v době, kdy zlato vedlo i k rozmachu městského hospodářství. Odtud i hojnější použití střelných zbraní, což si zase vyžadovalo větší členitosti taktické: měli

tedy nad Švýcary převahu v palbě i v pohyblivosti. Jistě také ve španělských žoldnéřských hejtmanech bylo něco z ducha i organisačního talentu Jesuitů — jak praví H. Schulz, který upozorňuje ještě na další stránku španělského žoldnéřství: „Španělské vojenství se dovedlo svým střízlivým způsobem nejdůkladněji osvoboditi od překážek a předsudků, které tkvěly v jeho rytířské aristokratické tradici. Zdůrazňovali sice příležitostně rytířskost tím více, čím méně se jí dali ovlivňovati, nic však není příznačnější pro jejich takřka obchodnické chápání vojenství než okolnost, že slavný španělský polní hejtman Pedro Navarro byl nejen nešlechtického, ale dokonce židovského původu.“ Střízlivost vojáků plynula z téhož pramene jako světskost španělské církve: byl to příliv zkrachovaných měšťanů nejen do církve, ale i do žoldnéřských vojsk. A přece vše to nestačí vysvětliti zápal španělských žoldnéřů, jejich fanatismus a tak trvanlivě katolickou barvu tohoto fanatismu. Byli to vlastně první „národní“ žoldnéři — je zajímavé, že je na rozdíl od švýcarských a německých téměř nikdy nenalézáme v cizích službách. Byli „národní“, jako španělská monarchie byla první modernější monarchií vůbec, a byli křesťanští, jako byl katolický španělský absolutismus. Tu však je třeba zkoumati poněkud blíže zvláštnosti španělského absolutismu.

Všude jinde v Evropě vytvořila absolutní monarchie základy moderního státního centralismu. „Všude vznikly v 16. století — pra-

ví Marx — veliké monarchie na troskách bojujících tříd feudálních: šlechty a měst. V ostatních velikých státech Evropy však vystupuje absolutní monarchie jako středisko, které přináší civilisaci a společenskou jednotu. Tam to byla laboratoř, v níž byly rozličné prvky společnosti tak promíchávány a zpracovávány, že města mohla svou středověkou místní nezávislost a samostatnost vyměniti za všeobecnou převahu buržoasie a za panství měšťácké společnosti. Ve Španělsku však naopak upadla aristokracie v nejhlubší ponížení, aniž při tom ztrácela své nejhorší privileje, zatím co města pozbyla své středověké moci, aniž tím nabývala moderního významu." V jiných absolutních monarchiích, jako na příklad ve Francii, stalo se království centralistickou mocí na základě hospodářského růstu města. Ve Španělsku utvrdilo upadající městské hospodářství ještě tendence, které opírajíce se o zeměpisnou tvářnost země, směřovaly k partikularismu, k roztříštěnosti. Co v jiných zemích je historickou zásluhou absolutní monarchie: jednotná správa státní, jednotné zákonodárství — to nevykonalo absolutní království španělské. To se podobá mnohem více orientálnímu despotismu, který jen povrchně shrnuje provincie s rozsáhlou samosprávou. „Španělsko zůstalo — jako Turecko — slepencem špatně spravovaných provincií s nominálním panovníkem v čele... Orientální despocie se však obrací proti městské samosprávě jen tehdy, když samospráva odporuje jejím přímým zájmům; je však až příliš nakloněna trpěti

trvání těchto (samosprávních) institucí, dokud ji zbavují povinnosti, aby sama něco udělala a dokud ji ušetří námahy spořádané státní správy.“ (Marx).

Ferdinand Katolický se sice pokusil o dovršení vojenského sjednocení země sjednocením správným. Zrušil rozličná fueros a vydal r. 1485 t. zv. „Ordenanzas Reales“ které formálně platily až do doby Filipa II. Tendence k orientální despocii byly však příliš silné, aby jednotný zákoník mohl míti delší trvání a platnost.

V této samosprávě, nezlomené španělským královstvím, je první složka vnitřní odolnosti španělské společnosti. Poněvadž však tato místní samospráva spočívá více na slabosti krále, než na síle města, může proti němu nabýti tolik moci centralistické organisace — hospodářská, politická a ideologická — katolické církve. Tím více, že i církvi jako hlavnímu nástroji království připadá národní sjednocení země. A tu jsme na stopách onoho splynutí katolictví a nacionalismu ve Španělsku, které pomáhalo tak dlouho — a ještě dnes — udržovati moc církve jako nejsilnější feudální síly.

Španělský katolicismus má zvláštní postavení jako církev *státní.* Zatím co se jinde děly dalekosáhlé konkurenční boje meji církevní hierarchií, representovanou Římem, a korunou o monopol mocenské organisace, bylo tomu ve Španělsku jinak. Tam — praví Madariaga — byla inkvisice, t. j. nástroj církevního rozmachu „vymyšlena a založena jako

odbor státního aparátu, nezávislý na soudní vrchnosti církve a jejich biskupů... Španělský stát se nepodrobil *římské* církvi, i když se ztotožňoval s duchovními zájmy katolické víry. Sám byl církví, pokud pro něj splývalo náboženství s národností..." Jakmile si ovšem stát z náboženství udělá mocenský prostředek, stanou se duchovní zájmy „víry" totožnými se světskou rozpínavostí monarchie.

Vnitřní sjednocení španělské monarchie se koná sice ve znamení kastilského centralismu. tento centralismus se však omezuje na inkvisici (která má většinou kastilský personál) a na několik náběhů merkantilistické politiky, která je rychle zabrzděna úpadkem výrobních sil. Město je poraženo, inkvisice pomáhá králi zdolat tvrdošíjnou šlechtu. Politická centralisace, kterou provádí absolutní monarchie na př. ve Francii, má svůj základ v rozvoji výrobních sil, které směřují k překonání feudální roztříštěnosti. Ve Španělsku zůstává při úpadku výrobních sil centralisace jen povrchním, násilným mocenským prostředkem, který proto tím více potřebuje nadpozemského odůvodnění. A na povaze „orientální despocie" nemění inkvisiční centralisace takto celkem nic. Španělský král vlastně vládl velkému počtu království, z nichž každé mělo svou vlastní správu, své zastupitelstvo, své zákony a fueros, t. j. krajinská práva, ba dokonce svou vlastní vojenskou organisaci. Následky této regionální autonomie konec konců nesla trpělivá Kastilie, která byla královým sídlem: byla první

na ráně, její *kortesy* se daly nejrychleji svolat a bylo je možné nejsnadněji přinutiti k povolnosti ve finančních otázkách. Platí to pro celou vládu Habsburků ve Španělsku, která končí na počátku 18. století; tu připadne Španělsko Bourbonům především proto, že se jediný vítěz třicetileté války, absolutní monarchie francouzská, stala merkantilistickým rozvojem výrobních sil prvním státem Evropy.
Ani Bourboni ovšem nemohli přetvořiti orientální despocii podle obrazu moderního absolutismu francouzského. Od počátku 18. století se monarchie pokusila o obnovu výrobních sil. Poněkud se uvolnila pouta inkvisice, uvolnil se i obchod s Amerikou; to si na královské moci vynutily nové měšťácké vrstvy pobřežních měst. Bourboni vrátili španělskému třetímu stavu leccos z toho, co mu vzali Habsburkové: Karel III. vrátil Barceloně starou samosprávu a r. 1767 došlo dokonce i k dočasnému vypovědění jesuitského řádu. Byly to však jen počátky nových výrobních sil; feudální velkostatek zůstal převládající společenskou formací země a politická moc zůstala v rukou dvorní kamarilly. Hlavní břímě státních a církevních výdajů zůstalo na nižších vrstvách, které se v nesmělém boji proti nim držely křečovitě starých regionálních práv — a tak zůstalo Španělsko i za Bourbonů v podstatě orientální despocií: proti partikularistické feudální šlechtě nestál dostatečně silný, centralistický třetí stav.
Bourbonský absolutismus byl dosti moderní,

aby omezil moc církve; církev pak tím získala možnost uvolniti se poněkud z područí monarchie. Ovládala pevně lid, který hnětla po dlouhá staletí a udržovala v úžasné negramotnosti. Bylo to tím důležitější v století, kdy z Francie pronikaly myšlenky Encyklopedistů, oznamující příchod revoluce. Za těchto okolností našly tyto myšlenky ozvěnu jen v úzkém kruhu vzdělanců. Pro církev nebylo příliš nesnadné vésti lid, jehož hmotné postavení se ani za Bourbonů nezlepšilo, do boje za udržení církevních výsad, když se mu jako terč jeho nespokojenosti ukazovaly „francouzské novoty". Tu se nám zase jednou ukazuje vzpoura španělského lidu ve falešné zbroji.

Squilace, ministr bourbonského krále Karla III. povzbudil proti sobě nespokojenost lidu tím, že monopolisoval prodej nejnutnějších potravin a zavedl spoustu jiných protilidových opatření — vše ve jménu francouzské osvícenosti. Jedním z nepříliš závažných jeho opatření byla také reformace občanského oděvu: chtěl odstraniti dlouhé pláště a klobouky se širokou střechou vyměniti za třírohé. 10. března r. 1766 byla tato změna nařízena královským dekretem. Lid byl nespokojen pro zdražení potravin — a církev jej vedla do vzpoury proti zkrácení dlouhých plášťů. Večer na květnou neděli roku 1766 uviděl v Madridu veliké srocení lidu, vedeného mnichy; lid táhl ke královskému paláci: „Ať žije král!" „Ať zhyne Squilace!" Dům ministra byl zpustošen a hněv lidu našel nejvhodnější předmět v pouličních lucernách,

které také byly francouzskou novotou a z nichž ani jedna nezůstala v Madridu celá. Jak nebezpečná revoluční energie lidu — a jak nevinné cíle, k nimž ji církev odváděla! Ale církev dosáhla svého: Squilace, „modernista“, musel odejít. Jako by se tu v zrcadle zhlížel protinapoleonský odboj o čtyřicet let později...

Rozpory této společnosti mohla překonati jen silná měšťácká třída, která by byla vedla lid do revoluce. Ale třetí stav španělský ještě nepřekonal porážku komunérů a byl zcela v zajetí feudálně-církevní ideologie. Návrhy druhu hospodářského a finančního, které tehdy na sněmích přednášeli městští prokurátoři, byly stejně málo osvícené jako návrhy krále a šlechty; provedení návrhů dobrých ovšem šlechta s církví šmahem zabraňovaly; vždyť města v světlých svých okamžicích žádala zmenšení počtu statků a klášterů, snížení daní, zrušení býčích zápasů atd. Světlé okamžiky — a i ty byly marné.

„Křesťanský zápal“

„Vítězství katolicismu — praví Winter —[5]) spadá časově i politicky se sjednocením země, s bezpříkladným rozpětím národních sil a s ohromným vzmachem národní hrdosti.“

---

[5]) Gustav Winter, Don Quijote na rozcestí, vydalo nakladatelství Sfinx, Praha 1935. Tato kniha pařížského zpravodaje „Práva lidu“ je v podstatě idealistická, ale je to kniha p i l n á, je napěchována materiálem, který je ovšem třeba teprve historicko-materialisticky tříditi.

Zvláštní národní zabarvení dává katolické církvi španělské ta okolnost, že „vítězství katolicismu“ nad nevěřícími Židy a Maury není vítězstvím Říma, t. j. církevní hierarchie na státní moci celkem nezávislé, ale vítězstvím právě této státní moci. Jak Karel I. tak a Filip II., hlavní představitelé tohoto období španělských dějin, jsou v neustálém boji s „římským králem“ a v tomto boji je španělská církev na straně Karla i Filipa. Filip II. dokonce jednou jmenoval radu za vedení arcibiskupa toledského, která měla plnit papežskou funkci tak dlouho, dokud trval spor španělského vládce s hlavou římské hierarchie.

Ideologie není jen utvářena určitým společenským uspořádáním, ale je i prostředkem ovládání a udržení jistého společenského stavu, i formou, v níž se koná třídní boj. Vládnoucí ideologie absolutistického slepence španělského byla nutně slepencem nacionalismu a katolictví. Trh — praví Stalin — je první školou, kde se buržoasie učí nacionalismu. Stálo-li sjednocení španělského trhu (nebo alespoň jeho první předpoklad, územní sloučení kastilského a aragonského království) ve znamení katolicismu, pak i nacionalismus měšťáctva v přístavních městech měl nutně katolické zabarvení: byla přece církev a její inkvisice onou organisací, která soustředila odstředivé složky země k boji za dovršení sjednocovacího díla, k boji za dobytí maurského území. Inkvisice dala válce proti Maurům povahu křižáckého tažení — tím je osvobození Španělů od maurského jha ne-

rozlučně spjato s katolictvím. Jinde se děla emancipace měšťáctva, „zrození národa“, v boji proti církevní teologii; ve Španělsku měšťáctvo, poražené již při prvním kroku, není schopné tento úkol provésti vlastní silou a pod praporem vlastní ideologie.

Proto je ve Španělsku výbojnou agresivní silou církev — v době, kdy jinde je bojující složkou měšťanstvo. „Katolictví — píše Winter — bylo ve Španělsku po několik set let církví bojující v nejvlastnějším slova smyslu. Chrámy byly pevnostmi a útočišti. Odtud také jejich architektura. Katedrála v Avile je přímo vtesána do městských hradeb, tak se zdála samozřejmou rouěástí obranné a útočné armatury města, ale po celé zemi najdeme ve formě více nebo méně vyhraněné tento typ chrámu-tvrze.“ Církev převzala část funkcí, které jinde v Evropě vykonávala absolutní monarchie: vládla za krále, obchodovala a přemýšlela za měšťáky.

Tak došlo k tomu, že prvním hlasatelem měšťácké ideologie španělské byl mnich, fray (bratr) Francisco de Vitoria, který v době absolutistické autarkie vykládal zásady mezinárodního práva: ospravedlňuje dobývání Ameriky, ujímá se však domorodců zcela ve smyslu humanitních ideálů osvícenských, prohlašuje je za svobodné a dovoluje jejich zotročení jen tehdy, proviní-li se proti lidskosti. Mluví o významu mezinárodního obchodního práva, žádá provedení zásady volného stěhování a dívá se hodně kriticky na hranice, které prý „omezují absolutní moc panovníků“, ve skutečnosti ovšem kapitali-

stický trh. Jaké to markantilistické myšlenky,[6]) ve španělské církvi, která nejen přemýšlí za měšťáky, ale i ve svém vnitřním uspořádání přejímá jejich zásady: mluví přece španělští historikové o církvi 16. století jako o „democracía fraileña", o mnišské demokracii.

Pod rouškou této mnišské demokracie vniká do Španělska i humanismus a renesance. Když církev přemýšlí za měšťáctvo — proč by za ně „neprovozovala" humanistickou filosofii? V červnu r. 1610 spálil pařížský kat veřejně knihu *španělského* mnicha Mariany: „De rege et regis institutione", v níž je psáno, že královská důstojnost má svůj původ ve vůli republiky.[7]) A Mariana v této knize docela vážně rozbíral způsoby, jak nejlépe se zbavit tyranů, a doporučil jako nejlepší prostředek jed. Podobně také druhý španělský mnich Suarez ve své knize „Defensio Fidei" prohlásil, že světská autorita králů pochází od Boha *jen* prostřednictvím lidu. Trinitářský mnich fray Alonso de Castillo tvrdil dokonce ve svém „Tratado de República", že „všichni lidé se rodí rovní a svobodní a nikdo nemá práva poroučeti druhému; a všechny statky světa jsou společné přirozenou spravedlností." Odtud je už jen

---

[6]) Merkantilismus byl hospodářskou teorií měšťáctva, které chtělo státní moc absolustické monarchie zapřáhnouti do podporování rozvoje výrobních sil.

[7]) Není to ovšem „republika" v moderním smyslu, nýbrž spíše jako res republica Římanů, t. j. státní pospolitosti vůbec.

malý krůček k tomu, co Juan de Valdès praví na počátku 16. století: „Dbej toho, že je smlouva mezi vládcem a lidem, a jestliže špatně zacházíš se svými poddannými, pak nejsou již zavázáni plniti své povinnosti vůči tobě.“ To přece již silně připomíná „společenskou smlouvu“ francouzských Encyklopedistů!
Podivně klikaté jsou tedy cesty renesančního hnutí ve Španělsku. Když veliký humanista Erasmus z Rotterdamu vydal svou „Chválu bláznovství“, rozšířila se kniha tak rychle po španělských klášterech, že inkvisice dokonce zakázala psáti proti Erasmovi! Hnutí ovšem proráží rámec církve, laikové Huarte, Castiglione, Leon Hebreo se stanou jeho hlavními představiteli. A v tomto Španělsku, které se zdá tak zaplaveno reakcí církevní inkvisice, objeví se dokonce agrárně-komunistické myšlenky, jichž hlasateli jsou Juan Luis Vives, zmíněný již Mariana, Pedro de Valencia, Lope de Deza. Nejsou to ovšem revolucionáři a Juan Luis Vives se odvrací s hrůzou od vzpoury anabaptistů. Nejsou to revolucionáři a král s inkvisicí se stará znamenitě o to, aby se jimi nestali, aby renesanční hnutí nezachvátilo lid. Když se takto na všech náměstích španělských měst pálí kacíři, hledá lid útěchu v mystických snech, které mu nahrazují protestanství.
A tak stojí v průsečníku katolictví a nacionalismu také španělská mystika 16. a 17. století. V době strašlivého úpadku hospodářského života utíká lid — a z něho se rekrutuje masa mnichů — do „vnitřního hradu“

svaté Teresy. Miguel de Unamuno, španělský historik a filosof, podává tuto charakteristiku španělských mystiků: „Neotevřeli oči na svět, aby je vedl až k svému symfonickému motivu; chtěli zavírat oči před vnějšími věcmi a otvírat je jen pro pozorování holých pravd v tmavé noci víry, hledajíce v hloubce duše, v jejím středu, v jejím utajeném jádru, ve vnitřním hradu podstatu tajemství, živý zákon vesmíru.“ Zavírali oči před vnější bídou, hledali pravdu a štěstí v niterném pohroužení, když na tomto světě toho bylo tak málo. Je to typický případ opia lidu, a tu je zvláštní, že tato španělská mystika není fatalistická, že se neutápí ve vidinách a v odříkání, ale že je robustní, pozemská — zkrátka lidová. „Skutečně národní je španělská mystika v tom — a tím se liší od mystiky národů jiných — že odpovídá kolektivním národním aspiracím té chvíle, že není opuštěným ostrovem v toku národního života. Odtud sebevědomí těchto mystiků, poněvadž se necítí osamoceni, odtud jejich styl přístupný a snadný, přes krkolomnou výši, do níž se unášejí jejich meditace. Svatá Terezie píše jadrným lidovým jazykem střední Kastilie, necouvajíc ani před vulgarismy.“ (Winter.) Tereza d’Avila, Juan del Cruz, Luis de León — tito španělští mystikové tak uvolnili krunýř katolické ortodoxie, že i ve Španělsku — jako v ostatní Evropě — mohlo se rozšířiti chiliastické hnutí beghardů v Katalánsku i ve Valencii. Když pak humanistické proudy brzy ustoupily tlaku inkvisice, tu mystika nahradila Španělům filosofii

v době, kdy se v ostatní Evropě tvořila moderní filosofie jako zbraň probouzejícího se měšťáctva: Locke a Hume v Anglii, Holbach a Helvetius ve Francii. Španělská mystika byla takto náhražkou filosofie, náhražkou ideologie španělského měšťanstva.

Jak mohla právě katolicismu připadnouti ve Španělsku tato úloha náhradní ideologie? Jak je možné, aby církev hospodařila a přemýšlela, především přemýšlela za poražené měšťáky? Jak je možné, že v lůně bojující církve najdeme humanistické, ba dokonce zřejmé protestantské proudy — v „tmavém století inkvisice"? Tu je třeba opustit vulgární představy o katolicismu, které v něm vidí stůj co stůj a vždycky reakční feudální ideologii. S takovými představami nelze prostě porozuměti španělským dějinám. Nikoli formy myšlení a víry rozhodují — praví Mehring — nýbrž ekonomický stav, který se v nich zrcadlí. Všeobecně byl katolicismus náboženstvím středověkého feudalismu a protestanství náboženstvím moderního kapitalismu. Avšak „na rozdíl od německých, anglických, holandských a francouzských měst zůstala italská města, nejbohatší města tehdejšího světa, katolickými — prostě proto, že papežství znamenalo panství Italie nad křesťanským světem a jeho vykořisťování Italií. Z podobného důvodu zůstala francouzská a zejména španělská monarchie katolickou. Jako zástupci hospodářsky nejvyvinutějších národních států viděly tyto monarchie v papežství nejpohodlnější nástroj k ovládání světového obchodu a tak vedly

nejzuřivější boj o panství nad papežstvím. Katolicismus jako náboženství však tím, že se z ideologie feudalismu stal ideologií kapitalismu, prošel revoluční přeměnou." Mehring ukazuje, že katolické formy mohly skrývati revoluční obsah. „Španělsko bylo a zůstalo katolické, poněvadž tato ideologie nejlépe hověla jeho ekonomii a byla nejpříznivější pro jeho panovnické plány, avšak ani ve snu nepomýšlelo na to, dovoliti této ideologii, aby ovládla jeho ekonomii nebo překážela jeho plánům světovlády ... Byl to Španěl, Ignác z Loyoly, který založením jesuitského řádu zabezpečil další trvání katolické církve i v období kapitalismu ..." Cestu, kterou se feudální ideologie katolicismu přizpůsobila potřebám prvního nacionálního státu evropského, jsme poznali v projevech španělských katolíků; lze však historicky vystopovati i příčiny této přeměny. Úpadek Španělska měl za následek i přesun sociálního složení duchovenstva. Právě v této době započal příliv do nově založených a denně se množících klášterů — příliv zcela zvláštní. V klášterech jen zdánlivě odloučených od světa, v mnišské demokracii, bylo možno dosáhnouti nejvyšších církevních a státních úřadů, nejvyšší moci a tím nejvyššího bohatství. Tam v církvi našlo měšťáctvo náhradu za zničení svých práv v ostatním světě. Církev — zásobárna a pokladnice — skýtala mladým lidem, jimž absolutistická hospodářská politika brala možnost rozvoje výrobních sil, snadné zaopatření a výstup k moci bez namáhavé práce. Ti tedy, kdož

v rámci církve prováděli hospodářskou politiku, pěstovali humanismus, přemýšleli o mezinárodním právu, byli nejen svou funkcí, ale i svým sociálním původem zakuklení měšťáci.
Měšťanský příliv do duchovenstva jen ještě více zdůrazňoval poměrnou nezávislost španělské církve na Římu; a tato nezávislost zase přála značnému rozvoji protestantství. Měšťanští synové vstupovali do klášterů církve, která vždycky byla dosti samostatná, aby do jisté míry uznávala nutnost církevní reformy. A tak mohly protestantské myšlenky nalézti úrodnou půdu i v nejvyšších církevních kruzích: sám arcibiskup toledský, Bartolomé de Carranza, zemřel v římských žalářích, kamž byl uvržen pro podezření z protestantismu. Tlak inkvisice byl ovšem strašný, lid žil v negramotnosti, úměrné této církevní moci, hlubší než kdekoliv jinde v Evropě, a tak se kacířství omezilo na vyšší, vzdělanější vrsty, na měšťáky v církevním rouchu.
Pokud tedy stopujeme katolickou *ideologii*, tu konkretní historická fakta potvrzují Mehringovo tvrzení o její „revoluční" přeměně. Avšak katolická církev není pouhou ideologií — a je jí ve Španělsku méně než kdekoliv jinde. Katolická církev je *instituce*, je stav — velmi početný, je instituce feudální. Právě rozmnožení klášterů, hromadění pokladů a půdy činí z ní *největšího feudála Španělska* — a tím největším feudálem se stala i se svými zakuklenými měšťáky. Španělská církev jako feudální instituce však

neprodělává žádnou základní přeměnu. Funguje jako síla udržující feudální řád a jeho zbytky, působí jako pilíř feudální a polofeudální zaostalosti země — a tato její funkce ve společnosti nabývá vrchu nad ideologií, která se tak podivným způsobem uvolnila od feudálních pout.

Tak se musí konečně projevit vnitřní rozpor tohoto „katolického nacionalismu". Katolická církev se jako instituce a bojující organisace *feudalismu* špatně snáší s nacionalismem, který je konec konců odbojné hnutí mladé *buržoasie*.

Dokud španělští králové pomocí církve utlačovali a vyssávali měšťanstvo, těžila církev z tohoto nacionálního zabarvení katolicismu moc i peníze. A těží tyto velmi pozemské statky i z nové porážky španělského měštanstva v odboji proti Napoleonovi, když měšťáctvu k této porážce dopomohla; a to v době, kdy měšťáctvo a katolicismus se již velmi zřetelně rozcházejí. Pomocí dosud všemohoucí církve zrušil Ferdinand VII. ústavu z r. 1812. Tato první španělská ústava, kterou pod tlakem lidového hnutí přijalo ústavodárné shromáždění v Cadizu r. 1812, prohlašuje výslovně, že „španělský národ vyznává náboženství římsko-katolické, apoštolské, jediné pravé, odmítaje všechna jiná" a že „katolictví bude trvale náboženstvím Španělů a zakazuje se naprosto vyznávat náboženství jiná". Podivná to slova v první protifeudální ústavě španělské — avšak přesně ve shodě s polovičatostí španělského odboje protinapoleonského. Polo-

vičatost se vymstí, církev pozná revoluční energii lidu a uloupí mu plody jeho hrdinného boje. Zklamání lidu se v bolestných bojích stává antiklerikalismem — a v boji proti tomuto antiklerikalismu, v jehož pozadí již stojí dělnická třída, stane se církev, která po několik staletí plnila některé funkce měšťáků, znovu bezvýhradným spojencem a nástrojem feudální monarchistické reakce.
Církev — nikoli však všichni katolíci, z nichž mnozí, kteří jsou blízko lidu, mohou se r. 1936 proti Francovým arcibiskupům opříti o jakousi pokrokovou složku katolické tradice a dovolávati se církevních humanistů. Je to cesta, která vede k bojující dělnické třídě na příklad katolického spisovatele Bergamina, člena španělské lidové fronty, který napsal ve své studii o Lope de Vegovi: „Věc pořádku! Avšak nic není více věcí pořádku než revoluce! Věc pořádku — toť revoluce, tak jako ve Fuente Ovejuna od Lopeho."

Tohoto poněkud dlouhého výletu bylo třeba, abychom pochopili proč druhá španělská revoluce, odboj proti Napoleonovi v prvním desetiletí 19. století je v tak vysoké míře „směsí obrození a reakce". Na cestě k ní se však setkáváme s katalánským a portugalským povstáním.

Povstání katalánské a portugalské

Válečná politika Filipa IV. narážela na silný odpor Katalánců, kteří právem svých dosavadních svobod odmítli přispět na jeho války penězi i žoldnéři. Boje o Roussillon — francouzskou provincii, jejíž obyvatelstvo mluví katalánským nářečím — vedly státního ministra Olivareza k nucenému náboru 6.000 mužů v Katalánsku a k nemilosrdnému uložení vysokých daní, bez ohledu na dosavadní práva. K tomu je Katalánsko průchodní zemí pro téměř všechny španělské armády táhnoucí do zahraničí; kořistění žoldnéřských vojsk působilo proto zemi veliké útrapy; a tím spíše, že si válka v sousedním Rousillonu vyžadovala přítomnosti početných oddílů v hraničních okresech. Nespokojenost obyvatelstva rostla a když královský guvernér dal několik zástupců stavů uvězniti, dosáhlo roztrpčení vrcholu. Na jaře r. 1640 došlo k prvním bitkám mezi královskými vojáky a katalánskými sedláky, kteří v Barceloně hledali práci: dav dobyl útokem přeplněná vězení a osvobodil zatčené. Den Božího těla 7. června přilákal do města jako obvykle obyvatelstvo z blízkého i dalekého okolí; nebyl to však pokojný lid, který se v městě schází k náboženské slavnosti. Městem táhly demonstrační průvody, které naháněly strach všem zástupcům královým. „Ať žije král — smrt špatné vládě!“ Tak se volalo v ulicích barcelonských — v době a ve státě, kdy královská moc byla od Boha; ale každý věděl, že Olivarez a král byli tělo

a duše. Z domu admirála markýze de Villafranca padne ze žoldnéřských pušek několik výstřelů — znamení ke vzpouře demonstrujících mas, ozbrojených kosami, srpy a sekerami. Palác vicekrálův v plamenech, celé Katalánsko se bouří — a králova neústupnost ještě rozdmýchává požár. V Barceloně i ve všech ostatních větších místech katalánských si lid zvolí své výbory, které organisují ozbrojený boj proti králi, boj za uhájení starých práv a výsad Katalánska. Měšťáctvo je vedoucí silou této vzpoury a katalánský lid jejím bojovníkem; v rukou této vzpurné slitiny přerůstá boj za stará práva v boj proti feudální královské moci vůbec: lidové výbory vyhlašují *republiku.*

Pau Claris a ostatní vůdcové katalánského lidu vedou svoji lidovou armádu do boje proti králi. Co však zmohou proti zdatným žoldnéřům královským? Nadšení tu bylo dost — avšak málo zbraní a velitelů. A tak Katalánci hledají pomoc u Francie. Richelieu okamžitě pochopí možnost oslabiti španělského protivníka; vyhoví přání Katalánců, Ludvík XII. uzná lidová práva Katalánska, Katalánci ho uznají jako hraběte barcelonského a s místodržitelem královým přichází pozemní armáda i loďstvo. Katalánsko se stane dějištěm dvanáctileté války; a katalánská lidová armáda, posílena francouzskými sbory i veliteli, v nejedné bitvě vítězí nad královskými žoldnéři, poněvadž bojuje za svobodu a právo.

Francouzská pomoc pro katalánskou vzpouru přicházela od francouzského absolutismu;

pro kardinála Richelieu bylo Katalánsko kartou v protišpanělské hře. Zástupci francouzského absolutismu se brzy cítili katalánskou svobodou neméně ohroženi než předtím zástupci kastilského absolutismu. Francouzi vystupovali vždy panštěji — pro tohle přece katalánský lid nepovstal proti pánům španělským! Napětí mezi lidem a francouzskými panskými „spojenci“ rostlo — a úměrně tomuto napětí klesala francouzská vojenská podpora katalánského odboje. Madridský dvůr pozoroval tento zjev velmi ostražitě a s rostoucí isolovaností Katalánců stupňoval své vojenské útoky. Lidová armáda katalánská se bez námořní a pozemní pomoci zvenčí nemohla udržet; celý rok se hrdinně bránila Barcelona proti pozemnímu i námořnímu útoku — 12. října 1652 se přece vzdala. Pád Barcelony byl pádem Katalánska. Válečný bůh je se silnějšími prapory — i se silnějšími měšci; a hospodářská moc Barcelony tehdy již hodně poklesla.

Od tohoto dvanáctiletého republikánského období datuje dnešní katalánský nacionalismus své revoluční tradice: „Segadors“, revoluční píseň tohoto povstání, je jeho národní hymnou, Pau Claris jeho národním hrdinou a „Corpus de Sang“, den Božího těla, národním svátkem.

Války o dědictví španělské uvidí Katalánce po boku Habsburků, poněvadž běží o boj proti Kastilii. Tehdy, r. 1714, se hrdině brání barcelonský lid proti spojenému vojsku španělsko-francouzskému, odboj však skončí

porážkou; znovu zahraniční spojenec opustil Katalanii. Katalánsko se stane nařízením „Nueva Planta“ pasivním předmětem zvůle kastilského centralismu.

Rok 1936 najde Kataláncе v boji po boku spojence zcela jiné spolehlivosti: je to španělský *lid*, který se revolučně brání proti fašistickým generálům, a tento lid dovedl Katalánsku splnit i staletou tužbu: dal mu katalánskou autonomii.

•

Katalánský požár roznítil i vzpouru portugalskou. I tu porušil Olivarez práva portugalského lidu, jehož země tehdy patřila již šest desetiletí k španělské monarchii. V těchto šedesáti letech dokázala monarchie téměř zničiti portugalský obchod a silně zdecimovati jeho loďstvo. Měšťáctvo skládalo své naděje v nejmocnějšího šlechtice, příbuzného dřívějšího panovníkova rodu, Jana z Braganzy. Ten však váhá, příliš času dopřává Olivarezovi k přípravám — a tak lid sám sáhne k činu. 1. prosince 1640 zmocní se lisabonského královského paláce a Jan je vyhlášen králem proti vlastní vůli. Lid je tak jednomyslný, že odpor Španělů je nemožný. Španělské vojsko odtáhne a 16. prosince se koná korunovace krále Jana IV. Ještě jednou se Olivarez pokouší o organisaci spiknutí — ztroskotá však, neboť za znovuzřízenou portugalskou samostatnost se nyní postaví Anglie.

Katalánské povstání a odtržení Portugalska

má v zápětí podobné hnutí a Andalusii; tu se však jeho vůdce vévoda Medina-Sidonia, švakr Jana z Branganzy, nemůže opříti o silná města a jeho pokus je potlačen v zárodku. Ve všech těchto třech hnutích znovu vzplanula vzpoura měst, poražených v prvních desetiletích šestnáctého století. Odpor proti královskému absolutismu se tu odívá v roucho regionální a národnostní. Porušení regionálních práv a svobod je ovšem jen *podnětem* vzpoury; *příčina* je v hospodářské síle Katalánska a Portugalska, které jsou hospodářsky nejpokročilejšími částmi iberského poloostrova.

Barcelona měla od svého založení veliký význam v západním Středomoří. Odtud se za aragonských králů dobývaly Baleáry, později pak i Sicilie, Neapol, Korsika a Sardinie. Odtud se jednou moc Španělska rozšířila až do Řecka. Barcelona obchodovala s Francií a přes papežské zákazy i s andaluskými Maury; její obchodní koráby udržovaly čilý styk s přístavy italských městských republik. Obchod a řemesla vzkvétaly, složka kupecká a řemeslnická nabyla převahy nad šlechtou a vydobyla si dokonce i ústavu téměř republikánskou. Takto se stala Barcelona střediskem západního Středomoří a světový rozhled jeho obyvatel se jen nerad podřizoval úzkoprsosti absolutismu. Město vymohlo velmi brzy na koruně potvrzení svého vedoucího postavení: r. 1454 vydal Alfons V. zákon o plavbě na moři, jímž se zakázalo cizím korábům nakládati zboží v aragonských městech; plavba tedy zůstala po dvě stě let monopolem bar-

celonským. V Barceloně bylo také vydáno první mezinárodní právo námořní, t. zv. „Consulado de Mar", které zůstalo velmi dlouho v platnosti.

Konflikt Barcelony a jejího katalánského území s absolutismem se začal v okamžiku, kdy královna Isabella zakázala ve své závěti katalánským městům pod trestem smrti obchod s „oběma Indiemi". Zákaz zasáhl Barcelonu tím citelněji, že objevitelské cesty do Ameriky pozvolna přesunovaly těžiště světového obchodu od středomořských břehů k břehům atlantickým. Byl to přesun podobného dosahu jako několik set let předtím přesun námořní plavby a obchodu ze Severního moře do Středozemí, který měl v zápětí zánik mocné Hansy, svazu severoněmeckých měst. Středomoří pustlo a stalo se v následujících třech stoletích — jak píše Rovira — „mrtvým rybníkem, na kterém plovou vzpomínky zašlé nádhery jako trosky po ztroskotání lodi." Nestalo se to ve Španělsku ovšem samo sebou; nebýt královského ediktu, který dal Seville monopol obchodu s koloniemi, byla by i Barcelona bohatla z koloniálního zlata. Edikt však způsobil, že Sevilla neslýchaně vzkvetla, zatím co ostatní města a překladiště upadala. V tomto kastilském obchodním monopolu je kořen katalánské vzpoury. Přece však trvalo ještě více než století, než vzpoura skutečně vypukla. Středozemí jen pozvolna ztrácelo svůj obchodní význam a Barcelona si svými výsadami dovedla prosaditi leckteré výjimky z královských pravidel. Teprve když hospo-

dářské vysílení absolutismu pokročilo tak, že Olivarez se musel dotknouti i měšců barcelonských, stal se svátek Božího těla krvavým.

I portugalská vzpoura má svůj kořen v přesunu obchodního těžiště k atlantickým břehům. Portugalská města, jejichž význam tím nesmírně vzrostl, nemohla strpěti kastilský monopol. Portugalsko bylo vedle Aragonie a Kastilie třetí feudální království iberského poloostrova. Po sjednocení prvních dvou byla politika španělské koruny vůči Portugalsku kombinací válek s dynastickými svatbami. Jednou z těchto svateb bylo za Filipa II. dosaženo sjednocení celého poloostrova, které trvalo 1580—1668. Na počátku těchto osmdesáti let stojí dynastická smlouva, na jejich konci vzpoura portugalských měst.

„Portugalec — píše Madariaga — je Špa-Španěl, který se obrací zády ke Kastilii a tváří k Atlantickému oceánu.“ Přesun, který vedl k úpadku středomořských přístavů, znamenal pro přístavy atlantické veliký rozkvět. Atlantické přístavy portugalské mohly plně těžiti z plavby do Nového světa. Barcelona tímto přesunem ztratila své hospodářské i politické vedoucí postavení, stala se závislou na vnitrozemském trhu kastilském a tím i na kastilském absolutismu. Portugalsku však onen přesun dal ekonomické předpoklady pro samostatnost, která mohla býti uskutečněna, jakmile přišla dosti silná politická pomoc ze zahraničí.

V té době již přecházela námořní a tím

i světová hegemonie se Španělska na Anglii. Když se Portugalsko vzbouřilo, přispěly mu okamžitě na pomoc Holandsko a Anglie — a bitva u Villaviciosa (1665) rozhodla o odtržení. Anglie měla svrchovaný zájem na tom, aby se celý poloostrov za Pyrenejemi nesjednotil: samostatné Portugalsko a o padesát let později anglický Gibraltar staly se britskými pákami proti španělské světovládě. Anglie nemohla trpěti spojení loďstev portugalského a španělského — proto i další dynastické pokusy o iberské sjednocení musely ztroskotati. „Anglickou podporu dostalo Portugalsko za podmínek, které vázaly jeho osud k osudu vycházející hvězdy na severu. Nejen oběma smlouvami, 1657 s Cromwellem a 1661 s králem Karlem II., ale i poměrem sil, který nastal po odtržení, byla závislost Portugalska na Anglii zpečetěna na staletí.“ (Madariaga).

I katalánská vzpoura se opírala o zahraniční moc, o Francii — proč skončila po dvanáctiletém boji porážkou, když povstání Portugalska mohlo dosáhnouti samostatného státu? Odpověď je nasnadě: Francie nebyla tehdy ještě „vycházející hvězdou na severu“, stane se jí teprve francouzskou revolucí. A pak ani nejvydatnější francouzská pomoc nemohla udržeti katalánskou samostatnost, když přesun obchodu k Atlantiku vzal katalánské vzpouře hospodářskou sílu.

Separatistické vzpoury v polovině sedmnáctého století měly ozvěnu i v mimošpanělských zemích říše. Lidové povstání na

Sicilii r. 1647 a nedlouho potom vzpoura lidu v Neapoli, kde lid bojoval za svou svobodu plných osm měsíců — vše to svědčilo o rozkladu světové monarchie, jejíž vnitřní síly byly vyčerpány.

3. Odboj proti Napoleonovi

„Všechny války o nezávislost, vedené proti Francii, nesou společnou pečeť obrození, které se druží s reakcí, nikde však v takové míře jako ve Španělsku." (Marx.)

Ke konci 17. století píše francouzský hrabě de Rébénac z Madridu francouzskému králi Ludvíku XIV.: „Kdo zkoumá zblízka vládu této monarchie, najde tu úžasný nepořádek, avšak při dnešním stavu věcí jakékoliv změny by tu měly následky nebezpečnější než samo zlo; bylo by třeba úplné revoluce, aby v tomto státě zavládl dokonalý pořádek. Tato revoluce může nastati jen změnou vládní formy." Bylo to skoro sto let před francouzskou revolucí a diplomaté velikého „Roi-Soleil" (krále Slunce) bavili svého pána asi častěji podobnými úvahami o nastávající revoluci. Hrabě de Rébénac, zástupce absolutistické Francie, v níž Richelieu a Mazarin, Louvois a Vauban zavedli centralistickou státní správu i armádu, díval se pohrdavě na africký nepořádek Španělska; a přece to byl „pořádek" Ludvíka XIV., který mnohem rychleji rozpoutal revoluci než nepořádek španělský. Španělsku musil Napoleon teprve sesaditi bourbonského krále, aby se španělský lid vzchopil k vlastní vůli i k vlastní síle.

Války francouzského měšťáctva

Války, které vede francouzské měšťáctvo v době své velké revoluce proti zahraničí,

mají dvojí hnací sílu. Jedna je čistě revoluční: jsou to války nové revoluční třídy proti reakční feudální koalici. Druhá hnací síla však vyplývá ze zvláštní zákonitosti revoluce m ě š ť á c k é, která neruší třídní panství vůbec, nýbrž nastoluje jen vládu nové buržoasní třídy. Měšťácká revoluce není výsledkem společenské bídy jako revoluce proletářská. Když jde do své vlastní revoluce proletariát, může v ní ztratit jen své okovy. Buržoasie však vstupuje do revoluce jako třída majetná, která již vládne výrobními silami, spoutanými politickým řádem. Buržoasie může tedy ztratit velmi mnoho i ve své vlastní revoluci. Odtud její sklon ke smíru s reakcí, jakmile dosáhla svého; odtud však i funkce plebejského živlu, který jediný tuto revoluci vede do důsledků — nikoliv ovšem za vlastními cíli, k nimž ještě nedorostl. Tato druhá hnací síla je naprosto n e r e v o l u č n í: pravé křídlo buržoasie chce udržeti sobě nadvládu a tím revoluci ve „slušných" mezích, chce válkou čeliti finanční krisi a bojuje proti Anglii za ovládnutí evropských a světových trhů.

Vnitřní dynamika francouzské revoluce dává převahu té či oné složce. První období revoluce vede žirondské války r. 1792, před nimiž varuje Robespierre. Druhé období, revoluční diktatura jakobínská, vyznačuje se naprostou převahou revolučních pohnutek k válce: teror tu vznikne z nutnosti obrany země, kterou jakobíni zabezpečují radikální obranou revoluce. Přechodem k Napoleonově diktatuře a posléze k císařství mizí z fran-

couzských válek prvek revoluční a nabývá vrchu konkurenční boj proti anglické buržoasii — jak jej známe z Napoleonova uzavření evropské pevniny pro anglický dovoz a z jeho tažení do Egypta, které mělo smrtelně zasáhnouti anglickou námořní sílu. Byly to tedy války měšťácké revoluce, které postupně přecházely ve války kapitalistické konkurence, ve války imperialistické. Avšak politickou i vojenskou sílu svou čerpal Napoleon z dědictví revoluce, kterou ve Francii pomohl likvidovati. Mohl své panství v dobytých zemích, dosud utlačovaných feudalismem, udržeti a upevniti jen tím, že tam prováděl měšťácké reformy a odstraňoval feudální pozůstatky. Měšťácké reformy Napoleonovy cizácké nadvlády však v těchto zemích povzbudily národní uvědomění, touhu po osvobození z područí francouzské buržoasie, touhu po *vlastním* národním trhu. Z francouzského nositele civilisace se stal nositel národního útlaku — a poslední civilisační oprávnění ztratil Napoleon v očích Evropy v okamžiku, kdy se tilsitským mírem spojil s reakční velmocí carskou, aby s ní se dělil o svět.

Tilsitský mír roku 1807 znamená největší hloubku německého porobení a tím i začátek německého odboje. V tajné doložce této mírové smlouvy přiznal ruský car Napoleonovi právo na celé Španělsko i Portugalsko za to, že sám dostal volnou ruku v Turecku. A když pak Napoleon ve Španělsku kousl do žuly, když tam hasla svatozář jeho nepřemožitelnosti, tu z toho čerpal německý odboj ta-

kovou sílu, že zasadil Napoleonovi smrtelnou ránu.
Všechny války o nezávislost proti Francii jsou směsí obrození a reakce. Jsou to války obrozenecké, revoluční, pokud *lid* je jejich nosnou silou, a reakční, pokud se v nich bránily staré feudální síly proti měšťácké revoluci, která dávala průbojnost bodákům Napoleonových vojáků i tehdy ještě, když už bojovali jménem měšťanského panství.

Godoy a Napoleon

Zvláštní forma monarchického despotismu za hradbami Pyrenejí podělila španělský odboj v letech 1808—1812 zvláštní směsí revolučních a reakčních prvků. Španělská společnost jde z rozkvětu i z úpadku španělské monarchie do protinapoleonského odboje v rouchu jakéhosi katolického nacionalismu. Když napoleonská vojska dobývala Španělsko, narazila tam — na rozdíl od Italie a Německa — na jistý stupeň nacionálního uvědomění, které splývalo s náboženstvím a nebylo tudíž revolučního původu jako ve Francii, kde se „národ“ zformoval v revoluci. Odboj španělského lidu, plný nezdolatelné revoluční energie, zůstal proto v zajetí náboženských, dynastických, t. j. *omezeně* nacionálních předsudků. Německý historik Schnabl praví, že španělský lid, vedený svými kněžími a mnichy, „povstal proti národnímu ponížení i proti moderním myšlenkám, které Francouzi přinášeli do země.“ Povstání proti národnímu ponížení nebylo zároveň povstá-

ním v duchu protifeudální revoluce — a v tom byl tragický osud této revoluce, v tom tkvělo zvláště pronikavé zfalšování revoluční vůle mas reakčním vedením, reakční ideologií a zaostalostí výrobních sil španělské země. „V celku se zdálo, jako by hnutí chtělo býti více kontrarevoluční než revoluční. Bylo to hnutí národní, které proklamovalo nezávislost Španělska na Francii — ale zároveň i dynastické, poněvadž postavilo „milovaného" Ferdinanda VII. proti Josefu Bonapartovi; bylo reakční, poněvadž stavělo staré řády, zákony a zvyky proti novotám Napoleonovým; bylo pověrčivé a fanatické, poněvadž hájilo „svaté náboženství" proti francouzskému „ateismu", proti zničení zvláštních výsad církve" (Marx). Nic neosvětluje tak pronikavě tuto stránku španělské revoluce než způsob, jakým odůvodňuje lidový odpor provolání jedné z provinciálních junt: „Naděje lidu na *onen svět* jsou Napoleonem ohroženy a ve velkém nebezpečí." Proto může pesimistický anglický historik dávati veškerou vinu zaostalosti španělského lidu: „Lid trpěl náboženský, politický a sociální despotismus, který zachvátil celou zemi. Španělsko si nepřálo jiného údělu, než který mělo za panství Bourbonů. Když je cizí vetřelec osvobodil, vyhnalo jej s hrdinným napětím sil ze svých dědin; a pak starostlivě vyhledávalo zlámané články svých starých řetězů a svázalo jimi znovu své údy.[8]) Nepřálo si Španělsko sku-

---

[8]) H. Butler Clarke, Modern Spain, Cambridge 1906.

tečně jiného údělu? Uvidíme, proč složka, která si ho přála, zůstala bezmocnou.

Na počátku hnutí stojí jedna z nejhorších královských kamaril, kterou Španělsko kdy poznalo. Když se v listopadu stal státním ministrem Karla IV. Bourbonského don Manuel Godoy, královnin milenec, tu vedení španělských věcí bylo položeno do rukou jednoho z oněch neschopných a zkorumpovaných slabochů, kterými kamarily všech států a věků tolik oplývají. Pouští se ihned do války proti revoluční Francii, aby pomstil Bourbona, který padl guillotinou. Tu právě začíná tragické nepochopení španělského lidu, který stojí v této kontrarevoluční válce na falešné straně, poněvadž církev jej udržuje ve falešném vědomí. Do této války proti jakobínskému konventu se hlásí tolik dobrovolníků, že lze z nich sestaviti několik armád. Církev je neobvykle štědrá; i z obcí a měst přichází dost prostředků, které umožní španělským armádám některé počáteční úspěchy. Brzy však se karta obrací, Godoy je neschopný intrikán a nikoliv státník; vede válku mizerně a bezhlavě, s veškerou omezeností reakčního dvořana. Španělský lid, který o třináct let později dokáže pravé divy vojenské odvahy a dovednosti, jde za tohoto vedení z jedné porážky do druhé; a když revoluční armády konventu ohrozí i samu Kastilii, ukončí zastrašený Godoy špatnou válku ještě horším mírem.

Mír vnutil Španělsku v červnu roku 1796 spojenectví se zemí direktoria za velmi tíživých podmínek. Španělsko se podle nich zavázalo

vojensky přispěti Francii a § 18 této smlouvy ukazuje veškerou bezmocnost Godoyova režimu: „Poněvadž Anglie je jedinou mocí, proti které Španělsko má bezprostřední stížnosti, bude spojenectví v nynější válce platné jen proti Anglii a Španělsko zůstane neutrální vůči ostatním mocím, s nimiž republika vede válku.“ *Jen* proti Anglii: to stačí, aby Španělsko přišlo o zbytek svých kolonií a svého loďstva, aby byl rozvrácen jeho obchod a finance — a co mohlo více ztratit Španělsko? Poněvadž však reakce odvozuje své zásluhy i ještě ze svých nejzhoubnějších činů, odnáší si don Manuel Godoy z tohoto míru vznosný titul „mírového prince“ ... Mírová smlouva byla obrácena proti Anglii; proč by Godoy nepřipojil k nešťastné válce proti Francii stejně nešťastnou válku proti Anglii? Vypověděl ji 5. října 1796 a ačkoliv Anglie tehdy nesklízela okázalých vítězství, stačila přece jen úplně rozrušiti námořní obchod Španělska. Války stojí peníze a ty je třeba vytáhnouti ze země. Zahraničně-politickou kapitulací a finanční vyssávání země don Manuel Godoy vhodně doplnil režimem korupce a libovůle, úplatkářství a nemravnosti. Ve stížnosti ke králi z října 1807 se praví, že již po dlouhá léta se nezadává žádné vyšší místo, aniž žadatel nevydal státnímu ministru svou ženu, sestru nebo dceru, a tak jsou prý nejdůležitější místa obsazena lidmi hodnými největšího opovržení. Dosud však lid byl pevně svázán a dal se přes svou nespokojenost snadno oklamati dvorním manévrem, kterým se Godoy z civilního státního

ministra stal vrchním velitelem branné moci pozemní i námořní, z civilního vojenským vládcem země. Dosud se lid nebouřil; nebyl Godoy jedním z nástupců hraběte Squilace, proti jehož „francouzským novotám" církev poštvala lid čtyřicet let před tím? A neděkovala církev Bohu, že to byl nástupce reakční? Masa je dosud pevně ovládána církví; bez počtu jsou v ní přiživníci všelijaké pravé i předstírané církevní dobročinnosti. A tito lidé, existenčně závislí na ohromném církevním aparátu, jsou schopným nástrojem církevního ovládání těch vrstev, které ve Francii byly širokým lidským reservoárem revoluce. Vliv revolučních myšlenek francouzských se omezoval na dosti tenkou vrstvu; vojenská mobilisace lidu pro kontrarevoluční válku proti francouzskému konventu byla tedy dosti snadná. Církev trpěla Godoyovu vládu, pokud postihovala jen lid. Hýření Godoyovy kamarily si však vyžadovalo stále větších částek a tak po vysýchání jiných pramenů došlo i na církevní statky, jichž část Godoy prodal na svůj účet. Tu se proti němu spikli církevní hodnostáři s následníkem trůnu Ferdinandem, princem asturským — a konflikt v královském rodu uvolnil pouta, která dosud svazovala nespokojenost lidu. Spiknutí bylo odhaleno, princ odsunut na vedlejší kolej — a to byla příležitost pro církev, aby z něho udělala mučedníka, který jako svatý Jiří skolí nenasytného dravce Godoye. Tím se dostává lidový odpor proti bezpráví na falešnou cestu již v samém okamžiku, kdy nabývá vědomí: v zemi, kde kazatel-

na je jediným zpravodajským prostředkem, je dynastický princ a věrolomný zbabělec podvržen lidu jako hrdina lidového hnutí.
Když Napoleon v říjnu 1806 stál u Jeny v tuhém boji se slavnou pruskou pěchotou, měl don Manuel příležitost přemýšleti o mezinárodním postavení Španělska. S Francií nebo s Anglií? To byla osudná otázka pro Španělsko již od útoku na Bastillu a ještě více od okamžiku, kdy se Napoleon roku 1805 rozpřáhl proti Anglii uzavřením pevniny pro anglický dovoz. Na jedné straně mělo Španělsko portugalského spojence Anglie; na druhé straně bylo Středomoří, v němž se rozmohlo velké pašeráctví. Z Gibraltaru, z Malty a Sardinie putovalo anglické zboží do Italie a do Španělska a prolamovalo Napoleonovu čínskou zeď kolem Evropy. A kdo měl méně zájmu na uzavření Evropy, na tlaku nového francouzského průmyslu, než buržoasie španělského pobřeží, která se právě zotavovala z úpadku dlouhých století? Don Manuel Godoy viděl možnost napravit si pověst a využil bojů v Německu k piklům proti Napoleonovi. Zdrcující porážka Prusů u Jeny zdrtila i Godoyovy naděje a Napoleon v říjnu 1807 snadno na něm vynutil „průchod“ francouzských vojsk severním Španělskem k boji proti Portugalsku. „Průchod“, který byl jen velmi průhlednou záminkou k obsazení země. která mu připadla tilsitským mírem.
V Portugalsku sesadili Napoleonovi maršálové prozatím panovnický rod; a když se pak v severním Španělsku objevovaly vždy nové a nové vojenské sbory francouzské — byly

to prý posily pro Portugalsko — zachvátilo celou zemi hluboké zneklidnění. Godoy namlouval lidu, že Francouzi „chrání" Španělsko před vnějšími nepřáteli; lid se však díval do Portugalska a začal chápat nebezpečí i rozsah Godoyovy zrady. V tomto ovzduší se rozšířila pověst, že královská rodina chce uprchnouti do Mexika a lid začínal chápat: jeho hněv se obrátil plně proti Godoyovi. Před povstáním lidu Godoy uprchl a lid vyplenil i vypálil jeho palác. Král jej formálně sesadí, lidu to nestačí, Karel musí odstoupit a králem se stane asturský princ jako Ferdinand VII. V tomto okamžiku zahájil Napoleon svou diplomatickou hru, provázenou vojenským zásahem: zatím co francouzské armády obsazovaly španělská pohraniční opevnění, Pamplonu a San Sebastian, Barcelonu a Figueras, vylákal Napoleon Ferdinanda i Karla do francouzského města Bayonne. Murat byl zatím již na cestě do Madridu jako císařův místodržitel. Když se madridský lid dověděl, že Napoleon přinutil Ferdinanda k abdikaci, byl Madrid znovu před vzpourou. „Ačkoliv Španělé neznali rozsah těchto podlostí, byli přece nespokojeni a poplašeni odjezdem královské rodiny; byli popuzeni násilným postupem francouzských generálů a podráždění rostoucí nestoudností soldatesky. Vydáni vládou a opuštěni šlechtou cítili, že byli zrazeni a že osobní odvaha byla jediným jejich východiskem. Tyto pocity, povzbuzovány tisícerými nejistými pověstmi, které se opakovaly a věřily bez ověření, způsobily všeobecné vře-

ní, které nejmenší příhoda mohla zvrátiti v hrozivé povstání." Tak líčí náladu v Madridu anglický plukovník Jones, který prodělal španělskou válku ve Wellingtonově armádě.[9]) Aby ke vzpouře nedošlo, střílí Murat do lidu, který se bouří: „Tato hrubá opatření účinně potlačila snahy hlavního města a poněvadž jejich příčiny byly zfalšovány různými provoláními vládní rady a církevními hodnostáři, nevyvolala v provinciích jinou odezvu než němou a nesmrtelnou nenávist proti spojencům, jichž přítomnost znamenala takové hrůzy." (Jones).

Tímto potlačeným povstáním přinutil Napoleon i Karla, aby se vzdal všech práv na trůn ve prospěch císaře, který „jediný za nynějších okolností dovede znovu nastoliti pořádek." Jaké to nečisté dynastické machinace! O mnoho let později, když Napoleon na Svaté Heleně přehlédne svůj život, pozná, že se dopustil osudné chyby: „Stačilo tehdy adoptovat mladou dívku a dát ji Ferdinandovi, který to na mně vždy znovu žádal." Ale zlomený a zatrpklý muž na sklonku svého života nepoznal již podstatu chyby, kterou přece jen tušil mladý císař. Nešlo

---

[9]) Colonel John Jones, Histoire de la guerre d'Espagne et de Portugal, poznámkami opatřil A. de Beauchamp, vyšlo v Paříži r. 1819. Je to velmi cenné svědectví o vojenských dějích protinapoleonského odboje; francouzské vydání, z kterého citujeme, má výhodu, že francouzský vydavatel Beauchamp, sám dobrý znalec tohoto tažení, uvádí v poznámkách na pravou míru anglickou zaujatost Jonesovu

přece o mladou dívku pro Ferdinanda! Šlo přece o hrozící španělskou revoluci!

Roku 1794 varoval 25letý Napoleon Bonaparte, který byl právě jmenován generálem, pařížský výbor veřejného blaha před tažením do Španělska. Byl to mladý generál, kterého „udělala“ francouzská revoluce — a který proto dovedl velmi dobře rozlišovati mezi l i d e m a jeho v l á d o u. „Španělsko je veliký stát“ — píše v dopise datovaném 1. thermidora roku II.; „zlotřilost a neschopnost madridského dvora a poroba lidu způsobují, že se netřeba obávati jeho *útoků;* avšak trpělivá povaha tohoto národa, pýcha a pověra, které tam vládnou, síla, která pramení z veliké masy — vše to učiní Španělsko hrozným, bude-li napadeno ve vlastní zemi.“

A o čtrnáct let později, v březnu 1808, píše mladý císař na vrcholu své slávy svému švagru — v okamžiku, kdy se bouří madridský lid: „Nevěřte, že útočíte na národ odzbrojený a že Vám postačí jen ukázat vojsko, abyste si Španělsko podmanil. Revoluce 20. března (t. j. vzpoura proti Godoyovi) dokazuje, že ve Španělích je činorodá síla. Máte před sebou mladý národ (un peuple neuf): má veškerou odvahu a bude míti veškeré nadšení, které lze nalézti u lidí nespotřebovaných politickými vášněmi. Šlechta a duchovenstvo jsou pány Španělska. Budou-li míti obavy o své privileje a o svou existenci, pak proti nám roznítí masové povstání, která mohou válku prodlužovati do nekonečna. Mám přívržence. Ztratím je, jakmile přijdu jako dobyvatel. Mírový princ je předmětem

opovržení, poněvadž je obžalován, že vydal Španělsko Francii; je to stížnost, která sloužila Ferdinandově nástupu na trůn. Asturský princ nemá žádnou z vlastností, kterou musí míti hlava národa: to nebude překážkou, aby z něho neudělali hrdinu, kterého by postavili proti nám. Nechci, aby bylo užito násilí proti osobám této rodiny; není nikdy radno soustředit na sebe nenávist a rozdmychávat ji. Španělsko má více než 100.000 lidí ve zbrani, to je více než dost, aby s výhodou vedlo lidovou válku: rozestaveni na mnohých bodech, mohou býti oporou pro všeobecné povstání monarchie. Anglie si nedá ujít příležitost k rozmnožení našich obtíží; denně posílá svá upozornění bojovým silám, které udržuje na březích portugalských a ve Středomoří; odvádí do zbraně obyvatele Sicilie a Portugalska. Poněvadž královská rodina neopustila Španělsko, aby se usídlila v Indii, může jen převrat změniti situaci této země, která je na to v celé Evropě snad nejméně připravena. Lidé, kteří pozorují strašlivé kazy této vlády a anarchii, která nastoupila na místo právoplatné státní moci, jsou v menšině; většina z této anarchie těží."
Tak píše, tak vidí Napoleon a idealistický dějepisec by řekl, že jde s otevřenýma očima do své zkázy. Avšak španělská válka je jen logicky nutným článkem francouzské války proti anglické hegemonii — a do té musí jíti Napoleon jakožto císař francouzského měšťáctva přes to, že jako vojevůdce, poučený francouzskou revolucí, vidí její vojenské i politické nebezpečí.

V době Napoleonově platilo Španělsko za státní mrtvolu; francouzští maršálové byli proto velmi nemile překvapeni, když objevili, že „španělský stát je sice mrtev, avšak španělská společnost plna zdravého života“ (Marx). Státní mrtvole platily machinace s dvojí abdikací Karlovou i Ferdinandovou, v nichž Thiers napsal klasickou větu: „Napoleon prováděl s hladkostí mravů devatenáctého století politiku hodnou prohnanosti století patnáctého.“ Lid však v této době není již trpným předmětem kabinetních intrik: naučil se od útočníků na Bastilu odporu i tam, kde — jako ve Španělsku — byl církví odváděn od svých pravých cílů.
Ale i v Napoleonově pokání na Svaté Heleně je zrnko pravdy: tím, že vzal španělskému lidu krále, zlomil pouta, která stála v cestě rozpoutání revoluční energie lidu.
Francouzský režim přinášel Španělsku — jako všem dobytým zemím — pokrokové protifeudální zákonodárství napoleonské. K čemu však byl španělskému lidu „Code Napoléon“ (napoleonský občanský zákoník), když byl přinesen na špičkách bodáků v době, kdy lid sám se ještě nevysvobodil z feudálních pout? Co s francouzskými svobodami, když Francouzi byli nositeli nacionálního útlaku?
„Král se objevil obrazotvornosti lidu ve světle romantického prince, kterého obrovský lupič násilně uvěznil a mučil. Byly to nejpopulárnější a zářivé epochy minulosti, s kterými byly spojeny svaté a divotvorné tradice války, kterou vybojoval kříž proti

půlměsíci; a velká část nižších tříd byla zvyklá na livrej žebráků a na život ze svatého majetku církve." (Marx.) Lid se pustil hrdinně do války proti světovládci a v jeho hrdinství se vybíjela veškerá jeho nespokojenost a vzpoura proti absolutistickému útlaku. Domníval se, že bojuje za svou svobodu — a bojoval pouze za svůj útlak, poněvadž slepě sledoval církev a šlechtu, které neměly jiného zájmu než udržení vlastní moci.

Odpor, který Napoleon tušil, skutečně se dostavil. Madridská „Gazeta" přináší 20. května 1808 zprávu, že se bourbonský rod vzdává trůnu ve prospěch Josefa Bonaparta, a zároveň se rozletí po celém Španělsku zvěst o krvavé lázni, kterou Napoleonův švagr Murat potlačil lidové povstání proti zrádcům země.

Signál z Asturie

V O v i e d u, v hlavním městě Asturie, zasedalo od počátku května shromáždění 42 delegátů obcí, které spravovalo podle starého zvyku veřejné záležitosti Asturie. Síla okolností proměnila toto provinciální shromáždění asturské v národní shromáždění, které udalo směr celému postupu španělského lidu. Asturie měla odedávna svou bojovnou tradici — i ta byla úzce spjata s bojující církví. Jediné asturské hory a rokle zůstaly v dávných dobách útočištěm křesťanů, když Arabové zaplavili celý poloostrov až k vrcholům Pyrenejí; odtud počala křížová válka proti Maurům, ve které splývalo španělství s kato-

licismem. Tu však také důlní těžba dala vzniknouti hrdinným hornickým bojovníkům za svobodu, kteří se stali ve XX. století průkopníky španělské revoluce. Oviedská junta zasedala na rozhraní obou tradic: křesťansko-nacionální vzplála naposled, a dělnická ještě nedozrála k sebevědomí. Zkrátka a dobře asturský lid povstane proti vpádu napoleonských vojsk a po několika dnech revoluční mobilisace, již 25. května, vypoví oviedská junta Napoleonovi válku. Jaká to neslýchaná věc; provinciální shromáždění malého španělského knížectví vypovídá válku světovládci císařskému! Ale po asturském lidu povstane celé Španělsko: 22. května se připojí Cartagena, 23. Valencie, 24. Murcia a Saragosa, 26. Santander a Sevilla, 30. La Coruňa, Badajoz a Granada. Jediný týden postačil — píše německý historik W. Oncken — aby způsobil masové povstání, jehož jednota, průbojnost a vášeň byly bezpříkladné. Za statisícového volání: Ať žije Ferdinand! Smrt Francouzům! povstali Španělé, vedení kněžími, hlaholem zvonů roznícení jako k bohoslužbě: vpředu obrazy svatých, růženec v levici, šavli nebo pušku v pravici.“ Tak nějak podobně, se svátostí oltářní, táhli do boje Táboři na sklonku středověku; ale tehdy byl církevní způsob myšlení i mluvy jedinou srozumitelnou řečí pro celou Evropu; a do roucha prvotního křesťanství se tu halila nesmlouvavá, radikální sociální revoluce proti spolku církve a feudálů. V XIX. století však, padesát let po velké osvícenské vlně, necelých dvacet let po útoku na Ba-

stillu, byl růženec v levici znakem španělské zaostalosti a musil se nutně státi poutem pro revoluční meč, který chtěla rozpřáhnout pravá ruka k rozhodujícímu úderu.
Lidové hnutí a povstání proti Napoleonovi se rozšířilo rychle na celý poloostrov; národní strana však, která byla povolanou hlavou tohoto hnutí, byla vše jiné než jednotná. Většinu, tak říkajíc masovou základnu této národní strany, tvořilo rolnictvo, maloměstské obyvatelstvo vnitrozemní a početná armáda těch, kdož žili v závislosti na církvi. Tuto masu, která byla plně v zajetí náboženských a politických předsudků, vedli mniši a kněží: Rico ve Valencii, Gil v Seville, Mariano v Cadizu, biskup Menendez de Luarca v Santandru. Existovala však i přičinlivá menšina, která — jak píše Marx — pokládala lidové povstání proti francouzské invasi za signál k politickému a sociálnímu obrození Španělska. Jádro této menšiny představovali obyvatelé námořních přístavů, obchodních měst a některých hlavních měst provinciálních; v těchto městech se do jisté míry vyvinuly materielní předpoklady moderní společnosti a vzdělaná inteligence tu zprostředkovala vliv francouzské osvícenské filosofie XVIII. století. Jovellanos, básník a politik, byl jedním z mluvčích této skupiny, zestárlý a zatrpklý liberál a váhavý reformista. Krátkozraká politika císařova tlačila mladou buržoasii španělských přístavů, materielně poškozenou Napoleonovou hradbou kolem Evropy, do spojenectví s Anglií. K Anglii ji poutal přechodný společný zájem

na prolomení obchodní hradby kontinentální; k francouzskému měšťáctvu však, které právě roztrhlo feudální pouta, směřoval trvalý třídní zájem španělské buržoasie. Tak v tomto osudném okamžiku — a proto i ještě po celé téměř XIX. století — jsou karty společenské hry na život a na smrt dokonale zpřeházeny: s měšťáckou Francií se spojuje španělská *reakce s Godoyem* v čele; v Anglii, v hlavní tehdy síle reakce, hledá oporu španělské lidové povstání, jehož nejuvědomělejší složkou je měšťanstvo.

Jen malá část vyšších vrstev, tak zvaní „Afrancesados", spojili se s Bonapartem: vysoká šlechta ze staré zemězrádné tradice, část vysoké buržoasie v naději, že své zájmy nejspíše prosadí po boku mocných Francouzů. Josef Bonaparte, který se z milosti Napoleonovy stal španělským králem, vybral si ministry pro svou vládu z téhož okruhu osob, které předtím tvořily ministerstva Ferdinanda VII. Vysoká buržoasie viděla v Napoleonovi obroditele Španělska a spolu s částí šlechty jej pokládala za jedinou hráz proti revoluci. Avšak skupina „pofrancouzštělých", která nevěřila v možnost národního odboje, byla nutně malá, když měšťácká civilisace francouzská přišla jen na špičkách bodáků. Uvnitř strany protinapoleonského odboje, byla nutně malá, když měšťácká ciplně probíti feudálně-církevním haraburdím, které bránilo jasnému rozhledu. „Dokud šlo pouze o společnou obranu vlasti — píše Marx — byly dvě veliké složky národní strany zajedno. Jejich protiva se projevila teprve

v okamžiku, kdy na sebe narazily v kortesích, na kolbišti za novou ústavu. Revoluční menšina se neobávala dovolávat nacionálních předsudků staré lidové víry, aby roznítila patriotického ducha lidu. Jakkoli příznivou se mohla jeviti tato taktika pro bezprostřední účely národního odboje, musela se přece stát bezpodmínečně osudnou pro tuto menšinu v době, kdy konservativní zájmy staré společnosti se opevnily právě za těmito předsudky a vášněmi lidu, aby se bránily proti vlastním a dalekosáhlým plánům revolucionářů."

Proto také „junty", zastupitelstva španělského lidu, nebyly spolehlivými nástroji revolučního odboje. „Lid si do té míry uvědomil svou vlastní slabost, že svou iniciativu omezil na to, aby vyšší třídy přinutil k odporu proti vetřelci, aniž pomýšlel na cílevědomé usměrnění tohoto odporu" (Marx). Za nedostatku vlastní a samostatné iniciativy lidu tyto junty, vedoucí orgány odboje, často nebyly složeny z přímých zástupců lidu, nýbrž z duchovenstva a místní drobné šlechty.

Partikularistické tendence místních junt, v nichž se projevila správní decentralisace španělské monarchie, rozdělení moci mezi jednotlivá provinciální zastupitelstva — to byl podklad pro guerillu, pro válku lidovou; to také zmnohonásobilo pomocné prameny země a zachránilo ji před první vlnou francouzské invase.

Koncem května 1808 povstala celá země k lidové válce proti napoleonské invasi. Ne-

bylo Bourbonů a dvorní kamarily, kteří by brzdili lidovou iniciativu. Výzvy junt, které se všude utvořily, našly masovou odezvu, vše se hlásilo do zbraně, francouzské armády našly vyklizené vesnice i kraje a narazily všude na tuhý, byť i nezkušený odpor. Španělské vojenské síly, které takto vznikly, měly všechny přednosti a nedostatky improvisovaných lidových armád. Byly nadšené a početné — avšak od počátku trpěly nedostatkem důstojníků, organisace a kázně. Mohly se měřiti s napoleonskými armádami v rozptýleném boji v horách, nemohly jim však odolati v otevřené bitvě. Proto se také zprvu zdálo, že Francouzi bez velké námahy zdolají povstání lidu a některé počáteční úspěchy zřejmě potvrzovaly tyto naděje napoleonských maršálů. Všechny své úspěchy sklízeli Francouzi s podivuhodnou lehkostí, bez velkých ztrát; bylo to typické střetnutí pravidelné armády — a jaké! — s nezkušenou a špatně vedenou vojenskou masou.
Je to kritický bod, k němuž dospívá každá revoluce, když musí vésti pravidelnou válku proti pravidelným armádám reakční intervence nebo invase. Byly tu dvě možnosti pro odboj španělského lidu: buď se opříti o zbytky královské armády španělské, provésti „amalgámování“ (sloučení) jejich vycvičených kádrů a důstojníků s masou a iniciativou povstalého lidu, nebo si nalézti zahraničního spojence, který by svou hospodářskou a vojenskou silou doplnil to, co scházelo lidovým armádám španělským.
Většina junt nepochybovala o přívalu proti-

napoleonského nadšení, o schopnosti nově rekrutovaných sil měřiti se s Francouzi. Každá nadšená lidová masa, která nemá zkušené a kriticky střízlivé vedení, přeceňuje takto své možnosti; někdy ve svém nadšení rozšíří meze svých možností téměř zázračným způsobem; mnohdy propadne i panice po prvním neúspěchu. Setkáváme se s tím velmi často v protinapoleonském odboji, kde se nedostatek pevného revolučního vedení pronikavě spojil se zvláštnostmi španělského temperamentu. Přece však byly i v tomto prvním období chladnější hlavy, které žádaly, aby do nově sestavených sborů byl zařaděn co největší počet zkušených vojáků. Kde tedy bylo pravidelné jádro španělské armády? O to se již před invasí znamenitě postaral Napoleon. Tušil přece — četli jsme jeho dopisy! — nebezpečí lidového odboje španělského a chtěl jej předem zbaviti podpory pravidelné armády. A tak si již r. 1807 vynutil na svém španělském spojenci, aby jádro španělské armády, 16.000 mužů za velení markýze de la Romana, bylo ze země odstraněno a pomáhalo císaři, hodně daleko, na baltických březích. V Dánsku, pod vrchním velením Bernadottovým, sloužil Romana a jeho španělské oddíly byly pečlivě rozděleny po dánských ostrovech, aby se nemohly dorozuměti ke vzpouře. Tak si byl Napoleon jist, že rychle zdolá odpor Španělů přes to, že jeho prvních 110.000 mužů ve Španělsku byli málo vycvičení rekruti. Za dva měsíce však poznal veškerou sílu španělského lidu; maršál Moncey byl poražen, Sa-

ragosa odolávala obléhání, malá pevnost Gerona nemohla býti dobyta a u Baylenu se vzdal generál Dupont s armádou 17.000 mužů Španělům, na které se francouzští vojáci dosud dívali jen s pohrdáním. Bessières sice zvítězil v bitvě u Medina del Rio Seco — avšak *kapitulace* u Baylenu! To bylo něco neslýchaného a zprávy o tom pronikly i do Dánska. Romana pochopil, že má kolem sebe nikoliv již spojence, nýbrž nepřátele. Španělé chtěli do Španělska; útěk po souši byl nemožný; moře bylo plno anglických válečných lodí — ty mohly pomoci. Romana se dohodl s anglickým admirálem Keithem; v dlouhých nocích připravoval odjezd španělských oddílu a Bernadotte se velmi divil, že jeho španělský markýz usíná za bílého dne při hře v karty. Admirál Keith připlul 21. srpna s dopravními loďmi a Španělé bez obtíží vstoupili na paluby anglických korábů, které přistaly 11. října v severošpanělském Santandru. Romantický útěk celé jedné španělské armády vzbudil veliké nadšení, Romanovi vojáci se v dalších bitvách dobře osvědčili; Romana si získal aureolu hrdiny — a jako tolik jiných v tomto odboji, byl to, jak se ukáže, hrdina falešný. Počet jeho vojáků, s kterými přistal v Santandru, udává se mezi 10.000 a 16.000 mužů. I ostatní části armády se postupně připojily k lidovému povstání. To však nestačilo; španělská armáda byla přesným odlitkem španělského absolutismu a tak i páteř, kterou obdařila lidovou masu, nebyla příliš pevná přes to, že dovedla přinutit Dupontovu armádu ke

kapitulaci. Bylo třeba více, bylo třeba spojence.

Anglický spojenec

Jakého spojence si mohl zvolit španělský lid. který se revolučně bránil proti Napoleonově invasi? Musil si spojence zvoliti s hlediska světové politiky i s hlediska španělské revoluce. Před podobnou otázkou stál čtyřicet let předtím lid americký ve svém boji o nezávislost proti Anglii. Našel si tehdy spojence ve Francii, která byla světovým konkurentem Anglie; zároveň však Francie byla tehdy již země v revolučním kvasu a ještě dříve než se Francie Ludvíka XVI. oficielně postavila za americké republiky, vyslal francouzský třetí stav, chystající se k revoluci, do Ameriky Lafayettovy dobrovolníky. Těžiště spojenectví bylo tedy ve svazku francouzského třetího stavu s americkým; a toto spojenectví nemohlo ohroziti revoluční povahu protianglického odboje amerických republik.

Španělský lid byl v mnohem nepříznivější situaci. Anglie jako vedoucí síla *protifrancouzského* tábora byla hned po ruce, neboť s jejího stanoviska byla obrana anglických posic v Portugalsku totožná s obranou celého poloostrova. Avšak Anglie byla současně i hlavou tábora *protirevolučního* — toho, který později utvořil t. zv. „Svatou alianci“. porazil Napoleona a nastolil znovu ve Francii vládu Bourbonů. *Revolučních* spojenců tehdy pro španělský lid nebylo; národní od-

boj Němců trpěl přece stejnou polovičatostí jako španělský, a přece se na jeho příkladu teprve zapaloval. Když tedy poslanci asturské junty, vypověděvše válku francouzskému císaři, volali k pomoci Anglii, neměli jiné volby. Ostatně je velikou otázkou, zda by — v případě možnosti jiné volby — byli pochopili svůj pravý zájem.

„Jakmile tlumočili náladu lidu — vykládá plukovník Jones o poslancích asturských — a jeho odhodlání odporovati do krajnosti Bonapartově útoku, ustavilo se spojenectví a přátelství mezi těmito dvěma národy, *aniž se mluvilo o podmínkách.* Zbraně, munice a oděv byly dodávány s ochotou, která měla meze jen v přáních španělských vlastenců.“[10]) Anglie slíbila již 4. července 1808 oficielně svou pomoc revoluční juntě a 1. srpna přistal v Portugalsku expediční sbor anglický za velení sira Arthura Wellesley, pozdějšího lorda Wellingtona. Proč přispěchala Anglie tak rychle k pomoci španělské-

[10]) Pomoc Anglie byla skutečně velmi vydatná. Podle téhož pramene Anglie vyhověla s neomezenou velkodušností všem španělským potřebám a obsloužila Španělsko patrně lépe, než by byla učinila pro část svého vlastního území. V době dvanácti měsíců od počátku války dodala španělským armádám (kromě dvou milionů liber šterlinků): 150 polních děl se střelivem, 200.000 pušek, 61.000 šavlí, 79.000 pik, 23½ milionů nábojek, 6 milionů olověných střel, 15.000 barelů střelného prachu; 72.000 úplných oděvů, 356.000 úplných válečných výstrojí, 310.000 párů bot, 37.000 párů jezdeckých bot, 40.000 stanů, 250.000 loktů sukna, 118.000 loktů plátna, 54.000 toreb a množství jiných potřeb.

mu lidu, jehož král (za něhož lid bojoval) byl přece oficielně ve válečném stavu s Anglií? A proč se nemluvilo o podmínkách?

Španělsko bylo pro anglickou vládu příležitostí k boji proti Napoleonovi za příznivých podmínek, poněvadž bylo mimo jiné vhodným bojištěm pro malou pozemní armádu anglickou. Do té doby anglická armáda vyplýtvala své síly v četných časově i prostorově odlehlých bojích proti Francii, ve Vendée, v Západní Indii, v jižní Italii, v Holandsku, aniž mohla citelně ohroziti Napoleona. Nyní dostala anglická armáda veliký úkol vyhnati francouzské armády za Pyreneje s pomocí národní výzvy španělské a portugalské: mohla působiti vlastní silou a posíliti odpor iberských národů. Anglie tedy na iberském poloostrově hájila svou portugalskou a gibraltarskou posici a s ní i průlom do Napoleonovy kontinentální blokády obchodní. Angličané přistali na poloostrově jako spojenci španělského lidu, jehož král byl oficielně ve válce s Anglií. Wellington ovšem bojoval více *proti Napoleonovi* než za nezávislost španělského lidu — vždyť hájil *závislost* Portugalska na Anglii. Tím však, že Anglie na španělském bojišti vybojovala *svůj* boj proti Napoleonovi, musila zároveň chtěj nechtěj pomoci protifrancouzskému a v jádře revolučnímu odboji španělského lidu.

Z této situace vyplývá síla i slabina *vojenské* spolupráce britsko-španělské. Dokud šlo *jen* o vojenskou porážku Napoleonovu, předsta-

voval Wellingtonův expediční sbor velmi dobrou regulerní páteř pro lidové armády i lidovou guerillu španělskou. Jakmile však šlo o další, revoluční, vlastní cíle španělského lidu, které mohly ohroziti anglický vliv na poloostrově i dobré trávení evropské reakce, tu se anglická pomoc, pomoc vedoucí síly evropské reakce, stala nebezpečnou. Tu bylo na ústřední juntě španělské, aby se stala revolučním centrem a provedla reorganisaci armády — jinak musila Wellingtonova pomoc nutně podporovati přesunutí těžiska protinapoleonského odboje s revoluční levice na kontrarevoluční pravici.

A právě v tomto úkolu ústřední junta naprosto selhala. Další protikladnou souhru britsko-španělskou však nelze pochopiti dříve, než poznáme další vojenské a politické složky odboje.

Guerilla

Guerilla,[11]) taktika drobné, partyzánské války, byla na iberském poloostrově tradiční formou lidového odporu proti silnějšímu cizímu dobyvateli. Mocnému Římu trvalo skoro 200 let, než dobyl iberského poloostrova; stalo se to v těžkých a zdlouhavých válkách v druhém i prvním století před Kristem; a

---

[11]) Guerilla, špaň. zdrobnělina od guerra, znamená „malou drobnou válku", i skupinu, která tuto válku vede, tedy skupinu partyzánskou. Užíváme výrazu guerilla jen pro první smysl, pro způsob boje.

v těchto válkách taktika partyzánské vojny tak ničila nervy dobrých římských vojáků, že za pobyt ve Španělsku musili dostávati zvláštní příplatky k žoldu.

Veškerá síla drobné války je v místním odporu: z něho čerpá partyzánská skupina svou sílu a svou nepostižitelnost. Jak zeměpisné, tak i historické podmínky poloostrova přály tomuto způsobu boje. Vysoké horské řetězy s málo schůdnými přechody rozložily Španělsko na mnoho navzájem špatně přístupných bojišť; a nikde v celém světě nebyla tak hluboká tradice místní samosprávy a autonomie, nikde jinde se tak houževnatě nebojovalo o „fueros"; a nikde jinde také orientálně-despotický absolutismus nezanechal místům a městům tolik *vlastních* možností.

Jones, který bojoval v anglické armádě po boku těchto partyzánských skupin, líčí velmi názorně jejich vznik i aktivitu. „Postupně vznikly tlupy odhodlaných mužů, kteří dávali příklad všeobecného odporu, způsobeného nepřetržitým řetězem poprav a útlaku se strany vetřelců. Stovky mladých lidí, nejodvážnějších z každé dědiny, shromáždily se v tlupách; sloužili bez žoldu pod vedením těch, které si mezi sebou zvolili. Znali dokonale terén, neodlišovali se od obyvatelstva stejnokrojem, shromažďovali a rozptylovali se podle potřeby; napadali všude malé francouzské oddíly, unášeli jejich zásobovací trény a rušili jejich kamunikace. Rychle však zmizeli, jakmile se objevila vyšší jednotka

vyslaná, aby je zničila." Tak musili francouzští maršálové Soult a Ney pod tlakem guerilly a některých trosek pravidelných vojsk ustoupiti z Galicie; tak po obsazení Sevilly a Granady trvalo Francouzům ještě několik měsíců, než se stali pány jižních provincií: guerilla, živená z Gibraltaru, se dlouho udržela v horách Sierra Morena a Alpujarras.

Největšího zdokonalení dosáhla drobná guerillová válka v třetím roce odboje, r. 1811. Každá provincie se chlubila vlastním hrdinou v čele obávané tlupy. Ve Staré Kastilii byl don Julian Sanchez, v Aragonii Longa, v Navarsku Espoz y Mina, v Asturii Marquisito, v horách guadalajarských Juan Martin Empecinado. Byl tu ještě El Medico, El Francesquito, El Manco s množstvím jiných, jejichž akce byly proslulé v celém království. „Nic nebylo bezpečno před jejich aktivitou a obratností. Josef Bonaparte sám, jsa provázen nejsilnější tělesnou stráží, obával se přespávati mimo Madrid; každá posice, každá vesnice obsazená Francouzi, byla více méně opevněna, ale ani tato opatření nezajistila vždycky její bezpečnost. Kromě různých menších posic, které zničil obratný Marquisito, přepadl v srpnu celou posádku v Santandru; a nedlouho potom odvážný Empecinado přepadl a zajal tři celé prapory v Catalayud. Ani opevněná místa neposkytovala bezpečnost mimo okruh svých hradeb. Trpělivý a hrdý don Julian zabral zásilku dobytka pod samými hlavněmi kanonů města Ciudad Rodrigo a chytl v léčce guvernéra,

který podnikl výpad, aby znovu zabral dobytek. Takto odděleně a v malých odíllech byla guerilla pramenem neustálého zneklidnění pro francouzské armády; zdvojnásobila jejich služby, zaměstnávala celé brigády, které se ji marně pokoušely zničit“ (Jones). Byl to nový způsob válčení a Francouzi jej nenáviděli; odpověděli však na něj nejhloupějším způsobem — odvetou. Za každého zabodnutého vojáka spálili vesnici — a tak jen ještě vybičovali španělský vzdor. Válka ve Španělsku byla nejkrutější, nejzoufalejší ze všech válek. Macdonell praví, že ani Albovo vyhlazovací tažení v Nizozemsku nebylo provázeno takovou vzájemnou bezohledností, takovým ničením. Padesátkrát byly zahnány armády Španělů, padesátkrát vyhladověna a útokem dobyta jejich opevněná místa; až do konce však zůstal neporažen španělský lid. Po celých šest let odpovídal na pálení zabíjením, na popravy mučením, na taktické zkušenosti francouzských vojáků z povolání hrůzami nemilosrdné guerilly. „Ve Španělsku se malá armáda porazí, velká umře hladem.“ Francouzští maršálové mohli buď stravovati své oddíly bez boje, anebo připravovati je k boji hladověním. Vždy však musili bojovat bez vzájemného spojení. Každé údolí, každá vysunutá posice, každé město bylo fanatickými bojovníky drobné války, t. zv. „guerilleros“, úplně odříznuto od ostatního světa. Poslat poselství jednotlivým kurýrem, znamenalo ztratit muže i poselství. Aby se zpráva dostala od jednoho generála k druhému, bylo zapotřebí

200 jezdců, a to v zemi s velkým nedostatkem krmiva. Masséna zůstal tři měsíce v Lissabonu beze zpráv z Madridu i z Paříže. Maršál Soult v Andalusii neměl ponětí o tom, co podnikal Masséna v Portugalsku, Mortier v Estremaduře, Bessières ve Staré Kastilii, Angereau v Barceloně. Mnohdy dostávali francouzští maršálové zprávy o pohybech svého protivníka Wellingtona prostřednictvím Napoleonova kurýra — a Napoleon měl tyto zprávy z anglických listů, jemuž došly námořní cestou z Lissabonu.

Mnozí z vojáků napoleonských armád ve Španělsku poznali dříve útrapy německého a egyptského tažení. Avšak krásné Španělsko jim již po několika měsících připadalo jako pravé peklo. „Peklo“ — tak je nazývají ve svých dopisech a vzpomínkách. Největší hrůzu otužilých veteránů francouzských i mladých rekrutů vzbuzovaly španělské ženy z lidu. V italských a německých taženích přinášeli Napoleonovi vojáci mnohdy osvobození od feudálních pout a nic nebránilo jejich důvěrnému styku s německými a italskými ženami. Běda však, kdo důvěřoval vítajícímu úsměvu krásných žen andaluských, které se smály jen proto, aby mohly francouzské vojáky vydati svým manželům! Nezvyklé podnebí, nemoci, především však nekonečnost tohoto tažení demoralisovaly francouzské vojáky. Španělé byli sice téměř všude poraženi v otevřené bitvě, avšak žádné vítězství francouzských vojsk nebylo rozhodující. Poražené španělské oddíly se roztrousily po celých provinciích a po vy-

čerpávajících bitvách následovala ještě horší drobná válka. Kulka guerillera a krátký nůž rolníka čekal za každým neprůhledným rohem. Mnohdy se v Paříži rozšiřovala s velikou slávou nejnovější zpráva z Madridu, že ta či ona provincie, která odolávala již dvě léta tlaku celé armády, byla „pacifikována"; druhého dne vzplála vzpoura na třech jiných místech — a když tam po šesti měsících úporných bojů zavládl znovu klid, byla dříve již „pacifikovaná" provincie znovu v plamenech. Více než 200.000 Francouzů padlo podle odhadu generála Marbota v této španělské válce. „Jediné Herkules sám — píše ze Španělska r. 1810 generál Kellermann — by mohl uraziti hydře všechny hlavy." Herkules sám, císař Napoleon, si však na této hydře vylomil zuby. Neboť španělský plamen, který tak ožehal jeho válečnickou slávu, zapálil hrdinstvím španělského lidu celou Evropu a především Německo proti Napoleonovi. A tak Španělsko vysilovalo císařovu vojenskou moc ještě dříve, než se pustil do osudného tažení na Moskvu.
Guerilla *prodlužovala* válku a vysilovala francouzské armády, nemohla však válku *rozhodnout.*

Stala se všeobecnou formou odboje teprve r. 1811 — v době, kdy ústřední junta již ztroskotala při organisaci pravidelné vojenské síly španělské. Guerilla byla vojenským projevem vlastní iniciativy španělského lidu, který byl přenechán sobě samému neschopným vedením.

Obležení Saragosy

Kolik hrdinství dokáže lid, v jehož odboji je revoluční jádro, přes špatné a zrádné vedení, to se projevilo v Saragose. Dvakrát se napoleonští generálové pokusili dobýti města; po prvé marně od 15. června do 14. srpna 1808, po druhé od 20. prosince 1808 do 19. února 1809.

V obležení Saragosy ožívá pověstný odpor Numantie. Roku 154 před Kr. vypuklo v Hispanii veliké povstání proti kruté římské nadvládě. Lid si zvolil za vůdce rolníka Viriata, který 10 let vedl neúprosnou válku proti Římanům, až r. 139 byl zákeřně zavražděn. V téže době stala se Numantia, malé město poblíže dnešního Soria, střediskem španělského odboje o svobodu. Boje v této oblasti se začaly r. 143 a skončily teprve r. 133 př. Kr. Celých 15 měsíců obléhalo 60.000 Římanů Numantii — město však se nevzdalo. Když většina obránců zemřela hlady, zbývající obyvatelé sami zapálili město: padli v plamenech, avšak nevzdali se.

První obležení Saragosy je klasickým téměř vzorem revoluční obrany obleženého města a všichni očití svědkové[12]) líčí plni obdivu úžasné hrdinství saragoského lidu, který ani v okamžicích nejvyššího bojového zápalu ne-

---

[12]) Nejcennější svědectví o obraně Saragosy podal pruský plukovník von Schepeler, který r. 1808 cestoval po Španělsku, a Angličan Ch. R. Vaughan, oba se strany španělské. Ale i francouzští důstojníci — zejména generálové Lejeune

zapomněl na revoluční bdělost, která v takové míře byla zcela neobvyklá v celém protinapoleonském odboji.

Saragosa bylo otevřené město, jehož obyvatelstvo povstalo spolu s rolníky v okolí 25. května 1808 proti napoleonské invasi. Žhavá vůle k svobodě zachvátila rolníky, měšťany, nižší duchovenstvo a i část šlechty; tato ovšem — a s ní bohaté špičky měšťáctva — měla silný sklon ke kapitulaci, neboť „milovala své výsady více než velikou věc národa.“ Lid velmi bděle a rázně potíral tyto kapitulační sklony. Vojenský velitel aragonské provincie Guilliomals chtěl kapitulovat a pokusil se zabránit ozbrojení lidu — byl však lidem zajat a uvržen do vězení.

Velitelem saragoské obrany byl zvolen don José Palafox — méně pro své vojenské schopnosti, které byly nevalné (byl to člen královské gardy, který v Madridu proslul svým přepychem a lehkým životem), nýbrž spíše proto, že byl třetím synem jedné z nejvznešenějších rodin aragonských. Vojenský stav města byl žalostný: regulérní posádka měla 220 mužů, nebylo žádných opevnění, nebylo dost školených důstojníků. V červnu se francouzský generál Lefèbvre blížil k městu s 20.000 vojáky — situace se zdála zoufalá. *Lid* však nepomýšlel na kapitulaci; byl pln nadšeného odhodlání, ale i podezření: nedůvěřoval příliš Palafoxovi a podezříval

---

a Marbot — svědčí ve svých vzpomínkách o hrdinství saragoského lidu. Líčíme první obležení Saragosy zejména podle prvých dvou pramenů.

po zkušenostech s Guilliomalsem vyšší důstojnictvo ze zrady. Obránci si rychlými záseky zajistili týl města proti obchvatu (který se také Francouzům nezdařil) a proti přímému útoku Lefèbvrových vojáků se postavili Aragonci se svými nedokonalými zbraněmi.

První veliký útok podnikli Francouzi 15. června; spoléhali na to, že města rychle a bez valného odporu dobudou. Pochodovali bez zajištění, jako na přehlídku. Teprve dobře mířený kartáč je přiměl k pravidelnému útoku proti západnímu okraji města. Francouzské kanony rychle zničily lehké brány, avšak tvrdošíjná palba z přilehlých domů zahnala Francouzy zpět. Nyní se Francouzi pokusili o obchvatný manévr — avšak marně. „Odvaha nepřítele — píše Schepeler — nečinila žádný dojem na tvrdošíjné měšťany a rolníky, kteří nevěděli, co je to útok z boku a obchvat, dokud ještě viděli zdi kolem sebe. Brány del Carmen a del Portillo byly ohroženy nepřítelem; avšak nikdo z bojujících neustoupil, ačkoliv Francouzi byli rozzuřeni představou: sedláci nás bijí!“ Děla obsluhovali lidé, kteří se náhodou vyskytli v jejich blízkosti; rozkazy se dávaly a přijímaly bez plánu — všechny však posilovalo odhodlání ubránit město proti vetřelci. „Po několika hodinách došla Španělům munice — nikdo to nepředvídal a nevydával rozkazy. Avšak ženy a děti rychle odčinily tento nedostatek. Některé přinášely prach ze skladišť; jiné šly a sbíraly po domech hřebíky a staré železo do kartáčových ná-

bojů, jiné zase rozstříhaly šatstvo na sáčky pro kartáče. Ženy všech tříd přinášely bojovníkům občerstvení, víno, chléb; obzvláště se však vyznamenaly ženy chudší, které obětovaly své skromné zásoby chleba, sýra, ořechů." K večeru Francouzi ještě jednou opakovali svůj útok — avšak marně: jejich pokus rychle se zmocniti Saragosy ztroskotal a začalo obležení. Lid dovedl vyrovnati nedostatek výzbroje, kázně i organisace a především odborného i spolehlivého vedení žhavou obětavostí a zuřivou odvahou.

Vedení bylo skutečně žalostné a zrádné. Členové městského zastupitelstva to brzy zpozorovali a uprostřed boje oznámili oblíbenému důstojníku Calvovi, že „lid nemá důvěry k posádkovému veliteli, plukovníkovi Bustamente." Calvo zachránil Bustamentovi zbytek autority jen tím, že spolupodpisoval jeho rozkazy. Nedůvěra lidu byla plně oprávněna: v okamžiku nejvyššího nebezpečí, den po prvním odraženém útoku Francouzů, opustil město generál Palafox, aby prý „přivedl posily." Byla to zrada a útěk? Nebo jen prapodivná představa o úkolech a povinnostech vrchního velitele? Palafox sehnal nějakých 1200 lidí a shromáždil je v Catalayud; místo aby jimi co nejrychleji posílil obranu města, dlouho váhal; vlastní vojáci, jimž docházela trpělivost, přinutili jej k nějaké akci proti Francouzům, která ztroskotala na jeho velitelské neschopnosti.

Francouzi mezitím dostali posily z Pamplony; saragoský lid však neztratil odvahu a ani četné případy zrady vyšších důstojníků a

úředníků neoslabovaly jeho vytrvalost a houževnatost. V posledních červnových dnech podnikli Francouzi nový útok. Ani katastrofální výbuch muničního skladiště, který zničil celou ulici, neotřásl obránci. Máme ještě munici? To byla jejich první otázka, když se po výbuchu vzpamatovali. Mnozí se sdružili k protiútokům, starci, ženy i děti bránili domy a mnohé útoky Francouzů ztroskotaly o jejich nezdolný odpor. Před bránou del Portillo bylo opevnění z pytlů s pískem, neustále obnovovaných v nepřátelské palbě. Tam řídili Francouzi hlavní své útoky, hlavní svou palbu; ztráty obránců byly příšerné. Již zakolísali, již se chystali ustoupiti — tu krásná dvaadvacetiletá Augustina Zaragoza, žena z lidu, zachránila situaci. Přinášela právě proviant; zpozorovala, jak vojáci i občané couvají od svých děl. Rychle vytrhla doutnající lunt z rukou dělostřelce, sama vypálila 26 librové dělo, vyskočila na lafetu a přísahala, že se od děla nehne, dokud obležení neskončí. Její příklad dodal všem odvahy; Francouzi nedobyli brány a byli i po druhé odraženi.

Po těchto dvou neúspěšných ofensivách sevřel Lefèbvre těsněji kruh kolem města. Avšak vždy znovu se plížily v noci skupiny odhodlaných „hombres esforzados" (odvážných mužů) do nepřátelských linií a znepokojovaly Francouze; ztěžovaly zásobování, uzavíraly brody i mosty a znemožňovaly pohyb menších nepřátelských jednotek. V prvních srpnových dnech obnovili Francouzi útok se všemi silami a posilami. Strašlivá pal-

ba neustálý nápor brzy vyčerpal střelivo obránců. Ubráníme se noži! volal lid na váhavého Palafoxe, který v ulicích zkoumal náladu obyvatelstva. Francouzi vnikli do města — a tam poznali, jak saragoský lid dovedl hájit své domovy.

„Mnohé ženy — píše generál Lejeune — byly ještě exaltovanější než muži a jejich působením naše (t. j. francouzská) nenávist vůči nepříteli vyvrcholila. Ani mateřská něžnost, ani manželská náklonnost nezmirňovala jejich zápal; uviděli jsme je na nejnebezpečnějších místech, jak povzbuzují své syny a své manžely k boji. Byly mezi těmi, kdož padli posledními ranami, a umíraly po jejich boku." Jedenáct dní trval boj o každý dům, o každé poschodí; Francouzi přešli k zakládání podkopů, ale ani to nemělo valných úspěchů. „Tvrdošíjnost Španělů — píše generál Marbot — byla tak veliká, že v době, kdy jsme podminovali dům a temný zvuk kladiva ohlašoval smrt, ani jeden z obránců neopustil obydlí, které přísahal bránit... Slyšeli jsme je zpívat; když pak stěny vyletěly do povětří, když cihly padaly s velkým hlukem a rozdrtily většinu z nich, všichni, kteří přežili katastrofu, seskupili se na troskách a snažili se je bránit, hledajíce úkryt za nejmenší kupou trosek a pokračujíce odtud v palbě." Každý dům se takto stal pevností, každá ulice nepřekročitelným příkopem, každý roh léčkou. Útok po útoku byl odražen; Francouzi vnikli již do středu města — tehdy hlásí jejich bulletin do Paříže: „Po tvrdošíjném boji, který trval několik dnů, bylo v naší

moci 14 opevněných klášterů, tři čtvrtiny města, arsenál i sklady. Mírní občané, kterým úspěchy Francouzů dodaly odvahy, vyvěsili bílý prapor a nabídli nám kapitulaci, byli však masakrováni povstalci... Nešťastná Saragosa je téměř zničena požáry, bombami a výbuchy min." Tři čtvrtiny města v rukou Francouzů, „mírní občané", t. j. šlechta a bohatí měšťáci přecházejí k nepříteli — avšak lid odpovídá na výzvu ke kapitulaci lapidární větou: „Válka až na nůž!"
A lid vydržel tak dlouho, až síla obléhajících Francouzů vyčerpala a posila z Valencie byla na cestě. Lefèbvre se vzdal obléhání Saragosy 14. srpna a dal se na ústup, pronásledován partyzánskými skupinami. „Žádní regulérní vojáci — praví Schepeler — nevykonali tuto obranu: podnikli ji a úspěšně ji skončili sedláci a měšťané, kteří nevěděli nic o pravidlech válečného umění, zavrhujících takové počínání." A Engels shrnul vojenské zkušenosti lidové obrany Saragosy do klasické věty: „Tam, kde by byl skončil odpor obyčejné pevnostní posádky a regulérního vojska (t. j. po dobytí velké části hradby), teprve začínala síla lidové obrany." O 128 let později stanou se madridské domy podél řeky Manzanares lidovou pevností; před Madridem, který jako kdysi Saragosa „nemá jiných hradeb než srdce svých obyvatel," vykrvácí marokánské jádro Francových vojsk.
Při druhém obléhání Saragosy v zimě téhož roku se lid nebránil méně tvrdošíjně — celých 41 dní. Ale nadšení prvních dnů vyprchalo, francouzské armády dovedly vyhnat

ze španělské půdy pomocný sbor anglický, který odplul z La Coruña. Maršál Lannes, jeden z nejlepších velitelů napoleonských, vedl útok proti městu, v němž vypukla epidemie skvrnitého tyfu. Zapřáhl do obležení všechny své síly, dal podminovat každý dům a po dlouhých týdnech obléhání píše své ženě: „Raději bych sváděl deset bitev denně, než vésti tuto válku proti domům, a jsem tak vyčerpán, že se jen stěží ubráním spánku při psaní." Když se pak Saragosa vzdala 19. února 1809, vstoupili dobyvatelé do strašlivě zpustošeného města: „Byl to kotel hniloby, masa tlejících mrtvol." Městské úřady hlásily Lannesovi, že od počátku obležení v městě umřelo 54.000 lidí, z nichž bylo 20.000 vojáků pravidelných i nepravidelných: jen 6.000 padlo v boji, ostatní skonali skvrnitým tyfem. Trvalo týdny a měsíce, než všechny mrtvoly byly pohřbeny a nebezpečí nákazy konečně minulo.

Vrcholem tohoto prvního období španělského odboje byla kapitulace Francouzů v otevřeném poli: 20. srpna se vzdali generálové Dupont a Vidal u Baylenu. Josef Bonaparte opouští Madrid a největší část francouzského vojska ustupuje až za řeku Ebro. V tomto okamžiku přichází zpráva o druhé veliké porážce Francouzů: 21. srpna 1808 se vzdává Junot u Cintry v Portugalsku.

Špatná centrální junta

V měsících, které uplynuly mezi prvním a druhým obležením Saragosy, ustavila se

ústřední junta. Po kapitulacích u Baylenu a u Cintry byl první úder odražen; úspěšné dokončení revolučního odboje si vyžádalo soustředění všech sil. Shrnout roztříštěné politické úsilí místních junt, soustředit vojenské síly, zajistit pravidelné vedení války — to bylo nyní nejdůležitějším úkolem. Ten však mohlo splniti jen *centrální revoluční vedení*. Sevillská junta, která se od počátku napoleonské invase ujala vedení odboje, navrhla zřízení ústřední junty,

V Seville byla jediná španělská slévárna kanonů, tam byly i rozsáhlé sklady zbraní a střeliva; sevillská junta proto mohla postaviti do pole nejsilnější vojsko — a nejlepší, neboť v Andalusii bylo nejvíce královských vojáků. Kapitulace francouzského generála Duponta u Baylenu byla dílem sevillského vojska; a toto španělské vítězství, které první v Evropě rozrušilo kouzlo vítězných zbraní Napoleonových, dodalo náležitý ohlas provolání junty z počátku srpna 1808, které žádá utvoření ústřední junty, do které by provinciální junty vysílaly po dvou zástupcích. Manifest, podepsaný mezi jinými jedním arcibiskupem, třemi vysokými šlechtici a jedním obyčejným farářem, je nejpodivnější směsí pokrokových požadavků a feudálně-monarchistických předsudků. Nikdy ještě výzva k utvoření vedoucího sboru hnutí v jádře revolučního nebyla zatížena takovou spoustou kontrarevolučního haraburdí. Odůvodňuje svou výzvu nutností „bránití naši zem i našeho krále, naše náboženství a všecka lidská práva, neslýchaně sražená k zemi Napo-

leonem"; pokládá za jediný cíl odboje „udržení španělské integrity a nezávislosti pro svého svrchovaného krále a pána Ferdinanda VII"; odvozuje sice zcela revolučně právo na účast v ústřední juntě od účasti na vojenském odboji, v zápětí však vidí v juntách jakousi lidovládu jen z rozpačitosti, která vznikla proto, že země zůstala bez krále. Nejabsurdnější je rozpor v otázce předsedy ústřední junty: kdyby tu byla osobnost z rodu královského, pak by jí samozřejmě příslušelo předsednictví — to je čistá monarchistická tradice. Ježto však takové osobnosti není, pak pozor na tyrany! — zcela po způsobu francouzského konventu — a žádný předseda by neměl úřadovati déle než 14 dní, nejvýše měsíc. Řešení věcí příštích se přenechává Ferdinandovi, jehož blahovůli se doporučuje nalézti „jakýkoliv prostředek, ke kterému by mu radil rozum, aby se usnadnila reforma přehmatů a uvolnila cesta pro blaho království." Směs obrození a reakce — a ústřední junta také podle toho vypadala.
Provinciální junty, které se namnoze skládaly ze zástupců duchovenstva i šlechty, vyslaly do centrální junty své nejvznešenější členy a tak byl ústřední sbor, který se sešel 26. září v Aranjuezu, vše jiné než revoluční centrum. Sešla se tam vlastně stará reakční smetánka, která se před baylenskou kapitulací ještě klaněla Napoleonovi. Brzy se ukázalo, že ústřední junta zdědila všechny nedostatky provinciálních rad, aniž měla jejich vliv, v místech dobře zakotvený. A hned v jejím prvním vystoupení je cosi donkichotské-

ho — Marx to líčí velmi ironicky: „Podobně okázalým hrdinům Calderonovým, kteří neúnavně vypočítávají všechny své tituly, poněvadž konvenční vyznamenání zaměňují se skutečnou velikostí, bylo také první starostí junty, aby si dekretovala pocty a vyznamenání, která příslušela jejímu vysokému postavení. Její president dostal oslovení „Výsosti", ostatní členové titul „exelence" a junta jako celek dostala označení „veličenstva". Zaopatřili si jakýsi fantastický stejnokroj, podobný generálskému, ozdobovali si hruď odznaky své hodnosti a povolili si roční plat 120.000 reálů. Bylo zcela ve shodě s představami staré španělské školy, že vůdcové povstaleckého Španělska musili vzíti na sebe teatrální kostýmy, aby se jejich vstup na historické jeviště Evropy stal velkolepým a důstojným." Ani v okamžiku, kdy lid byl ochoten k bezmeznému hrdinství, nezapomněla junta na feudálně-rytířské haraburdí. V žádném svém provolání neopomněla vládní junta zdůrazniti, že se ujala vlády jen proto, že Napoleon vzal španělskému království legitimního krále. Jak neslýchané, opírati svou vládu jen o vůli lidu! Junta se tedy ohlížela po nějakých monarchických oporách své legitimity. Byla tu ještě špička monarchistické byrokracie, t. zv. Consejo Real, královská rada kastilská. Na té žádala junta přísahu věrnosti, tím také uznala tuto reakční instituci; a když Francouzi v Madridu rozehnali královskou radu, junta ji rychle obnovila utvořením t. zv. Consejo Reunido. Takto junta, která měla vésti a soustředití síly re-

voluce, utvořila sama ústřední moc pro kontrarevoluci, která mohla s této platformy pracovati velmi účinně proti všem reformním snahám junty, pokud překročovaly rámec radikálních slov. Takto — praví Marx španělská revoluce chřadla již ve svých počátcích snahou po zákonitosti a slušnosti.
V představách španělského lidu se spojovala porážka napoleonské invase s přeměnou staré, zkažené společnosti, s lepším životem; jeho cíle byly vskutku revoluční. Ani proklamace vládní junty, psané s veškerou polovičastostí této instituce, nemohly zcela zahladiti pravý smysl lidového odboje. „Dvacetiletá tyranie nás přivedla na okraj propasti" — praví se v prvním provolání k národu — „je čas, aby vstoupily v platnost zákony celku prospěšné." Nejjasněji mluví provolání z 28 října 1809: „Slabomyslný, vyžilý despotismus urovnal cesty francouzské tyranii. Kdybychom nechali zpustnouti stát ve starých nesprávnostech, byl by to zrovna tak strašlivý zločin, jako kdybychom se vydali do rukou Bonapartových." Vnější konstelace byla velmi příznivá pro dílo vládní junty. Mohla přece protifeudální revoluci, vyvlastnění církve a aristokracie a přenesení jejich statků na buržoasii a rolníky odůvodniti všemi uznanou, svatou povinností obrany země proti invasi. Tak jako francouzský výbor pro veřejné blaho r. 1794 mohl odůvodniti svá dalekosáhlá revoluční opatření vojenskou obranou proti intervenci, tak mohla i vládní junta vykonati vše, k čemu ji nabádala iniciativa a příklad některých pro-

vinciálních junt. Vůdcové levice pochopili velmi dobře nutnosti i možnosti okamžiku, když psali v jednom z provolání junty: „V této strašlivé krisi nemůžete učiniti ani krok vpřed k nezávislosti, který by vás zároveň nepřibližoval k svobodě.“ Levice však psala jen proklamace — pravice zatím střežila své privileje a statky. Za těchto okolností nedostála centrální junta svému úkolu „sdružiti požadavky a potřeby národní obrany s přeměnou španělské společnosti a s emancipací španělského ducha.“ (Marx).
Za těchto okolností se vládní junta především starala o ztlumení revolučního rozmachu. Provinciální junty, které stály pod silným tlakem povstalých mas, předkládaly dalekosáhlé protifeudální požadavky sociální a politické. Nebylo přece možné volati lidové masy do zbraně na obranu země, aniž se jim v této zemi alespoň neslíbila materiální vlast. A tu se právě dostali zplnomocněnci centrální junty do neustálých konfliktů s juntami provinciálními. Generál Romana přijel do Asturie jako komisař ústřední junty a okamžitě sesadil provinciální juntu asturskou, která svým energickým postupem soustředila na sebe nenávist privilegovaných tříd. Do té doby byla Asturie bodem nejhouževnatějšího odporu proti francouzské invasi; jakmlie však padl vedoucí orgán revolučního odboje, mohl maršál Ney dobýt Asturie a plenit v Oviedu plné tři dny. I v Galicii se zakládala síla lidové obrany proti invasi na velmi důsledných opatřeních protifeudálních: galicijské junty nařídily vše-

obecné odvody bez rozdílu tříd a osob, uložily daně kapitalistům a velkostatkářům, snížily platy vysokým úředníkům a žádaly velmi energicky hmotnou podporu od církevních sborů. Jakmile i tu generál Romana rozehnal revoluční juntu, zlomil tím i podstatu obranné síly Galicie. Takto vládní junta — jak praví Marx — „nedosti toho, že byla olověnou přítěží španělské revoluce, působila i v pravém slova smyslu jako kontrarevoluce tím, že obnovovala staré autority, znovu ukovala řetězy již zlomené, dusila revoluční oheň, kdekoliv vzplál, zkrátka tím, že nic nedělala a druhým bránila v činnosti."
Z politické neschopnosti vládní junty vyplývá její neschopnost vojenská. Wellington si již na počátku září 1809 stěžuje svému bratru: „Obávám se, že centrální junta věnuje mnohem méně pozornosti vojenské obraně a vojenským operacím než politickým intrikám a malicherným politickým cílům." Co však Wellington poznati nemohl a co zůstalo rozebrati Marxovi, byla okolnost, že centrální junta *neobstála proto při obraně země, že neobstála při svém revolučním poslání.* Nedovedla armádě zajistit ani revoluční kázeň, ani dostatečné zásobování bezohledným zdaněním bohatých. Kontrarevoluční neschopnost centrální junty zavinila pak porážky španělské armády tím osudnější, že první úspěchy přinutily samého císaře k zásahu. „V revolučních dobách — praví Marx — kdy jsou uvolněna všechna pouta subordinace, lze vojenskou kázeň udržeti jen tehdy, udrží-li se generálové v kázni občanské. Poněvadž cen-

trální junta pro své nesouladné složení nikdy nedovedla udržeti na uzdě své generály, tu zase generálové nedovedli zkrotit své vojáky, a až do konce války španělská armáda nikdy nedosáhla průměrné kázně a subordinace. Tato nekázeň byla ještě posilována nedostatkem potravin, šatstva a jiných materiálních potřeb armády — neboť morální stav armády závisí podle Napoleona úplně na jejím materiálním stavu. Centrální junta nebyla s to armádu pravidelně zásobovati, na to nestačily manifesty ubohého básníka Quintany; a dáti svým výnosům nutný důraz, znamenalo sáhnouti k stejným revolučním opatřením, která předtím v provincích odsuzovala. Dokonce i všeobecná branná povinnost bez výjimek i bez ohledu na privileje a možnost, zaručená každému Španělu, že v armádě může dosáhnout každé hodnosti — to bylo dílo provinciálních junt a nikoliv junty centrální."

Osud *španělské revoluce* závisel na síle vlastní a pravidelné revoluční armády; nezávislost *španělské monarchie* mohly konec konců zajistiti i pomocné sbory anglicko-portugalské. Vládní junta ztroskotala při organisaci pravidelné vojenské síly; osudná bitva u Ocana 19. listopadu 1809, ve které generál junty Arreizaga byl katastrofálně poražen Francouzi, byla poslední srážkou, ve které *pravidelné* španělské vojsko samostatně vystupovalo proti Napoleonovi. Úspěchy francouzských zbraní zahnaly juntu až do Cadizu, kde pod její faktickou vládou zůstala jen Isla de Léon.

Neschopností a porážkou pravidelných vojenských sil junty se rozkládá vedení *španělské* války v guerillový, místní odpor — a hlavní břímě i hlavní zásluhy vojenského odboje připadne *Wellingtonovi.*

Rozklad guerilly

Clausewitz píše ve svém klasickém díle o válce, že se drobná válka, guerilla, daří lidu se žhavou vůlí k svobodě, s nezdolatelnou bojovností, se železnou tvrdostí a nenáročností. Je pravděpodobné, že tu měl na mysli guerillu španělskou. Guerilla byla vojenskou formou samostatné a neusměrněné revoluční iniciativy španělského lidu. Vznikla v zeměpisné a historické roztříštěnosti Španělska jako rozptýlený způsob lidového odboje — zároveň však se místní junty a později junta vládní pokusily organisovati pravidelné armády. Jen souhra drobné, partyzánské činnosti s postupem regulérní armády mohla čeliti francouzské invasi. Jakmile byly regulérní armády španělské poraženy a zničeny, jakmile je vládní junta nedovedla znovu postaviti na nohy, zbylo ze *španělského* odboje jen guerilla, která se stala jeho všeobecnou a výlučnou formou. Místní síly, které vládní junta nedovede soustředití k jednotnému revolučnímu úderu, znovu se rozptylují; odboj degeneruje, masa lidu si neuvědomuje již dosah jednotlivých akcí a místní hrdina odvážného partyzánského přepadu je předmětem větší pozornosti než národní neštěstí bitvy u Ocana.

Síla drobné války je v *malých* oddílech, které se rychle vynoří, rychle udeří, rychle zmizejí v mase obyvatelstva; jakmile se partyzánské skupiny sdružovaly ve větších sborech, měly všechny nevýhody pravidelných armád bez jejich výhod.

Když vládní junta nedovedla organisovati válku pravidelnou, dalo se alespoň očekávati, že učiní vše k podpoře a udržení místního partyzánského odporu. Avšak naopak: byla dosti malicherná a měla dosti málo autority, aby se dívala se žárlivostí na rostoucí pověst některých guerillových vůdců. Úspěch těchto vůdců v protifrancouzských akcích vyplýval ze samostatnosti jejich akcí; vládní junta tedy učinila vše, aby tuto samostatnost zlikvidovala. Pokrytecky „odměňovala" jejich zásluhy zvučnými vojenskými tituly — a tím je podřizovala neschopným generálům regulérní armády. K titulům přistoupily skvělé stejnokroje a těžkopádné štáby; vzrostlo sebevědomí a vzrostl početní stav oddílů, které se nyní skládaly z pěchoty, dělostřelectva i jezdectva. Aktivita těchto oddílů a jejich nebezpečnost pro Francouze klesala úměrně postupu jejich velitelů na žebříčku vojenských poct. Jen málo osvědčených guerillerů mělo — jako Mina a Longa — dosti vojenského nadání, aby veleli tak velikým sborům. Vznikly tak jen špatné odrůdy pravidelných armád; oddíly, které se svým počtem, nikoliv svou silou, již mohly měřiti s francouzskými brigádami, přestaly býti nepostižitelným, všudepřítomným a proto tolik obávaným nepřítelem. Francouzští generálo-

vé mohli kdykoliv přinutit sbory tak málo pohyblivé a tak špatně vedené k otevřené bitvě — a v té téměř vždycky podlehne necvičená, neukázněná aktivita lidu učleněné a ukázněné armádě.

Tato deformace drobné války neschopnou politikou junty vedla na konec i k rozchodu guerilly s lidovým prostředím, ve kterém jediné se může udržeti. I partyzánský oddíl je třeba zásobovati potravinami, střelivem, šatstvem. Vůdce partyzánské skupiny nedisponuje k jejich nákupu válečným pokladem; co si neukořistil na Francouzích, každý jednotlivec jeho malé skupiny si snadno opatřil u obyvatelstva, které rádo dávalo svým obrán cům. Bylo toho málo, většinu potřeb bylo možno ukojiti z válečné kořisti. Když však sbory vzrostly a jejich přepadové akce měly méně úspěchu, nestačila již kořist na jejich veliký početní stav a dobrovolná štědrost obyvatelstva byla stále méně úměrná jejich potřebám. Tyto veliké skupiny se mohly tedy zásobovati už jen nucenými rekvisicemi. Rekvisice dráždí obyvatelstvo i tehdy, když jsou požadovány bona fide; dráždily více, když neukázněnost oddílu stírala hranice mezi vojenskou nutností a loupeží. Obyvatelstvo ztratilo důvěru v nezištné pohnutky svých obránců — a odtud je již jen krůček k tomu, aby partyzánské oddíly degenerovaly na úroveň lupičských tlup. Anglický plukovník Jones, jehož svědectví se tu často dovoláváme, udržoval v srpnu 1812 spojení mezi Wellingtonovou armádou v Portugalsku a španělskými oddíly na východním pobřeží. V kra-

jích, jimiž projížděl, dostal od obyvatelstva spoustu peticí a žádostí pro lorda Wellingtona. Téměř všude byla nejčastějším předmětem těchto peticí prosba o vyslání anglických jezdeckých oddílů, které by očistily kraje od guerillových tlup, jejichž nároky se zdály občanům nesnesitelnější než požadavky Francouzů.

Marx rozeznává tři období této drobné války která „představuje příslušné stupně, ke kterým kontrarevoluční vláda postupně zchladila lidové nadšení.“ Na počátku povstalo celé obyvatelstvo; pak vedly guerillové oddíly drobnou válku, jejíž zálohou byly celé oblasti; a na konec skončily tyto oddíly v tlupách, které neměly daleko k lupičství. Tím byla dovršena deformace revolučních energií lidových mas kontrarevoluční vládou; tím však byla také zpečetěna porážka španělské revoluce, přes to, že její *územní* nepřítel Napoleon byl na konec poražen. To však už nebylo vítězství revolučního lidu, nýbrž vítězství *Anglie* a tím i Bourbonů.

Komu pomohla Anglie?

Když vládní junta nebyla schopna organisovati vojenský odboj španělského lidu, přesunula anglická pomoc v podobě Wellingtonova expedičního sboru těžisko protinapoleonského odboje s revoluční levice na kontrarevoluční pravici.

Mezi juntou a Wellingtonem panovala nedůvěra. Byla-li junta vedoucím orgánem *revoluce,* pak nedůvěra byla diktována správnou

bdělostí; nebyla-li však revoluční a nedovedla-li sama postaviti na nohy schopnou armádu — k čemu pak nedůvěru věči veliteli jediných *drobných* vojsk na španělské půdě? Chtěla-li býti junta orgánem revolučním, pak ji k nedůvěře musely nabádati zejména okolnosti kapitulace u Cintry. Tehdy, po porážce Junotovy francouzské armády na portugalské půdě, se docela jasně rozcházely vojenské cíle lidu s vojenskými cíli anglických generálů. Kapitulace umožnila 24.000 francouzských vojáků s celým armádním příslušenstvím i *s celou kořistí* návrat do Francie. Francouzská armáda byla takto zachráněna před zničením; angličtí důstojníci se nestarali o zájmy portugalského lidu, nýbrž pouze o vojenské vyklizení „svého" Portugalska. „Generálové a vládní moc Portugalska protestovali co nejslavněji o nejenergičtěji proti této konvenci, která zanedbávala zájmy jejich spoluobčanů... Nespokojenost lisabonského obyvatelstva byla na vrcholu, když uvidělo Francouze vstoupiti na palubu s předměty ukořistěnými v kostelích a bezpečně odnášející plody svých loupeží a rekvisicí; a lid by byl od nespokojenosti přešel k nepokojům, kdyby anglické oddíly nebyly potlačily zárodky vzpoury" (Jones).
Po porážce španělské armády u Ocana v listopadu 1809 přišla zpráva, že Napoleon, který právě s úspěchem skončil válku proti Rakousku, posílá z Francie nových 40.000 vojáků. Junta se obrátila k Wellingtonovi s naléhavou prosbou o pomoc. Wellington kladl podmínky: vrchní velení, obsazení Cá-

dizu, obchodní výhody pro Anglii. „Španělé se horlivě dožadovali pomoci anglických vojsk; chtěli je však jen jako pomocné sbory a za podmínky, že budou podřízeny jejich plánům a velitelům. Angličané, kteří neměli pořádné důvěry ani k španělské vládě, ani k jejím generálům, chtěli jednati ve Španělsku pouze jako strana hlavní, t. j. chtěli vše vésti a všemu veleti jako v Portugalsku" (Beauchamp). Španělé se právem obávali, že Angličané využijí svého vedoucího postavení vojenského k tomu, aby se ve Španělsku usadili jako v Portugalsku. Když však Španělé nedovedli vyhrát bitvy — proč žádali pro sebe vrchní velení? Nedůvěru diktovala pokroková levice junty; pravice byla dosti silná, aby zabránila reformám, avšak příliš neschopná zajistiti vojenskou spolupráci s Wellingtonem, který přece postupoval v jejím prospěchu. Nedůvěra tato byla tím směšnější, že na konec, roku 1810 a 1811, nedovedla zabrániti tomu, aby veškeré úsilí války nepřipadlo Angličanům a jejich portugalským sborům, vůči nimž španělské oddíly přece jen byly pouhou silou pomocnou. Bylo jen logickým dovršením, že se roku 1813 Wellington stal vrchním velitelem španělské branné moci.

„Španělé — praví Beauchamp — byli zachráněni v okamžiku, kdy již neměli pravidelných armád, kdy jejich armády byly postupně zničeny a kdy již nemohli uplatnit nároky svých generálů. Byli zachráněni svými spojenci, kteří se stali pány osudu této války, která byla pro ně válkou sociální (la guerre sociale)." Španělé byli zachráněni —

kteří však? Byla zachráněna bourbonská monarchie španělská; za tu se bila vojenská moc Anglie, tu mohla strpět na iberském poloostrově. Toto Španělsko bylo vojensky zachráněno anglickým spojencem, který bojoval proti Francii především za udržení vlastní hegemonie; nebyl však zachráněn španělský lid, neboť spojenec, kterého mu zvolila junta, byl reakční, a tento spojenec vydal Španělsko znovu zchátralému králi Ferdinandovi VII.
Wellingtonovo konečné vítězství nad francouzskými armádami nebylo jen jeho vlastním dílem: podstatně při tom pomáhala guerilla španělského lidu. Wellington, plný vojenských předsudků XVIII. století, nepoznal a podceňoval sílu guerilly; a přece jeho vítězství nebyla možná bez ní. Ale tu byla iniciativa lidu už jen ve službách spojence, který pracoval proti němu.

Cortes, ústava — a konec

Posledním činem vládní junty bylo svolání ústavodárného shromáždění, t. zv. cortes. Po dlouhých průtazích se sešlo shodou okolností shromáždění, v němž levice (liberales) měla rozhodnou převahu nad pravicí; kortesy představovaly mnohem více mínění měšťáctva pobřežních provincií a přístavních měst než názory feudálů z vnitrozemí. Vznikla takto ústava, která byla z veliké části podařeným stmelením zásad francouzské revoluce s tradičními formami boje o svobodu na španělské půdě. Měřena přísnými revoluč-

ními měřítky byla snad v mnohých bodech velmi krotká; stupeň její radikálnosti však byl vysoko nad dosavadní úrovní odboje — a reakční „serviles“ měli dostatek důvodů, aby ji pokládali za „jakobínskou“.
Proč však si tato „jakobínská“ ústava z roku 1812 nezískala lid? Proč se zhroutila bez odporu liberálů, jakmile se jí dotkl Ferdinand VII? V okamžiku, kdy ústava byla přijata, omezovala se vláda kortesů na malou Isla de León, na ostrov s městem Cádiz. Také protifeudální zákony, které měly uvésti v soulad stav země s ústavou, zůstaly mrtvou literou. Když pak Francouzi byli vyhnáni, vítězem na poloostrově nebyly kortesy, nýbrž anglo-portugalská armáda se španělskými pomocnými sbory. A servilové se postavrali o to, aby žádný z těchto zákonů nebyl uskutečněn. Přes svou polovičatost byla ústava *revoluční proklamací* — a proto se mohla státi také programem dvou pozdějších povstání. Avšak revolučního *činu* nebyly cortesy schopny. „Ústava, která snižovala královskou moc, degradovala šlechtu, okrádala církev a omezovala autoritu vojáků, slibovala lidu jen vzdálenou výhodu, závislou na úspěchu války — a proto po uveřejnění pozvedla proti sobě smečky mocných nepřátel, aniž jediná třída společnosti měla živý zájem na jejím zachování“ (Jones). Stará dělba práce z ústřední junty platila i tu: liberálům patřilo revoluční slovo, servilům reakční čin. Ústava bez protifeudálních zákonů však nemohla získati pro sebe lid, jehož bída se papírem ústavy nezměnila. A poněvadž se ani levice

neostýchala apelovati z mobilisačních důvodů na předsudky a zaostalost lidu, dala tím pravici veškerou možnost, aby mobilisovala lid proti těm jeho zástupcům, kteří nejjasněji vyslovovali východisko z jeho bídy.
Nesprávná strategie španělské levice zabila její více méně správné perspektivy. Tak byl poražen odboj španělského lidu — nikoli Napoleonem, ale bourbonskou restaurací — přes veškerý zápal a veškeré hrdinství bojovníků, neboť:

1. boj za národní svobodu nebyl veden ve jménu revolučních cílů, nýbrž proti nim;
2. zaostalost země nedovolila lidu dostatek samostatné aktivity, která by vyvážila zkázonosné počínání šlechty a duchovenstva v juntách;
3. vedení lidového odboje se za těchto okolností zmocnily reakční vrstvy, které zaujaly hlavní místa v juntách;
4. centrální junta byla proto jen paskvilem revolučního centra;
5. neschopna zajistiti obranu země obranou revoluce, centrální junta nedovedla ani zajistiti revoluční válce centrální a soustředěné vedení.

Král Ferdinand VII., pro něhož se národ zvedl proti Napoleonovi a kterému hrdinství španělského lidu vybojovalo moc — tento bourbonský Ferdinand mohl klidně zrušit dané sliby a přísahy: armáda francouzského *krále* mu v dvacátých letech 19. století pomohla později utlumit to, co vzbudila v zemi armáda francouzského *císaře*.

Lid byl poražen; síla jeho odboje ukázala, že Španělsko je zralé k revoluci; *slabiny* tohoto odboje naplní celé španělské 19. století křečmi, v nichž se srazí síly měšťácké revoluce s neodklizenými troskami feudalismu.

3. Cesta k dnešku

Půl století vojenských povstání

Tři prameny bohatství a moci znalo feudální Španělsko habsburských a později bourbonských králů: „*Iglesia, o mar, o casa real*“ — církev, moře a královský dvůr. Církev a královský dvůr se setkaly v kamarile, která byla vlastním vládnoucím orgánem monarchcie. Moře — to byly kolonie, o jejichž výtěžek vedla kamarila s měšťáctvem mnohé boje, při nichž se podíl nové buržoasní třídy neustále zvětšoval. V devatenáctem století, které ve Španělsku ještě není stoletím definitivní likvidace feudalismu, vystupuje čtvrtá síla, čtvrtý pramen moci: *armáda.* Odkud bere svou sílu? Odkud plyne její mnohdy tak samostatný a tak iniciativní podíl v politických bojích od dvacátých do sedmdesátých let tohoto století?
V protinapoleonském odboji poznal španělský lid svou sílu a v ústavě r. 1812 dospěl španělský třetí stav k sebevědomí svého historického úkolu. V horečných diskusích v Cádizu, obklopeném a ohroženém se všech stran nepřáteli, zrodila se nová strana třetího stavu, „*liberales*“, po které si později celá Evropa pojmenovala své měšťácké politiky. Liberálové si odvodili své jméno od „libertad“, od svobody a nazvali své protivníky „*serviles*“, poněvadž „servil“ ve španělštině označuje člověka poslušně oddaného vrch-

nosti. *Měšťácká svoboda proti feudálnímu otroctví* — tak zní bojovné heslo španělského devatenáctého století.

Bylo tu heslo, byl tu v ústavě r. 1812 i politický program — hnutí liberálů však dosud nemělo masové opory v lidu. Viděli jsme jeho zrod v okamžiku, kdy ústava mohla býti jen proklamací bez činu, který by zlepšil postavení širokých mas. „Když nová ústava — praví Marx — byla vyhlášena zprvu v Madridu a pak v provinciích vyklízených Francouzi, byla pozdravena s „překypujícím jásotem", neboť masy vždycky očekávají při změně vlády, že náhle zmizí veškerá jejich sociální zla. Když pak objevily, že ústava neměla zázračných sil, které jí byly připisovány, proměnily se přehnané naděje, kterými ji uvítaly, v nejtrpčí zklamání; od zklamání k nenávisti je však u vášnivých obyvatel jižních zemí pouze krok." Proto se politická budova liberálů, která spočívala jen na slovech, zhroutila při pouhém dotyku s pevnou vůlí Ferdinandovou provésti reakci a restauraci nejen bourbonského království, ale i starých časů. Král, pro kterého myšlení bylo jen „funesta manía", zkázonosné šílenství, řádil proti revolučním živlům všemi prostředky barbarské persekuce. Pan z Martignacu, který tehdy byl emisařem francouzského Bourbona v zemi Bourbona španělského, líčí velmi černými barvami toto období restaurace: „Dvě léta jen uplynula od okamžiku, kdy se Ferdinand VII. znovu ujal absolutního režimu, a dosud trvalo pronásledování, které řídila kamarila společenské smetánky

Celý státní aparát byl postaven na hlavu. Všude panoval nepořádek, tupohlavost, zmatek. Daně byly nerovně rozděleny, stav financí byl žalostný, nebylo úvěru pro půjčky a nebylo čím krýt nejdůležitější potřeby státu. Armáda zůstala bez žoldu, úředníci se odškodňovali úplatkářstvím, zkorumpovaná a shnilá správa nebyla schopna něco zlepšiti anebo dokonce jen udržeti, co bylo. Odtud všeobecná nespokojenost lidu.“ Od této nespokojenosti však byly kroužky liberálů isolovány persekucí, vyhnanstvím a rozkladem vlastních řad. Byla to vlastně jen politická klika, jen spiklenecká organisace, neboť vítězství nad Napoleonem nebylo vítězstvím španělského *lidu;* a *junty*, politická forma jeho revolučního odboje, rozpadly se pod tlakem restaurace. Nebylo tu organisačního rámce pro lidové masy, které ve Španělsku jsou roztříštěny zeměpisnou tvářností země i dějinnou tradicí. Jako r. 1808 přišel k rozvinutí lidových sil popud zvenčí, od Napoleona, bylo i nyní třeba vnější iniciativy.
A tu dala *armáda*. Armáda byla jedinou španělskou institucí, která v době protinapoleonského odboje prodělala skutečný převrat. V prvém období boje prošla pronikavou demokratisací. Oddíly dobrovolců splývaly se starými královskými pluky a později se i „guerilleros“, výkvět bojovného lidu, stali součástí armády. Řádoví důstojníci se stávali vůdci partyzánských oddílů: Porlier, Lacy, Eroles a Villacampa; a řada partyzánských velitelů přešla do důstojnického sboru španělské armády: Espoz y Mina, El Empe-

cinado a jiní. *Armádní masa* a část nižších velitelů jistě představovaly nejrevolučnější část španělské společnosti a do vědomí této složky se hluboce vryla vzpomínka na zemězradu veliké části šlechty a duchovenstva, které přešly k Francouzům ze strachu před konfiskací svých statků.

Na druhé straně však degenerace vojenského odboje španělského a vojensko-organisační neschopnost vládní junty vedla u španělských *generálů* k velmi nebezpečnému pretoriánství, k přeceňování samostatné úlohy armády ve státě, k touze po vlastní politické moci. Vláda bez autority, uvolněná kázeň, neustálé přeměňování vojenských těles po celých šest let, to vše udělalo z vedoucího kádru armády pretoriánskou kliku. Mohla-li se pokroková armádní masa chopiti liberální iniciativy, pak pretoriánští generálové, dovolávajíce se vojenské poslušnosti, mohli provádět vojenské puče, generálské „pronunciamientos“ ve jménu reakce. Tak tedy je po celé půlstoletí armáda iniciativní v revolucích i kontrarevolucích, v bojích o ústavu i proti ní, v bojích za svobodu i v bojích za utlačování lidu. Představovala centralisovanou sílu v zeměpisně, politicky i tradičně roztříštěném Španělsku; a tak se mohla státi partnerem centralistické reakce nebo jejím nebezpečným protivníkem.

Není to ostatně v Evropě mezi bitvou u Waterloo a revolucí r. 1830 zjev výlučně španělský. *Veškerá* hnutí protinapoleonská jsou směsí obrození a reakce — a jak v Německu i Rakousku, tak dokonce i v Rusku

je armáda jedinou složkou společnosti, která prodělává jakési obrození. Napoleon vítězil masovými armádami a zdolávací strategií, kterou mu dala francouzská revoluce. Napoleonské válečnictví mohlo býti poraženo jen svými vlastními zbraněmi. Proto pracují v Prusku na obrození armády zeměbraneckou organisací Scharnhorst a Gneisenau, proto v odboji proti Napoleonovi sáhne i rozlehlé ruské samoděržaví mimoděk k „lidové válce", kterou Tolstoj ztvárnil ve „Vojně a míru"; proto se ani rakouská monarchie nevyhne armádním reformám. Důstojníci představují po dvaceti letech evropských válek nejvzdělanější a politicky nejbdělejší vrstvu státního aparátu v době, kdy se Svatá aliance pokouší zničiti setbu francouzské revoluce středověkým temnem. Lid bez vzdělání podlehne reakci: a isolované skupiny liberálních důstojníků přemýšlejí o vojenských povstáních, kterými by vzbudily lid z jeho vyčerpanosti po dlouhých válkách. R. 1820 postane Riego v Cádizu, téhož roku *Pepe* s několika důstojníky v Neapoli; nedlouho potom, r. 1821, *Santa Rosa* se skupinou liberálních důstojníků v Turině, *Capo d'Istria* v Moldavii — a daleko od západní Evropy, v prosinci r. 1825 *děkabristé* v Petrohradě. Je to doba „romantických revolucí": lid je v zajetí reakce, obrození armády nebylo dovršeno obrozením společnosti — a *pronunciamiento*", vojenské povstání, třetí ze španělských slov po kamarille a guerille, nastoupillo svou cestu evropskými jazyky.

Revoluce roku 1820

Nespokojenost lidu byla všeobecná, řekl nám pan z Martignacu a sám král Ferdinand VII. přiznává v proklamacích žalostný stav země: „Vzrušuje nás nářek lidu, který proniká až k našim královským uším.“ Armáda je ve stavu zvláště žalostném. Jednoho dne v zimě se před králem objeví generál Castanos v letních kalhotách ze stanového plátna; král se ptá po důvodu tak neobvyklého úboru; „Pane, praví generál, právě jsem dostal červencový plat a červencový stejnokroj.“ Nekonečné a bezútěšné expedice proti bouřícím se americkým koloniím pohltily v pěti letech po r. 1814 14.000 mužů; byly to expedice lehkomyslně vedené a beznadějné, neboť měšťáctvo španělsko-amerických kolonií se naučilo od americké a francouzské revoluce boji o svobodu. Simon Bolivar osvobodil 4. srpna 1813 své rodné město Caracas z rukou Španělů; 1816 osvobodil Venezuelu a Kolumbii, 1825-26 byl diktátorem Bolivie, která jej 1827 zvolila presidentem. Chile byla první, která vyhlásila samostatnost, 1813 následovaly Paraguay a Uruguay, 1819 Kolumbie a Venezuela, 1824 Peru, Argentina i Mexiko. Takto Španělsko ztratilo téměř celou svou koloniální državu na americké pevnině, jen ostrovy mu zůstaly: Cuba, Puerto Rico a Filipiny.

Boj o udržení kolonií byl beznadějný, armáda krvácela v marných bojích — a tak povstanou proti neschopnému Ferdinandovi dřívější velitelé lidových, partyzánských od-

dílů. Po roce 1814 se neustále opakují pokusy o vojenské povstání a spiknutí. R. 1814 obsadí Expoz y Mina pevnost Pamplonu; 1815 vyhlásí slavný guerillero Porlier ústavu r. 1812 v La Coruña; 1816 se pokouší Richart zatknout krále; 1817 padne hlava advokáta Navara a čtyř jeho druhů, kteří vyhlásili ústavu ve Valencii; téhož roku je zastřelen generál Lacy na Mallorce, 1818 plukovník Vidal s několika důstojníky ve Valencii; všichni povstali ve jménu ústavy proti králi.

Tak se blížil rok 1819. Finance, obchod, průmysl byly ve strašlivém stavu; státní dluh rostl i se schodkem a důchodů z bouřících se kolonií bylo každý rok méně. Vysoké daně, které koruna ukládala lidu, vynášely jen malou část předpokládaných částek. Všude v zemi vznikaly za vedení liberálů tajné politické kluby a společnosti; byla tu tajná společnost Komunérů, klub Descamisados (chudáků), ale i zednáři pracovali v celé zemi proti absolutismu. Nositelem tohoto hnutí byla buržoasie, sama nepříliš početná v zemi zaostalých výrobních prostředků. A tato vrstva spolu s pokrokovou částí armády představuje kádr revolucionářů r. 1820.

R. 1819 shromáždil král v Cádizu expediční sbor, který měl za velení Henri O'Donella, hraběte z Abisbalu, odplouti do Ameriky, aby zdolal vzpouru kolonií. Z pochopitelných důvodů byla tato armáda nespokojena; a když se ruské lodi, které car prodal králi za velké peníze, ukázaly nezpůsobilými pro

dalekou plavbu, mužstvo i důstojnictvo bylo zralé k povstání. Mladší důstojníci se obrátili k hraběti z Abisbalu, ten je brzy zradil. Avšak zrada nemohla povstání zdržet, přes to, že vůdce skupiny mladých důstojníků *Quiroga* byl uvězněn. Na Nový rok 1820 zvedl plukovník don Raphael Riego prapor povstání ve vesnici Cabezas de San Juan, vyhlásil ústavu r. 1812, spojil se s ostatními vůdci povstání Quiroga, Alcala Galiano, Mendizábal, Isturiz; pak přepadl posádku v San Fernando, zajal generála Calderona — a tu již většina královských vojsk na jihu přešla na jeho stranu.
Král Ferdinand vyslal ihned proti revolucionářům vojsko a poněvadž Quiroga s Riegem měli jen 5.000 mužů, musili ustoupit do Cádizu, tradičního města radikálů. Situace byla zlá: provincie v okolí se nehnuly a San Miguel, jeden z vůdců povstání, poznamenáná: „Naše situace byla mimořádná; tato revoluce, která byla zastavena po celých 25 dnů, aniž získávala nebo ztrácela půdu, představuje jeden z nejpozoruhodnějších politických zjevů.“ Riego se obával, že další klid by znamenal konec povstání; sestavil z nejodvážnějších partyzánský sbor 1.500 mužů, probil se královskými vojsky a nastoupil pochod Andalusií. Obyvatelstvo všude přijalo Riega velmi přívětivě; sympatie však zůstaly pasivní a revoluční junty, které Riego zakládal, nemohly proto rozvinouti činnost. Zemědělský lid Andalusie nechápal dobrodiní ústavy, která bezprostředně nedovedla nic dát. Deserce, srážky s královskými,

nemoci vyčerpaly Riegův malý sbor a tak jeho expedice, kterou nastoupil 27. ledna, končí 11. března; Riego byl u Cordoby poražen a uprchl s malou družinou do hor. Jedenáctého března ztroskotalo Riegovo vojenské pronunciamiento — devátého března však již v Madridu přísahal král na ústavu r. 1812. Jak bylo možné, že revoluce zvítězila právě v okamžiku, kdy její vojenský iniciátor byl poražen? „Postup Riegova sboru znovu vzbudil všeobecnou pozornost; provincie byly plny očekávání a pozorovaly s napětím každý pohyb. Mysl vzrušená Riegovým odvážným výpadem, rychlostí jeho postupu a energickým odražením nepřátel, viděla vítězství, kde jich nebylo, a věřila ve stoupence, které nikdo nezískal. Když zprávy o Riegově podniku přišly do vzdálenějších provincií, vzrostly již do nesmírných rozměrů; a byly to provincie od bojiště nejvzdálenější, které první vyhlásily ústavu r. 1812. Tak zralé bylo Španělsko pro revoluci, že stačil i falešný poplach, aby ji vyvolal.“ (Marx). V Galicii povstal přístav La Coruña 21. února za volání „Ať žije národ a ústava“ a tento příklad byl brzy napodoben ve všech větších městech. Hrabě z Abisbalu, kterého král vyslal na sever, přešel v Ocana k povstalcům — a tu již byla cesta do Madridu volná.

Král, který měl na svědomí již tolik křivých přísah, zakolísal pod tlakem povstání madridského lidu a svolil ke svolání kortesů, ovšem jen podle feudálních estamientos (stavů). Když pak v noci 7. března madridský

lid demonstroval proti králi, přinesla oficielní „Gaceta“ 8. března královský výnos, kterým Ferdinand VII. slíbil, že složí přísahu na ústavu r. 1812: „Nastupme od nynějšího okamžiku všichni, a já v čele, s veškerou vážností cestu konstituční.“ Lidu tato slova nestačila: 9. března obsadil královský palác. Tu teprve složil Ferdinand přísahu na ústavu. Inkvisice byla zrušena a lid z vězení vysvobodil liberály a hrdiny revolučních let 1808—14. Castro, Argüelles, Herreros sestavili novou vládu, byli to mužové ústavy r. 1812. Kortesy se sešly 9. července, král slavnostně přisahal věrnost ústavě a nyní šlo o uskutečnění programu této revoluce. Kláštery byly až na 14 zavřeny; inkvisice prohlášena za zrušenou na věčné časy a jesuité vyhnáni; byla vyhlášena amnestie a znalost ústavy měla býti lidu zprostředkována ve školách a veřejnými přednáškami. Potud šlo všecko hladce; byla to jen povrchová politická opatření. Revoluce však chtěla více a důsledné protifeudální požadavky našly v kortesích ohnivé zastánce: zrušení majorátů a fideikomisů, zdanění duchovenstva, zrušení solného i tabákového monopolu, vnitřních cel a jiných překážek vnitřního obchodu i rozvoje průmyslu.

Tu však se objevily vnitřní potíže revolučního tábora. Když La Coruña vyhlásila ústavu, připojila se k hnutí všechna velká města: byla tedy nositelkou hnutí buržoasie, která se opírala o městský lid, dosud málo diferencovaný. Buržoasie není důsledně revoluční třídou, má strach před sociálním

protikladem ve vlastním lůně. Představovala tedy v revoluci r. 1820 smířlivé křídlo, t. zv. *moderados* nebo doceanistas (dvanáctníci, lidé ústavy r. 1812), které se ničemu nenaučilo z chyb španělské minulosti. Tak jako povstání komunérů 300 let předtím nepřekročilo rámec *monarchie* a šlo do boje za volání „Ať žije král, pryč s jeho špatnými ministry a cizinci," tak i nyní moderadové volali „Ať žije král a svoboda!" a chtěli se ze strachu před lidem zastaviti u velmi málo dalekosáhlých reforem ryze politických. Městský lid však, maloměšťáctvo a pracující vrstvy, chtěli úplnou protifeudální revoluci a tvořili radikální křídlo hnutí; tito „*exaltados*" (nadšenci) získávali tím více stoupenců, čím falešnější hru hrál král s ústavou. Revoluce r. 1820 si však nedovedla získati nejdůležitější zálohu — selský lid. Pán z Martignacu nám řekl, že nespokojenost lidu byla všeobecná: „Nový ústavní režim byl s nadšením uvítán velikými městy, obchodníky a řemeslníky, příslušníky svobodných povolání, armádou a proletariátem. Mniši se však postavili proti tomuto režimu, který zarážel i venkovský lid." Venkovskému lidu nepřinášel dosti rychle půdu a lepší existenci; proto se o tuto vrstvu mohla opříti klerikálně-feudální reakce. Všude vznikaly „apoštolské junty", které organisovaly povstání proti liberální vládě. Když se r. 1822 sešly kortesy a s převahou hlasů exaltadů zvolily Riega za předsedu, utvořila se 15. srpna v Urgelu regentská rada z šlechticů a vysokých církevních hodnostářů, aby

„po dobu zajetí krále“ chránila zájmy absolutní monarchie.
Reakce povstala proti legitimní, liberální, „levé“ vládě, tak jako 116 let později Franco proti vládě lidové fronty. Celá země byla zachvácena ozbrojeným bojem a v boji proti „apoštolské“ reakci se jazýček na váze zcela přirozeně přikláněl k radikálnímu křídlu demokratické strany, k exaltádům. Než však tito byli dosti silní, aby pro sebe získali selský lid radikálními opatřeními protifeudálními, zasáhla do boje reakce zahraniční. Evropě tehdy vládla „Svatá aliance“ a její zakladatel Metternich. Španělské revoluci následovala povstání v Portugalsku, v Neapoli, v Piemoutu a i v Rusku pozdravili děkabristé, Puškin mezi nimi, s nadšením Quirogovo a Riegovo povstání. Evropská reakce se právem obávala, že by vítězství španělské revoluce obnovilo všude myšlenky i tradice revoluce francouzské, které se s takovou námahou podařilo utlumiti. V říjnu se sešel ve Veroně kongres Svaté aliance a Metternich tam prosadil *intervenci* proti španělské revoluci; provedením intervence byl pověřen Ludvík XVIII., král francouzský. Francouzský král vládl zemi poražené revoluce a tak měl z vítězství revoluce v sousední zemi nejvíce strachu. Royalistický tisk francouzský štval do války proti liberální vládě španělské a podporoval apoštolské povstalce. Francouzští demokraté však protestovali proti intervenci a pustili se odvážně do politické obrany svých španělských přátel. Básník Béranger tehdy složil hru, ve

které se zpívala tato i dnes nesmírně aktuální sloka:

„A la fin de la campagne
Nous s'rons tous étonnés
Qu'en enchaînant l'Espagne
Nous nous s'rons tous enchaînés."[13])

Verona nařídila intervenční válku a 23. ledna 1823 zahájil Ludvík XVIII. parlament těmito slovy: „Sto tisíc Francouzů je připraveno k pochodu; dovolávají se Boha svatého Ludvíka, aby zachránili španělský trůn pro vnuka Jindřicha IV., aby zachránili to krásné království před zkázou a znovu je smířili s Evropou." Oposice protestovala, a když došlo k debatě o úvěrech pro intervenci, zvolal Royer-Collard: „Jestliže válka, kterou povedete proti španělské nezávislosti, je spravedlivá, pak byla spravedlivou i válka, kterou vedla cizina proti nám před třiceti léty... pak jsme byli v neprávu, když jsme odráželi Rakušany." Royer tu naráží na revoluční válku konventu proti zahraniční intervenci; ještě dále však šel vendéjský poslanec Manuel. Neohroženě zvolal, že zahraniční intervence byla kdysi důvodem k popravě Ludvíka XVI.: „Je třeba říci, že okamžik, kdy se nebezpečí pro královskou rodinu stalo vážnějším, nastal tehdy, když se revoluční Francie potřebovala bránit zcela novou energií!" Tu se Manuel na obranu revoluce španělské dovolával francouzské revoluce — a předseda náhle skončil schůzi.

---

[13]) „Na konci tažení všichni užasneme, že spoutavše Španělsko, spoutali jsme sami sebe."

Dne 4. března odvedli Manuela z parlamentu četníci, když ho národní gardisté odmítli zatknout; šedesát poslanců levice opustilo sněmovnu zároveň s ním. A mezitím již několik francouzských demokratů utvořilo v Bilbao *„francouzskou legii“*, která pomáhala španělským liberálům v boji proti apoštolské reakci. Armand Carrel, demokratický novinář, byl jedním z nejnadšenějších členů této „mezinárodní brigády“ — r. 1936 půjde André Malraux po jeho stopách.

Demokratická oposice francouzská byla tuze slabá — a intervenční sbor odešel k Pyrenejím. Liberální vláda španělská byla dosti silná, aby se vypořádala s apoštolskými povstalci; proti zahraniční intervenci však neměla dosti sil. Doufala, že se proti nové francouzské invasi pozvedne lid a povede guerillovou válku jako r. 1808. Avšak partyzánské skupiny byly tehdy převážně rolnické — a právě selský lid byl nyní ovládán apoštolskou reakcí. Již 24. května 1823 obsadili Francouzi Madrid, tam se usadila i regentská rada a rozpoutala bílý teror. Kortesy uprchly do Cádizu, dlouho se město bránilo, 21. září se však musilo vzdát.

Jen bývalý guerillero Espoz y Mina a vůdce povstání Raphael Riego se ještě bránili a zachraňovali čest španělské revoluce. Riego byl u Jaénu poražen a 7. listopadu v Madridu pověšen. Mina několik dnů před tím kapituloval po dlouhém, hrdinném odporu v Katalánsku a uprchl do Anglie.

Ferdinand nyní zapomněl na všechny přísahy a krvavě se pomstil za své pokoření.

Tisíce liberálů byly popraveny, na 40.000 uvrženo do žalářů a přes to, že pod tlakem Francie vláda byla sestavena z t. zv. „absolutistů“, poněkud smířlivější než byli „apoštolové“, byla kontrarevoluce strašlivá. Myšlení bylo zkázonosným šílenstvím — a tak se zavíraly university, básníci byli zavřeni v klášterech a feudální reakce zajásala.

Ve Španělsku ovšem tehdy již vzkvetly — byť i ve skromné míře — kapitalistické výrobní síly; a tak reakce nemohla zvítěziti v podobě ultrafeudálních „apoštolců“, nýbrž pouze v podobě smířlivějších „absolutistů“. Tento rozpor dvou křídel vládnoucích vrstev nedá však ani nyní utichnouti vnitřním bojům španělským. Nedosti uspokojená apoštolská reakce se pustí do otevřeného boje proti absolutistům a Španělsko vstoupí do období *karlistických válek*. Proti „absolutistům“, kteří chtěli smířiti nezbytnosti kapitalistického vývoje s feudální reakcí, postavili se apoštolští karlisté, kteří žádali integrální restauraci feudalismu.

Na druhém konci Evropy, v zemi triumfujícího cara Alexandra, zpívá tehdy básník Puškin nad mrtvolou popraveného revolucionáře Riega:

„Jak dlouho tomu, co vetchá Evropa zuřila,
co říše německá novou nadějí vřela,
co vrávoralo Rakousko, co Neapol se bouřila!
Jak dávno již za Pyrenejí osudy národa
řídila svoboda

a samovládce jen sever zakrýval —
jak dávno tomu! A kde jste, tvůrcové
svobody?"

Revoluce proti karlistům

Po popravě Raphaela Riega zbývá Ferdinandovi VII. deset let života; vyplní je kolísáním mezi umírněnou a radikální formou reakce. V jeho ministerstvech se střídají *moderados*, pravé křídlo liberální strany, s *apostólicos*, ultrafeudální reakcí. Ferdinand dělá koncese jedné i druhé straně, neboť obě strany si byly zajedno v persekuci „progressistů", levého křídla liberálů, které proti Ferdinandově absolutismu hlásalo konstituční monarchii. Apoštolští ovšem prohlédli mnohem dříve než neschopný Ferdinand, že mezi nedotknutelností feudálního vlastnictví církve i šlechty a podporováním kapitalistických výrobních sil není trvalého smíru. A tak již od roku 1825 organisovali všude v zemi ozbrojená povstání, která se králi podařilo zdolat, dokud spor o Ferdinandovo nástupnictví nerozpoutal zjevnou válku.
Ferdinand byl dlouhou dobu bezdětný a tu byl podle Salického zákona, platného u Bourbonů, jeho nástupcem Don Carlos, mladší jeho bratr a hlava apoštolských. V květnu 1829 zemřela královna Marie Josefa a ještě téhož roku se Ferdinand znovu oženil, již po čtvrté. Na počátku r. 1830 uveřejnil t. zv. Pragmatickou sankci, kterou již Karel IV. dal r. 1789 potvrdit kortesy; sankce rušila Salický zákon a ustanovila právo ná-

stupnictví i pro potomky ženského rodu. Brzy potom se narodila princezna Isabella, která dostala titul korunní princezny z Asturie. Když pak Ferdinad VII. před svou smrtí jmenoval svou ženu Marii Kristinu regentkou za nedospělou Isabellu, rozpoutali karlisté občanskou válku. Král zemřel v září 1833 a ještě nebyl pochován, když se již v Bilbao jeho bratr vyhlásil králem Karlem V. a zahájil se svými *carlistas* válku proti stoupencům královny matky, t. zv. *cristinos*. Maria Kristina, která chtěla zajistiti trůn své dceři, mohla se opříti jen o liberály; a liberálové našli v královně, ohrožené karlisty, přirozeného spojence. Karlistická revolta vypukla především v severních a severovýchodních provinciích, v zemi Basků i v Navaře a našla mnoho stoupenců i v Aragonu, v Katalánsku, ve valencijské Levantě. Byl to konflikt dynastický jen svou vnější formou. Karlisté, stoupenci dona Carlose, byli bojovníci feudální reakce proti měšťáckému pokroku; odtud příliv pod jejich prapory z oněch vrstev zaostalého venkovského lidu, které byly dosud pevně ovládány církví. Avšak karlisté si dovedli otevřít ještě mnohem vydatnější reservoár, který živil jejich odpor. Byla to národnostní otázka, kterou liberálové nedovedli rozřešit; byl to odpor partikularistických provincií proti kastilskému centralismu; byla to odstředivá fueros středověkých svobod, která se zdála ohrožena ústavou r. 1812.

Jsou evropské státy, jichž národnostní složení je *statisticky* pestřejší, v žádném však

otázka národnostní není *historicky* tak komplikovaná jako ve Španělsku.[14]) K národnostnímu rozdělení země se druží provinciální partikularismus, který má svou dlouhou historickou tradici a je uložen ve fueros. Skutečně demokratické Španělsko může býti jen federací iberských národů, která by nadto dbala starých svobod, pocházejících ze středověku, poskytnutím velmi široké moderní samosprávy. Poznali jsme, jak každé hnutí proti habsburskému i bourbonskému absolutismu bralo na sebe formu regionální; jak se dovolávalo starých fueros, feudální nevázanosti, i tehdy ještě, kdy již bojovalo za nové svobody měšťáctva. Hlavním cílem měšťácké revoluce je sjednocení národního trhu a v 19. století je to pro Španělsko úkol nejnaléhavější. Federativní struktura na kapitalistickém základě neodporuje tomuto sjednocení národního trhu; odporuje mu však regionální odstředivost, opírající se o středověká fueros. Kdyby liberálové byli dali Baskům, Kataláncům, Galicijcům a jiným provinciím demokratickou autonomii, byli by tím otupili veškeré ostří regionálních fueros, namířené proti sjednocení národního trhu. Vystupovali však vůči provinciím vždycky jako kastilští centralisté — a tak Don Carlos mohl snadno využít odporu

[14]) Mám po ruce jen číslice z r. 1928; z 23 milionů Španělů bylo tehdy 15.6 milionů Kastilců, 4.75 milionů Katalánců, 2.25 milionů Galicijů a 600.000 Basků. Před sto lety mělo Španělsko méně obyvatel než dnes, podíl jednotlivých národností však byl patrně podobný.

proti centralismu pro svůj odpor proti liberalismu. Co v jádru bylo touhou po svobodě, to utvrzoval Carlos v lokálním patriotismu, dokud tento patriotismus sloužil jeho cílům. A poněvadž se don Carlos zdál tak zřejmě podporovati protikastilský boj Basků, Katalánců, Aragonců, sdružili se tito se zástanci nejtužšího státního a církevního absolutismu, netušíce, že obhájci absolutní, despotické a hierarchické monarchie by v případě vítězství jistě zrušili všechna fueros a veškerou provinciální samosprávu. Národnostní otázka však přestala tehdy býti i v zaostalém Španělsku věcí sociálně nediferencovaných národnostních celků. Na španělském severu byly již položeny základy průmyslových středisk a v Katalánsku byla Barcelona odedávna velikým obchodním a průmyslovým centrem. Zejména v Barceloně, která udržovala čilý obchodní styk s celým světem, zaváděly se tehdy podle anglického vzoru první stroje do manufaktur. V těchto seskupeních kapitalistických výrobních sil měl liberalismus a konstitucionalismus, nepřátelství vůči duchovenstvu a církvi, velikou převahu nad tendencemi lokálně patriotickými. A tak to byl především feudálně zaostalý venkov národnostních oblastí, který šel za karlistickými prapory: venkovský negramotný lid, vedený mnichy. Navenek se to trochu podobalo protinapoleonskému boji, „Díos, Patria, Rey“, „Bůh, Domov a Král“ bylo napsáno na karlistických praporech a podobný sociální základ si našel i podobný taktický prostředek,

guerillu. Avšak cíl byl tentokráte již jednoznačně reakční.

Šest let, 1833 až 1839, trvala první vlna karlistických válek a karlisté vystupovali proti váhavým liberálům s neuvěřitelnou ukrutností. „Při horké krvi celé rasy — píše Marx Engelsovi r. 1854 — a při její lhostejnosti ke krveprolití je charakteristické, že až do doby občanské války 1834—40 právě revoluční strana má monopol filantropické mírnosti, začež je pak znovu a znovu trestána." Filantropická mírnost ke karlistické reakci je výrazem politické polovičatosti měšťáckých politiků liberálních. Byli stoupenci monarchie, byť i konstituční, a královna-matka Maria Kristina i později její dcera Isabella byly královnami konstitučními jen z donucení. Poněvadž liberálové nechtěli překročiti politický rámec monarchie, byli bezbranní proti královniným intrikám a proti ustálené již tradici španělských vládců, že nic nelze snáze zrušiti než přísahu složenou na ústavu. Čeliti karlistickému povstání, to znamenalo do důsledků provésti protifeudální revoluci; tak to žádal lid španělských měst, který si revolučním povstáním několikrát v této době vynutil některá protifeudální opatření. Liberální politikové však měli vždy znovu strach před vlastní odvahou a ještě větší strach před lidovou revolucí. A tak protifeudální opatření, tolikrát vynucená, tolikrát dekretovaná, byla vždy znovu zrušena královskou mocí, liberálními ministry a reakčním nátlakem. První vlna karlistických válek byla skutečně ukon-

čena protifeudálním opatřením, které vzalo válce popularitu ve vyšších vrstvách středního stavu oddaných církvi, jak výstižně poznamenává Madariaga; liberální vůdce Mendizábal vyvlastnil ohromné velkostatky církve a dal je prodati za tak vábivé ceny, že majetné třídy musily voliti mezi dvěma tábory: vyslovily se pro vyvlastněnou půdu, staly se liberály, stát vzal jejich dobré peníze, financoval jimi vítězství nad karlisty a dohoda u Vergery r. 1839 ukončila válku. Právě tato smlouva však ukazuje polovičatost liberálů v plném světle: stanoví amnestii pro karlistické povstalce; jejich důstojníci a generálové se přijmou zpět do královniny armády v téže hodnosti, v jaké předtím bojovali proti ní.

Nejen válečné, ale i politické dějiny těchto let svědčí o polovičatosti liberálních politiků, kteří přece měli tak krásnou příležitost prodati hodně draze svou podporu královny proti karlistům. Královna jim dala r. 1834, za ministerstva liberála Martínez de la Rosa, velmi umírněnou ústavu, t. zv. Estatuto Real. Tato ústava však nestačí lidu; lid chce *činy* proti církvi a šlechtě, nejen věčně nesplněné sliby, a Estatuto Real bylo velmi daleko od ústavy z r. 1812. Zase nabývá síly radikální křídlo exaltadů, všude dochází k revolučním výbuchům, Martínez de la Rosa je vystřídán hrabětem Toreno; než však ten váhavě uveřejnil dekret o uzavření klášterů, v některých měst lid sám již vzal kláštery útokem a zabil kněze; všude se vyhlašuje ústava z r. 1812 a na Torenovo

místo vstoupí Mendizábal. Tu již všude byly ustaveny revoluční junty a Mendizábalovi nezbylo než vyhověti tlaku lidu. Proti tomu se však opřel dvůr s umírněnými moderados a královna povolá Isturize, aby utvořil nové ministerstvo. To je signál k všeobecné nespokojenosti, znovu to vře v celé zemi, znovu pracují revoluční junty a když královna hrozí násilím, pozná lid její absolutistické záměry. Zatím co královna dlí se svým milencem na letním zámku La Granja, vypukne povstání v Barceloně, Malaze, Cordobě, Saragoze i v Madridu. Královna odpoví krutým manifestem, tu však se proti ní vzbouří gardový pluk v La Granja za vedení seržanta García; v noci z 12. na 13. srpna 1836 vnikne deputace gardistů do královniných komnat a vynutí na ní vyhlášení ústavy z r. 1812. Národní garda, nedávno rozpuštěná, se obnoví, ministerstvo Isturiz i reakční generálové San Roman a Quesada se propustí; a královna vtáhne do Madridu po boku seržanta García.

Když se pak sejdou kortesy, nabudou převahy zase moderados — vždyť seržant García, představitel lidové revoluce, je po boku královny a nikoliv proti ní. A tak ústava r. 1837 má mnohem blíže k ústavě z r. 1834 než k ústavě z roku 1812. Nastává nové období reakce a nové ústavní konflikty jsou přede dveřmi.

Na rozhraní roku 1836 a 1837 vynikne v bojích proti karlistům generál Baldomero *Espartero* a s jeho jménem je spojeno povstání, vojenské pronunciamiento, nadšeně pozdra-

vované lidem, proti reakčnímu režimu, který nastane brzy po skončení karlistické války. Královna již nepotřebuje lidu proti karlistům a moderados ji pomohou vyhlásiti roku 1840 reakční zákon o obecním zřízení, který ruší svobody a práva místních zastupitelstev (ayuntamientos). V městské samosprávě si našel třetí stav zbraň proti královskému absolutismu i proti feudálním silám — a těchto občanských práv se nyní dotkne královna. Znovu je země pobouřena, znovu vznikají revoluční junty. Pod tlakem lidu prosí královna Espartera, který ne zcela právem je oslavován v městech jako osvoboditel země od důtky karlistických válek, aby sestavil vládu. Moderados s tím nesouhlasí a vyhlásí reakční obecní zákon. V Madridu dojde k pouličním bojům, lid zvítězí spolu s národní gardou a utvoří provisorní juntu, s Esparterem v čele a s velmi krotkým programem: zrušení obecního zákona, rozpuštění umírněných kortesů a odstranění vedlejší vlády dvorní kamarily. Královna volá armádu proti Esparterovi, armáda neuposlechne — a 16. září 1840 dostane Espartero plnou moc k utvoření vlády. Již 11. října podepíše Maria Kristina rozpuštění Kortesů, den potom se vzdává regentství, které přejde na ministerstvo a opustí zemi. Kortesy by mohly vyhlásit republiku, ale poslanci jsou všichni v zajetí monarchistických předsudků a tak se stane Espartero jen regentem za nedospělou královnu Isabellu.

Proti vůli největší části liberálů (kterým se tehdy říkalo také progresistos) přivlastnil

si Espartero moc téměř diktátorskou. Utvořil si jakousi kamarilu, opíral se o moderados více než o progresisty, a aniž si získal své nepřátele, své přátele si postupně odcizil.

Dosud jsme se ve španělských revolucích 19. století setkávali jen s lidem, s onou netvárnou lidskou masou větších měst, která ve francouzské revoluci tvořila plebejský, maloměšťácký motor revoluce, její jakobínské křídlo. Ve Španělsku to byli exaltádos, kteří se objevili vždy jen v revolučních krisích a měli své stoupence právě v této směsi maloměšťáctva, řemeslníků a budoucích proletářů. V třicátých letech však dala strojní výroba zejména v Katalánsku vzniknouti *proletariátu*, nepříliš početnému ve španělské zaostalosti a dosud pevně svázanému se stavem řemeslnickým i s rolnickým. *Politicky* tento proletariát vystoupil po prvé za Esparterova regenství; nebojoval ještě pod vlastní vlajkou, ale již silně ovlivňoval radikální křídlo měšťáctva. A ve střetnutí s touto *novou* silou ve španělských dějinách se musí odhaliti pravá tvář generála Espartera.

Barcelona uvítala Esparterovu revoluci roku 1840 s největším nadšením. Výsledky jeho regentské vlády však rychle zklamaly velkou demokratickou stranu, která měla již silné socialistické prvky. Tato strana žádala republikánskou vládu, politickou rovnost a uvolnění centralistických zákonů, které vázaly obchodně i průmyslově živé Katalánsko k ostatním zaostalejším částem země. Když

v říjnu 1841 opustil barcelonský generální kapitán van Halen město s armádou, aby potřel O'Donnella v Pamploně, utvořila se v městě junta a ujala se vlády. Jejím prvním dílem bylo zboření citadely, která ovládala město a držela je v šachu kastilskými kanony, i valů, které tísnily Barcelonu a bránily jejímu rozvoji. Byl to starý požadavek barcelonský; opevnění však podléhala Madridu a ten jich potřeboval spíše proti vzpurné Barceloně než proti vnějšímu nepříteli. Když se van Halen vrátil, rozpustil juntu a nařídil nové vybudování zbořených opevnění. Město reptalo, jen hrozba přímého zásahu Esparterova je uklidnila.

Nespokojenost vřela pod povrchem a nový konflikt vypukl pro obchodní politiku regenta. Espartero byl představitelem buržoasie, kterému zároveň záleželo na dohodě s velikými feudálními velkostatkáři; k zájmům mladého španělského průmyslu byl téměř lhostejný. Aby vyhověl statkářům, vyjednal obchodní smlouvu s Anglií, která dovážela zemědělské plodiny ze Španělska a chtěla výměnou vyvážet textilní a jiné tovární zboží, které musilo ohroziti rozvoj španělského, zejména katalánského průmyslu. Dělníkům hrozila nezaměstnanost a malí řemeslníci, jejichž položení se velmi zhoršilo zavedením strojové výroby, byli stejně nespokojeni. Dne 25. října 1841 došlo ke srážce pracujících s úřady. Když Van Halen vyhlásil válečný stav a zatkl vůdce republikánské strany, dělníci a řemeslníci, podporováni národní gardou a širokými vrstvami

těch, kdož nesouhlasili s Esparterovou diktaturou, sáhli k zbraním. Junta byla obnovena, Van Halen musel uprchnout a junta oznámila svůj program, který je ještě zcela v zajetí liberalistické polovičatosti: odstoupení Espartera, revise ústavy a španělského manžela pro královnu. Avšak vzpoura zůstala omezena na Barcelonu, dokonce i Katalánsko zůstalo klidné. A tak Espartero přitáhl s kanony. Odmítl mírné podmínky kapitulace, které nabídli zámožní občané barcelonští, a tak lid uzavřel brány. Nejradikálnější skupina republikánské strany utvořila novou juntu, v jejíž čelo byl postaven podomní obchodník; a zatím, co lid vybíral kontribuce, Espartero bombardoval město, 3. prosince 1824. Město nepřipravené na obranu se vzdalo po zničení více než 400 domů. Pracující lid tu byl ještě ve vleku liberálů — ale v rozhodném postupu tušíme cosi o třídní tvrdosti proletariátu, proti němuž Espartero měl jen jediný argument: kanony. Násilným postupem proti nejradikálnějšímu křídlu hnutí, které jej povzneslo k moci, podryl však Espartero základy své vlády. „Během tříleté diktatury — praví Marx — byl revoluční duch zdoláván krok za krokem nekonečnými kompromisy; a rozpory v progresistické straně dospěly tak daleko, že se moderadům podařilo znovu získati moc pučem.“ Maria Kristina intrikovala z Francie s generálem Narváezem a lid byl nespokojen s diktaturou Esparterovou; když Narváez přistal s hloučkem odhodlaných ve Valencii a začal energicky postupovati proti parla-

mentnímu režimu, zhroutila se stavba Esparterova regentství pro jeho bezmocnou váhavost a slabost.

Nyní byla obnovena reakce. Třináctiletá královna Isabella byla prohlášena za plnoletou a kamarilla brzy — již r. 1844 — povolala generála Narvaéze v čelo ministerstva. Reakční obecní zákon nabyl platnosti; roku 1845 byla revidována ústava z r. 1837 a zrušeny v ní poslední stopy svrchovanosti lidu. A na deset let vládla zemi zase klerikálně-konservativní kamarilla — zatím co se v myslích radikálních liberálů probíjela k uvědomění myšlenka republikánská po tolika zklamáních s monarchistickým konstitucionalismem.

Polovičatá revoluce let 1836—43, kterou v zemi rozpoutaly karlistické války, má však i svou zahraničně-politickou stránku. Ve Francii nastolila revoluce 1830 „občanského krále“ Ludvíka-Filipa; byl to režim v podstatě liberální a ten měl, stejně jako Anglie, zájem na tom, aby ve Španělsku nezvítězil don Carlos (a v Portugalsku dom Miguel), kteří byli podporováni Svatou aliancí Pruska, Rakouska i Ruska. V dubnu 1834 byla uzavřena čtyřdohoda v Londýně, kterou podepsali Palmerston, Talleyrand, markýs de Miraflores a portugalský vyslanec. Bylo dohodnuto, že dom Pedro (protivník absolutistů v Portugalsku) měl spolupracovati s Kristinou a že „v případě nutnosti Anglie vyšle loďstvo a Francie armádu.“ Kdy však měl nastat ten záhadný stav nutnosti? Možno říci, že tehdy se zrodila v západoev-

ropské diplomacii politika „nevměšování“, která dnes působí tak osudně v neprospěch španělských republikánů. I tehdy ohrožovali reakční karlisté Madrid a Kristina, pokládajíc to za případ nutnosti, žádala pomoc na liberálním občanském králi. „Nějaký okamžik se diskutuje — je to fantasie pana Thierse — o tom, zdali by nebylo vhodné poslati kromě několika praporů cizinecké legie i pravidelnou armádu proti donu Carlosovi za vedení známého generála, francouzského maršála Bugeauda nebo Clauzela. Avšak v okamžiku, kdy Bois-le-Comte přijede do Madridu, aby oznámil vládě Marie Kristiny tyto nové disposice Francie, hřmí revoluce v La Granja a krásné plány se rozplynou“ (Pierre de Luz). V táboře Kristiny zvítězil tehdy lid a s tím nechce nic mít Ludvík-Filip. A přes to, že Prusko i Rakousko podporují Carlose otevřeně zbraněmi i penězi, přes to, že i francouzští průmyslníci a obchodníci dodávají karlistům na druhé straně francouzských hranic potraviny i zbraně — přes to všechno vyhlásí král politiku nevměšování a jeho ministr zahraničí odpoví na naléhání Kristinino: „Jeho Veličenstvo král Francouzů se zavazuje, že v částech svých zemí hraničících se Španělskem provede veškerá opatření, která jsou nejlépe způsobilá zabrániti, aby se povstalcům ve Španělsku nedostalo z francouzského území jakékoliv pomoci na lidech, penězích nebo válečném materiálu.“ Zní to na vlas jako resoluce londýnského „neintervenčního“ výboru z r. 1936—37 a má to i na vlas

stejnou účinnost, takže anglický historik Hall mohl r. 1836 zpozorovati na silnici mezi francouzskou Bayonne a španělským Irúnem nepřetržitý proud povozů, který zásobuje povstalce vším, čeho potřebují. A Anglie se zachovala podobně.
Tam ovšem demokraté lépe pochopili politický dosah karlistického povstání a tak z Londýna vyšel popud k organisování *mezinárodní brigády*. Sympatie pro liberální režim ve Španělsku byly všeobecné a za tichého souhlasu ministra zahraničí lorda Palmerstona, za finanční podpory skupiny bankéřů londýnské City, dostal důstojník George de Lacy Evans možnost i prostředky k vyzbrojení *britské legie* v síle jednoho tisíce mužů, kteří bojovali na straně svobody ve Španělsku proti karlistům v Navaře i v Guipúzcoa a od října 1836 do srpna 1840 proti nim bránili San Sebestian.
V táboře karlistických povstalců se tehdy objevil jako vyslanec Svaté aliance pruský junker Felix von Lichnowský; podával zprávy Metternichovi, pruskému králi i ruskému caru a zprostředkoval finanční pomoc i dodávky válečného materiálu. V táboře protikarlistické revoluce však bojovala mezinárodní brigáda v síle 6.000 mužů; byli to většinou političtí emigranti, bojovníci za svobodu ze všech zemí, kteří na španělské půdě bojovali proti evropské reakci. Sám Lichnowský musí přiznat, že se tyto pluky svobody bily s bezpříkladnou statečností. Plukovník Conrad z Alsaska, Francouz Bernelle, německý měšťan Gustav Höfken, ra-

kouský rolník Hewig, pruští a polští jezdci vynikali v této brigádě. Mnozí z nich bojovali předtím v Řecku s lordem Byronem, někteří se Simonem Bolivarem ve Venezuele a bylo mezi nimi i mnoho Poláků z polského povstání proti carským generálům Dibičovi a Paskijevičovi. „Byli to velmi schopní a neúnavní vojáci a vždy v dobrém stavu," píše Lichnowsky a stěžuje si, že Němci v těchto brigádách rádi „zpívali lehkomyslné písně, které před Španěly vydávali za svou národní hymnu." Tam, na půdě španělské svobody se kalila ocel nejedné evropské revoluce a Gustav Höfken, člen španělské brigády, zasedal v r. 1848 v revolučním parlamentě frankfurtském . . .

Espartův neslavný návrat

Tři měšťácké revoluce mělo Španělsko již za sebou, 1808, 1820 a 1836, a žádná z nich nevedla k cíli, každá z nich byla svým vlastním způsobem polovičatá a neúspěšná. Nelze říci, že se v těchto revolucích bil španělský lid málo odvážně proti reakci. Naopak, nikdo tehdy v Evropě nedával tolik krve za svou svobodu. Nad čím vždy znovu žasneme v těchto revolucích, je *snadnost*, s kterou temperamentní lid Španělska sáhne k revolučním zbraním, *oheň* jeho revolučního úsilí a *krotkost* požadavků, za které se bije. Ve čtyřicetiletém boji proti karlistické a jiné reakci teče mnoho krve, lid však nedosáhne svobody, poněvadž *vedení* svých osudů svěřil konstitučně-dynastickým stranám. Mode-

rados a progresistas, kteří představují pravé a levé křídlo liberálů, liší se od sebe jen *stupněm* ústupnosti před klerikálně-feudální reakci. Jestliže si vystoupení lidu dovedlo na vrcholu rozličných revolučních krisí vydobýti různých konstitučních svobod, různých omezování církevních, pak ústupnost liberálních vůdců ponechala feudální kamarile vždycky dosti síly, aby zabránila tomu nejhoršímu, aby zamezila uskutečnění základního požadavku měšťácké revoluce: rozdělení půdy. Po půdě volalo rolnictvo v živelných povstáních, která bylo příliš snadné potlačiti. Vždy znovu se dala revoluční strana ve Španělsku vlákati na pole nekonečných diskusí o ústavě, které někdy zabraly cenná revoluční léta; když se diskuse blížila ke konci, revoluční nadšení, omezené na města a v nich isolované, již dávno vyprchlo a ústavy byly již jen výsměchem revolučního dokumentu z r. 1812. Ani jedna z těchto revolucí nebyla dosti důsledná, aby napřed rozdělila rolníkům půdu, a pak, posílena tímto mocným spojencem, se pustila do ústavních diskusí. Polovičatost a nedůslednost těchto revolucí — patří k nim všechny revoluce do první republiky — byla ještě stupňována vojenským, *generálským* prvkem. Espoz y Mina, Riego, Quiroga, O'Donnell, Espartero, Narváez, Prim, Serrano — všichni tito důstojníci a generálové nebyli vůdcové a představitelé masových hnutí, která by jim jasně a jednoznačně vytkla cíl i cestu. Byli to jen velitelé většího či menšího počtu vojáků a v podstatě vše záviselo

na jejich osobním přesvědčení. Od r. 1814 do r. 1868 se vlastně řetěz generálských pronunciamientos nepřetrhl; o tom, zda to či ono pronunciamiento se rozrostlo v revoluci, zda zůstalo bezvýznamnou vojenskou vzpourou nebo pomohlo nastoliti reakci, rozhodovala vždy jen vnější revoluční nebo reakční situace a nikoliv vnitřní cílevědomost povstalců. Generálové, i ti pokrokoví, i ti revoluční, se neopírali o tužby mas, nýbrž o sílu bodáků; byli jen ztělesněním vojenské moci, byli jen nástrojem, který nemohl hráti úlohu samostatnou. Mohli dáti iniciativu; jakmile upadala revoluční vlna, která vojenské hloučky vynesla k vítězství, generálové ztratili oporu, a poněvadž osobní přesvědčení bez masové opory je věcí velmi vrátkou, stal se často revoluční generál oporou reakce i naopak. V tomto pretoriánství liberálních generálů byla falešná zbroj, s kterou španělský lid šel do těchto revolucí — hrdinně a statečně, vítězný v málo důležitých věcech vnější formy a vždy znovu poražen v podstatných otázkách demokratické revoluce.

Evropská revoluční bouře r. 1848 zastala Španělsko pod „silnou“ vládou reakčního Narváeze, který jako vůdce moderadů potlačoval brutálně všechna hnutí lidu. Únorová revoluce pařížská vzbudila i naděje španělských progresistů; jejich republikánské povstání z 26. března potlačil však Narváez velmi hladce, podobně jako nové karlistické povstání r. 1848—49. Když pak ve Francii zvítězila kontrarevoluce, mohl se

i španělský dvůr vzdáti liberálně-moderatistické roušky svých reakčních opatření a propustil Narváeze r. 1851. Nyní byla veškerá moc v rukou klerikálně-absolutistické kamarily, ve které měli hlavní slovo zpovědník Fulgencio a „stigmatisovaná" jeptiška sor Patrocinio. Reakce byla tak prudká, že sbližovala všechny části oposice; a ta čekala jen na příležitost, aby svrhla vládu, které se po Murillovi ujal Sartorius, hrabě San Luis. Když se v prosinci 1853 kortesy postavily proti vládě, odročil je San Luis, zakázal tisku psaní o nejnaléhavějších denních otázkách, sesadil všechny senátory oposice a poslal do vyhnanství generály O'Donnella, Manuela Conchu, José Conchu a jiné vůdce oposice. Vzrušení lidu bylo nesmírné a 21. února 1854 provedl plukovník don Juan de Hore pronunciamiento v Saragose: „Ať žije svoboda!" volali jeho vojáci, byli však poraženi, Hore zastřelen a v celém Španělsku vyhlášen válečný stav. Přes to však 30. března povstalo barcelonské dělnictvo, bezúspěšně, a vláda ještě více utužila režim. V této situaci San Luis vyhlásil 19. května nucenou půjčku, která měla státu přinésti 300 milionů reálů. Opatření vyvolalo všeobecné roztrpčení a nemohlo býti téměř nikde provedeno.

Tento okamžik si zvolil generál O'Donnell pro nové pronunciamiento. 28. června se shromáždily jezdecké oddíly madridské a vyhlásily povstání: „Ať žije královna! Smrt ministrům! Žádáme zmravnění vlády!" O dva dny později došlo k vojenské srážce u Vic-

alvaro, kde se vítězství spíše přiklánělo k vládním. O'Donnell poněkud ustoupil a brzy došly zprávy z Valencie, z Aragonu a z jiných částí země, že vojsko se připojuje k pronunciamientu. Teprve v tomto okamžiku se obracejí generálové k lidu a Cánovas del Castillo složí t. zv. „Manzanarezský program". „Chceme — praví se v tomto provolání ze dne 7. července — udržeti trůn, avšak bez kamarily, která jej zneucťuje. Přejeme si přísné dodržování základních zákonů, které mají býti zlepšeny, zejména zákon volební a tiskový. Přísnou úsporností chceme dosáhnout snížení daní. Chceme, aby se v civilních i vojenských hodnostech ctila práva služebního stáří a zásluhy. Chceme obce vyrvati z pout centralisace, která je požírá, a dáti jim samosprávu, nutnou pro udržení a podporu jejich zvláštních zájmů. A konečně chceme *jako záruku toho všeho znovu zříditi občanskou milici na pevném základě*. Junty, které se mají sejíti ve svobodných provinciích, všeobecné *kortesy*, které se musí bez prodlení shromážditi, celý lid sám určí definitivní základ svého svobodného obrození, ke kterému spějeme."

Slova, revoluční slova — schází v nich rozdělení půdy, omezuje se to na politická opatření. Přes to však zřízení občanských milicí, ozbrojení lidu, zdálo se dostatečnou zárukou, aby se revoluční síly země sdružovaly kolem pronunciamienta generála O'Donnella. Vojenská revolta se stává revolucí a po třídenním barikádovém boji v Madridu (17.—19. července) se královna rozhodla

k ústupu. Tehdy vedle moderadů a progresistů byla v Madridu již silná strana demokratická a ta vede lid do útoku na palác ministrů a královnin zámek: „Smrt ministrům! Smrt královně Kristině!“ Po prvé volá lid toto republikánské heslo. Devatenáctého července byla zvolena „Junta bezpečnosti, ozbrojení a obrany Madridu“ za předsednictví generála Miguela. Junta prohlásila, že chce „dáti úspěšný směr lidovému hnutí, omeziti krveprolití a zachrániti instituce potlačené nejbarbarštější a nejneslýchanější tyranií.“ Rozpustila reakční státní radu a zrušila dekrety o vyhnanství liberálních generálů — ani slovo o rozdělení půdy. Junta byla ovšem jen velmi tenkou přehradou mezi královnou a republikánskými tužbami madridského lidu. A proto královna volala k pomoci *Espartera*, který se mezitím již postavil v čelo povstání v Saragose, aby svou popularitou dal lidovému hnutí „směr úspěšný“ pro královnu.

Espartero byl mnohem radikálnější v programu než moderatistický O'Donnell; jakmile jej však lid nadšeně uvítal 29. července v Madridu, spojil se s moderady, dal O'Donnellovi ministerstvo války a pokusil se všemi způsoby o odzbrojení lidu. Občanské milice, které lid pokládal za největší revoluční vymoženost, pokládal Espartero za největší revoluční nebezpečí. Byl to přece, i se svou popularitu, starý dvojaký generál Espartero! „Je jedna ze zvláštností revolucí — praví Marx — že lid právě tehdy, když chce učiniti veliký skok kupředu a zahájiti novou

éru, dává se ovládnouti ilusemi minulosti a vydává veškerý vliv i moc, které tak draze vykoupil, do rukou mužů, kteří právem či neprávem platí za nositele lidového hnutí dřívějších dob." Jak se mohlo státi, že Espartero po reakčních činech svého regentského období mohl znovu vystupovati jako vůdce povstalého lidu?" „Dlouho trvající a prudké doby reakce jsou podivně vhodné k tomu, aby znovu přivedly ke cti padlé veličiny z dob revolučních nezdarů. Čím větší obrazivost lidu — a kde by byla větší než na jihu Evropy? — tím neodolatelněji je puzen k tomu, aby proti osobnímu ztělesnění despotismu postavil osobní ztělesnění revoluce. A poněvadž takové znělesnění nelze náhle improvisovati, vyhrabují se mrtví z dřívějších pohnutých dob... Onen Espartero, který 29. července vtáhl triumfálně do Madridu, nebyl živý tvor: bylo to strašidlo, jméno, vzpomínka" (Marx).

Do Esparterova příjezdu byla královna Isabella fakticky vězněm revolucionářů, madridského ozbrojeného lidu, který bojoval na barikádách; Espartero ji vysvobodil. Espartero neměl určitých plánů; „nechť se splní vůle národa," volal neustále, a mezitím s moderady potíral madridskou demokracii. Vyprovokoval povstání 28. srpna a po porážce demokratů měli Esparterovi progresistas a O'Donnellovi moderados volnou ruku v kortesích. Demokraté byli poraženi, avšak jejich síla působila dále a vynutila si prodej statků mrtvé ruky (církve i klášterů), částečně i parcelaci, a tím první počátky

vzniku parcelových sedláků. Tento úspěch však nebyl politicky zajištěn; Espartero po dvou letech odstoupil, O'Donnell utvořil vládu proti progresistům, potřel jejich povstání a ustoupil Narváezovi. Znovu reakce, znovu neomezená vláda klerikálně-feudální kamarily, která ruší všechny liberální vymoženosti. A když se pak roku 1858 O'Donnell octne znovu v čele ministerstva, snaží se jen odváděti pozornost lidu od nutnosti důsledné revoluce málo úspěšným zahraničně-politickým výbojem. Čtvrtá měšťácká revoluce skončila jako předešlé.

Červnová revoluce pařížská r. 1848 byla prvním samostatným vystoupením dělnické třídy, které směřovalo ke svržení kapitalistického řádu; kde byla tehdy *španělská dělnická třída?*

Ve feudálně zaostalém Španělsku byly tehdy teprve první zárodky samostatných dělnických organisací. Ve čtyřicátých letech se v Madridu objevili fourieristické listy a Joaquín Abreu se pokusil o organisaci falansteria. V Barceloně tehdy vznikla první sdružení tovaryšů, která se ještě zdržovala politické činnosti; tak tkadlec Munts založil sdružení ručních tkalců. R. 1854 vznikla v Barceloně „*Union de Clases*", první větší organisace výhradně dělnická s kulturně-osvětovými a odborovými cíli. Dělnická třída si tápavě nalézá své první organisační formy; buržoasie sleduje s hrůzou vznik nového nepřítele ve vlastním luně — a to jen ještě posiluje její tendence smířlivosti k feudální reakci.

V revoluci r. 1854 vystupuje dělnická třída již se značnou energií; byla všude mezi nejradikálnějšími demokraty a tak se proti ní především obrací ostří Esparterova a O'Donnellova společného boje proti demokratům. Nejsilnější bylo dělnické hnutí v Barceloně, kde se soustředil textilní průmysl. R. 1855 se pokusil barcelonský guvernér rozpustit „Union de Clases“ — narazil však na prudkou odpověď dělnické třídy. Druhého července 1854 zastaví 40.000 barcelonských dělníků práci a zahájí stávku. Byla to *první generální stávka ve Španělsku,* první samostatné vystoupení španělské dělnické třídy za vlastními cíli. Vláda slíbila hory doly, nezkušení dělníci se dali přemluvit, aby po osmidenním stávkování nastoupili práci bez záruk. Espartero pak ustoupil reakci a nesplnil požadavky dělníků.

Podobně se stalo i rolníkům. Neustálá živelná povstání s hlavním požadavkem rozdělení půdy byla ukonejšena radikálními dekrety, po kterých následovaly jen reakční a krvavé činy. Ale čtyři revoluce po sobě probudily i rolnictvo, a reakce musí neustále potlačovati jeho povstání, která již neutichnou.

Cesta k první republice

Pokusy generála O'Donnella, který byl v čele vlády 1858—63, aby zachránil svůj i královnin prestiž válkami, se nezdařily. Zásah Anglie způsobil, že marocká válka skončila r. 1860 pro Španělsko celkem bezvýsledně

a také účast na francouzské expedici do Mexika stála jen mnoho peněz. R. 1863 vystřídá O'Donnella starý reakcionář Narváez; a režim, který nyní nastal, zničil za pět let neustálého plnění příkazů kamarily i ty poslední zálohy prestiže, které dosud zůstaly královně Isabelle i bourbonskému rodu. Zatím co klerikální a ultrakonservativní kamarila rušila poslední pouta konstitucionalismu. země se blížila hospodářskému úpadku. Tuhý reakční režim svedl jednotlivé frakce buržoasie ke společné práci; O'Donnellova „Liberální unie", v níž zaujímal vysoké postavení generál Serrano, progresisté, vedení generálem Primem, i demokratičtí republikáni se dohodli k společnému postupu v březnu 1868 když po Narváezově smrti převzal ministerstvo Gonzalez Bravo a chování dvora se stalo provokativním. Královna, která po vzoru své matky střídala své milence zrovna tak rychle jako předsedy svých vlád, dala zatknout liberální generály a vyhnala je ze země — to však jen odložilo nakrátko výbuch všeobecné nespokojenosti.
Generálové Serrano a Juan Prim připravovali ve vyhnanství po několika nezdařilých pokusech nové pronunciamiento. Prim se objevil v Cádizu, kde se k němu připojil admirál Topeta a 17. září 1868 odpověděl na výzvu ke kapitulaci provoláním ke cádizskému obyvatelstvu. „Neočekávejte ode mne žádných elegantních frází — píše Topete ve svém provolání — připravte se vyslechnouti pravdu. Naše nešťastná země jest již dlouhá léta podrobena strašlivé diktatuře;

pouta, která mají spojovati lid s trůnem a představovati konstituční monarchii, jsou úplně zpřetrhána. Toto jsou naše cíle: chceme, aby vláda plně respektovala občanská práva a aby jim byla přiznána vlastnost práv svatých. Chceme konečně osvícenou a mravně bezvadnou finanční správu. Jen tak bude šťastna vlast!“ Slova admirála Topete jsou chladná a neslibují mnoho; přece však je v nich jasný rozchod s panstvím královny Isabelly. Den potom vydá manifest generál Juan Prim, který byl blíže lidu a našel ohnivější tóny: „Ke zbraním! Ke zbraním! Dost utrpení! Nastala hodina revoluce! Španělé, vojáci i civilové, vlast potřebuje vašich sil! Spěchejme s nadšením do boje, nestarajíce o zbraně, které máme k disposici, neboť všechny jsou dobré, když čest domova vede ruku, když máme znovu dobýti své zneuctěné svobody. Španělé! Ať žije svoboda! *Ať žije svrchovanost národa!*“ A ještě radikálněji mluví manifest generála Izquierda, který mluví již přímo jménem demokratických republikánů.

Pronunciamiento zastalo Španělsko v revoluční situaci a tak se hnutí rozšířilo v celé zemi. V městech dochází k dělnickým bouřím, na venkově rolníci zabírají panskou půdu; blízko Cordoby, u mostu v Alcolea, dojde 28. září k bitvě, ve které povstalci porazí královnino vojsko. Madridský lid nadšeně povstane, odstraní z veřejných budov všechny koruny a jiné odznaky královské moci, vláda odstoupí, královna uprchne do Francie; v Madridu se ujme vlády revoluční junta,

která 3. října předá moc generálu Serranovi. Ten spolu s Primem utvoří provisorní vládu, která má svolati ústavodárné *kortesy*. Co bude nyní?

Španělské události měly veliký ohlas mezi evropským dělnictvem, v němž tehdy již zakotvila první Internacionála; největší byl ohlas mezi dělníky francouzskými, kteří těžce nesli diktátorský režim Napoleona III., a proto v masách vstupovali do Internacionály. Již 6. října vyjde jako leták, ilegálně tištěný v Londýně, „Adresa francouzského dělnictva ke španělskému národu“, která se vzácnou prozíravostí ukazuje na perspektivy španělské revoluce. V této adrese se praví:[15])

> „Včera jste byli, co jsme my, zítra budeme co jste Vy: národ svobodný.
>
> Vyhnali jste ženu, pardon, královnu svého národa a hanbu svého pohlaví, bič a skandal v jedné sukni, sromážďující veškeré zločiny muže bez jediné ctnosti ženy, Kateřinu II., anebo spíše ženského Ludvíka XV. s jelením parkem, činící ze svého dvoru místo prostopášnosti a ze svých milců Vaše krále.
>
> Sláva, sláva Vám! Ano třikrát sláva, ale též tři — čtyřikrát pozor! — Udělati revoluci není to nejtěžší, ale zachovati si její ovoce . . . Tuto pak otázka.
>
> My prodělali jsme ji nešťastně a známe

[15]) Citovaná místa jsou převzata ze správy pařížského dopisovatele „Blaníku“, vydávaného česky J. V. Fričem v Belíně koncem r. 1868 jako „Týdeník samostatné omladiny česko-moravské“ (viz dr. V. Čejchan v „Sobotě“, 26. XII. 1936).

její úskalí. Měli jsme jako Vy svůj svátek. Kéž nemáte, jako my měli, svou prosincovou noc.[16])

Žádný národ, který se nemůže osvobodit od starých názorů, nevyjde z dětství anebo upadne do něho zpět, toče se v osudném kruhu otroctví a anarchie, nedávaje svým namáháním život leč nezdařeným plodům netvorům, tvoře Lafayety, Espartery aneb Bonaparty a Cromwelly, ale žádné Washingtony.

Věřte nám, svoboda nezná uniformy; demokracie nehodí se pro kutny.

Bratři Španělé, Váš program jest programem celé Evropy a Francie zvlášť. Povstali jste „pro zhanobené právo, zmořenou vlast, spoutaný pokrok a ozbrojený pokoj" zkrátka pro život a čest!

Tatáž potřeba u nás, tatáž naděje a totéž vítězství, máme-li tutéž zmužilost. A budeme ji míti!"

Adresa, z jejíž jasných slov mluví Internacionála, varuje velmi prozíravě: svoboda nezná uniformy — pozor na generály! Provisorní vláda byla plná generálů Liberální unie. Coč nebyla tato unie „strana bez programu a politických zásad, hlouček podnikavých a ctižádostivých hrubců," což to nebyli „politikové hodni pohrdání a schopni střílet do lidu za každé příležitosti" — jak o nich

[16]) Svátek, toť revoluce r. 1848. a prosincová noc puč Ludvíka Bonaparta 2. XII. 1851, který zasadil poslední ránu nadějím dělnictva v této revoluci.

píše jeden z tehdejších demokratů španělských, Pablo Angulo? Generálové Unie byli od počátku monarchisté, byli pro Alfonse, syna Isabellina, a vláda těchto hrubců skutečně střílela velmi vydatně do republikánských povstání. Za těchto okolností měly *kortesy*, které se sešly 11. února 1869, většinu monarchickou. „Když byla vyhlášena svrchovanost lidu i všeobecné hlasovací právo — píše Angulo — sešly se ústavodárné kortesy. Většina nepřijala žádných reforem, které by vskutku uspokojily šlechetné a oprávněné tužby španělského lidu. Celá republikánská strana byla vyprovokována k boji a poražena v městech i na venkově pomocí stálé armády; pak odhlasovaly kortesy monarchistickou ústavu s absurdním přívlastkem demokracie. A jako je tomu v bajce o žabách, hledal se ve všech možných vládních kancelářích král."

Hledal se tedy král a jedním z možných kandidátů byl Leopold Hohenzollern-Sigmaringen; jeho kandidaturu podporoval Bismarck, který se chtěl usadit v týlu svého francouzského nepřítele. Napoleon III. protestoval, německo-francouzský souboj v této věci se stal později vnějším podnětem k německo-francouzské válce. Generálové si pak našli jiného krále: byl to Amadeo, vévoda z Aosty, syn krále italského. V okamžiku, kdy Amadeo I. vstoupil na španělskou půdu, byl zavražděn generál Prim. Amadeo se pokusil vládnout liberálně; avšak revoluční var v zemi nebylo lze utlumiti. Spolupráce měšťáckých frakcí, která umožnila revoluce r.

1868, znovu se rozbila; staré boje vzplanuly, karlisté znovu povstali na severu, lid chtěl republiku a důslednou demokratickou revoluci, duchovenstvo bylo nespokojeno se slabou liberální vládou. Amadeo vládl revoluční sopce, byl sláb na všechny strany; jen v jedné věci projevil silnou ruku: 17. ledna 1872 rozpustil — bez úspěchu ovšem — španělskou sekci I. internacionály, která vznikla r. 1869, Nakonec, když k obtížím přistoupily též atentáty, měl toho dost a vzdal se trůnu, 11. února 1873.
Země byla bez krále, všude vřelo republikánské hnutí a kortesům nezbylo než s těžkým srdcem *vyhlásiti republiku.*

Republika a anarchisté

Jedenáctého února 1873 se král Amadeo vzdal trůnu, dvanáctého byla vyhlášena republika, *první republika španělská.* Bylo to dovršení boje měšťáctva proti feudalismu v okamžiku, kdy existovalo již poměrně silné dělnické hnutí a rolnictvo neustálými živelnými vzpourami žádalo půdu. Měšťáctvo tedy již nebylo jediným partnerem boje; musilo se neustále ohlížeti na dělnické nebezpečí, a poněvadž průmyslová zaostalost Španělska mu nedávala pevnou politickou páteř, bylo tím více nakloněno k smířlivosti vůči reakci. Během kralování Amadea I. prohospodařili liberální monarchisté zbytek své dobré pověsti; a tytéž kortesy, které se předtím usnesly na monarchistické ústavě, vyhlásily nyní republiku. Jaká to bude republika? Demo-

kratická republika španělská mohla býti jen *federativní* a karlistické povstání, které v baskických provinciích vypuklo okamžitě po vyhlášení republiky, upozornilo na naléhavost této otázky. Na druhé straně pak stála před republikou po prvé i otázka *dělnická* a pro tu platily klasické věty Engelsovy z r. 1874:

„Španělsko je průmyslově velmi zaostalou zemí a nemůže tedy býti ještě ani řeči o okamžitém a úplném osvobození dělnické třídy. Než Španělsko k tomu dospěje, musí ještě projíti různými předběžnými stupni vývoje a odkliditi se své cesty mnoho překážek. Republika poskytovala příležitost shrnouti průběh těchto předběžných stupňů vývoje do pokud možno nejkratšího časového úseku a rychle odklízeti tyto překážky. Využíti této příležitosti bylo možné jen aktivním politickým zásahem španělské dělnické třídy. Tuto potřebu cítila masa dělníků; naléhala všude na účast na událostech, aby bylo využito příležitosti k činům a aby se neponechávalo volné pole třídám majetným k jejich vlastním akcím a intrikám.“[17])

---

[17]) *Engels, Bakuninisté při práci.* V tomto spise podává Engels stručnou a pronikavou analysu postoje španělských anarchistů k první republice. Německý rukopis se nezachoval. Spis vyšel česky ve volném překladu r. 1896 jako příloha „Sociálního demokrata“. V citátech porovnali jsme tento český překlad s francouzským, který je schválen institutem Marxovým, Engelsovým a Leninovým v Moskvě.

Neponechat majetným třídám v jejich revoluci volné pole, to znamenalo bojovat o hegemonii dělnické třídy v demokratické revoluci. Avšak španělští demokraté a španělští dělníci šli do této revoluce ve falešné zbroji. Buržoasie, nepříliš silná, byla republikánská jen z nouze a kolísala mezi konservativní republikou a liberální monarchií; jedno i druhé řešení však vycházelo z kastilského centralismu, byli to t. zv. unitaristé. Maloměšťáčtí demokraté, kteří tvořili masu republikánského tábora, byli v zajetí radikálně-demokratických utopií, t. zv. „cantonalismo", který federativní strukturu, historicky i národnostně nezbytnou ve Španělsku, chtěl hnáti až k úplnému rozkouskování Španělska na jednotlivé samostatné kantony. A dělnictvo, v němž převládalo bakuninské, anarchistické křídlo Internacionály, vyznávalo teoreticky politický indiferentismus a autonomistický federalismus a musilo se proto v praxi dostati do úplného područí měšťáckých demokratů. Buržoasie u moci se bála sáhnouti na ekonomickou základnu feudální reakce, omezovala se na spory o federativní nebo unitářskou strukturu republiky a jen s velikým váháním přijala zákon o právu pachtýřů na částečný výkup půdy od velkostatkářů — zákon, který ovšem republiku nepřežil.

Dvaadvacet měsíců a sedmnáct dní žila první španělská republika a prožila v tomto krátkém čase více než jiné státy za celá deseti-

letí. Od nejlevějšího až k nejpravějšímu křídlu vystřídaly se u moci všechny skupiny republikánů, a když všechny ztroskotaly, stala se republika snadnou kořistí monarchistického pronunciamienta.

Po Amadeově abdikaci se presidentem republiky i vlády stal Estanislao Figueras a utvořil provisorní vládu, která by spravovala stát do schůze ústavodárných kortesů, svolaných k 1. červnu. Jedním z prvních činů této vlády bylo zrušení stálé armády a zřízení národní milice. V požadavku zrušení stálé armády byli zajedno všichni demokraté a republikáni, neboť svými pronunciamienty armáda vždy častěji sloužila reakci; i když vystupovala jménem demokratů, byl to spojenec pochybný. Republika chtěla zrušit vedlejší vládu generálů, když se už zmohla na zrušení kamarily — to bylo velmi chvalitebné. Avšak na severu znovu povstali karlisté — kdo povede válku proti nim? Byl tu prostředek, který nově zřízené národní milici mohl dáti nepřemožitelnou sílu, tentýž, kterého užila francouzská revoluce: dát rolnictvu, které vždy a všude tvoří hlavní kádr vojáků, materielní vlast v podobě půdy. To by bylo též podrylo postavení karlistů v zemědělských krajích severních, to by bylo zajistilo národní milici dostatečný příliv a revoluční nadšení. Právě této revolučně demokratické politiky však španělští republikáni nebyli schopni a tak se hlásilo do milice tak málo dobrovolců, že nestačilo ani na udržení „pořádku“, natož k boji proti karlistům.

Federalisté měli ve vládě převahu a v době,

kdy se konaly volby, vznikaly už na jihu první „samostatné kantony“, při jejichž utvoření federalističtí anarchisté spolupracovali s federalistickými demokraty. „Jen třetina národa — píše H. B. Clarke — se zúčastnila voleb do ústavodárných kortesů. Severní provincie byly s výjimkou měst v rukou karlistů. Andalusie se oddala anarchistické výtržnosti. Katalánsko, jehož územní spojení s ostatním Španělskem přeřízli karlisté, chovalo se jako nezávislý stát. Zuřila občanská válka; armáda žádala okamžité propuštění a nespokojenost důstojnictva byla známa. Státní pokladna neobsahovala nic kromě nezaplacených účtů vysokého schodku; a lid žádal zrušení daní jako prvotinu republiky.“ Již jednou se za podobných okolností sešly kortesy: bylo to r. 1812 — a i nyní v kortesích r. 1873 byla radikální většina. Ale radikálním federalistům se zdála ústavní cesta k spolkové republice příliš zdlouhavou a málo důkladnou — a tak mezi 5. a 11. červnem podnikli povstání v provinciích a utvořili samostatné kantony: Sevilla, Cordoba, Granada, Malaga, Alcoy, Murcia, Cartagena, Valencia — všude snadno zvítězili. Kortesy zvolily 11. června Francisca Pi y Margall presidentem republiky, který byl radikál a federalista a měl svázané ruce politicky tak málo prozíravým povstáním svých přátel. Na severu využil karlismus této situace a vedl válku způsobem, jehož ukrutnost byla známa ze čtyřicátých let. Karlističtí vůdcové Don Carlos, Cabrera, Elio, Dorregaray, Saballs a mnoho farářů

(curas guerilleros) jako Santa Cruz se chovali na „nepřátelském“ území jako bandité. Přes tuto ukrutnost však našli karlisté podporu v zahraničí; poněvadž bojovali proti *republice*, kterou evropské státy ještě neuznaly, byli vydatně podporováni francouzskými i jinými monarchisty i legitimisty, především papeženci, kteří v revoluci r. 1868 a v republice viděli vážné ohrožení katolického panství ve Španělsku.

Pi y Margall byl levý, federalistický demokrat. S rozpuštěnou armádou a s nechutí k důsledně revolučním opatřením musil za takové situace ztroskotat; odstoupil 18. července a uvolnil cestu t. zv. republikánskému centru, které bylo unitářské a v jeho jménu přijal vládu don Nicolás Salmeron. Za svůj první úkol pokládal Salmeron postup proti federalistickým a anarchistickým povstalcům na jihu: to mu diktovala buržoasie, která se poplašila energickým vystupováním dělnické třídy. Musel tedy obnovit armádu. I povolal znovu všechny staré důstojníky a generály, kteří do jednoho byli proti republice; ale proti „anarchii“ byli ochotni bojovati i za republikánské vlády, byl to přece lid, na který mířili odedávna. Armáda byla obnovena; generál Pavia dostal malou armádu, aby zkrotil Andalusii a dobrou radu na cestu od Salmerona: „Jakmile dosáhnete toho, aby voják střílel na kantonalistu, pak bude obnoven veřejný pořádek.“ Generál Pavia toho dosáhl, dějiny nemluví o jeho prostředcích, „osvobodil“ Cordobu a dobyl Sevillu; když padla hlavní místa povstání, tu

i Cádiz a Granada se vzdaly téměř bez odporu: anarchisté i s federalisty byli silnější v revolučních proklamacích než v organisační a tedy i vojenské houževnatosti. V tomto okamžiku byl Pavia odvolán, Salmeron se obával přílišné moci generála a doufal, že se Malaga i Cartagéna vzdají pod dojmem porážek. Karlisté si to ovšem vykládali jako slabost; a poněvadž Salmeron neobrátil hlavní své úsilí proti nim, nýbrž proti revolucionářům na jihu, mohli neustále postupovati. Salmeron padl a 9. září 1873 stal se presidentem republiky *Emilo Castelar*, „španělský Thiers". Castelar si vyžádal od kortesů plnou moc, téměř diktátorskou, a odročil je na 2. leden.

Kyvadlo prošlo středem a octlo se na republikánské pravici, která měla jen krůček k liberálním monarchistům. Castelar vyhlásil válečný stav a pustil se velmi energicky do potírání povstalců na jihu. Přitáhl k tomuto boji všechny konservativní složky, reorganisoval armádu bez ohledu na politické smýšlení generálů, kteří byli většinou alfonsisté.

A s tímto nástrojem se pustil proti Cartagéně, která vzdorovala všem útokům za velení presidenta „kantonu" Murcia. Cartagéna byla tehdy největším válečným přístavem a padla do rukou povstalců i s loďstvem; byla silně opevněna a loďstvo ji chránilo od moře. Castelarově konservativní vládě přispělo k pomoci anglické i německé loďstvo a 12. ledna 1874 konečně padla i Cartagéna. Castelar tím zlikvidoval revoluční křídlo

španělské demokracie — i své vlastní postavení.
Když se v lednu sešly kortesy a začaly kritisovati Castelarovu nedemokratickou politiku, objevil se v zasedací síni generál Pavia s oddílem vojáků a rozehnal shromáždění. Moci, kterou generálům dal Castelar, použili tito k tomu, aby s pomocí zterorisovaných kortesů zvolili generála Serrana za předsedu republiky — a tu byla republika již na přechodném můstku k monarchii. Serrano rychle zlikvidoval povstalecké zbytky na jihu a jeho ministr zahraničí se mohl již koncem ledna obrátiti ke všem mocím se žádostí, aby uznaly republiku, a žádost tuto mohl odůvodnit konservativní politikou republikánské vlády. Zahraničí ovšem chtělo vyčkati výsledku Serranova boje proti karlistům. Byl to boj pro vládu velmi obtížný, neboť jej musila vyhrát jen *vojenskou* převahou, když přece ve vlastním táboře zlikvidovala vše, co jí mohlo dáti nad karlisty převahu *politickou.*
Serrano sám byl monarchista; a od alfonsistů se lišil jen v názoru na lhůtu, ve které chtěl zemi vrátit monarchistickou ústavu. Proto byl bezmocný proti pronunciamientu, které s hloučkem vojáků provedli generál Martinez Campos a brigádník Daban v Saguntu 29. prosince 1874. Generálové se většinou připojili a republikánské síly byly politikou buržoasie odsouzeny k stále větší bezmocnosti. Serrano odjel do Francie a vládu převzal za Alfonse XII. Cánovas del Castillo. Liberální unie za generála O'Donnella založila

tuto alfonsistickou stranu, která se nyní stala řečništěm všech reakčních sil: moderádů, ultramontánů, konservativců — a tak politika Cánovasova kabinetu byla brzy v jejich kolejích. Byl to konec republiky, byla to restaurace Bourbonů; pronunciamiento v Saguntu bylo poslední vojenské povstání 19. století a nikdy více se ve Španělsku neobjeví armáda jako spojenec demokracie.
Tak padla první španělská republika — a začátkem jejího pádu byla osudná politika bakuninských anarchistů.

●

Ruský revolucionář Michael *Bakunin* (1814—1876) se lišil od Marxe ve všech podstatných otázkách dělnického hnutí. Hlavní úkol sociální revoluce viděl ve zničení státu, který pro něho byl vinníkem veškeré sociální bídy a pramenem sociální nerovnosti; zničením státu se automaticky shroutí kapitalismus a na jeho troskách vznikne společnost bez státu a bez tříd. Bakunin tedy především potíral jako nepřípustné „autoritářské“ názory Marxovy a Engelsovy o nutnosti zřízení přechodného státu proletářské diktatury. Odmítal proto účast na denním boji a za dílčí požadavky jako nepřípustný oportunismus a pokládal za hlavní úkol revolucionářů propagandu a přípravu povstání. Byl hlasatelem kolektivního vlastnictví půdy, dolů i průmyslových podniků a představoval si „anarchii“ jako bezvládní spolek autonomních zemědělských a průmyslových komun. Bakunin se domníval, že Marx silně přehání ve-

doucí úlohu proletariátu v revoluci; viděl hlavní síly revoluce v oněch vrstvách obyvatelstva, jejichž utrpení je zvláště těžké a které moderní společnost přivádí k zoufalství: ve zruinovaném rolnictvu, v lumpenproletariátu a v intelektuální mládeži.
Bakunin nebyl tedy politickým představitelem průmyslového proletariátu. „Rolník zruinovaný vývojem kapitalismu, hroutící se řemeslník, malý obchodník, kteří jsou za kapitalismu neustále utlačováni a jejichž životní míra se velmi často úžasně těžce zhoršuje až k zruinování, propadají rychle extrémnímu revolucionářství, jsou však neschopni rozvinouti vytrvalost, organisovanost, kázeň a houževnatost.“ (Lenin.)
Marx mluvil jménem nejpokročilejší části průmyslového dělnictva v Anglii, Francii i Německu; Bakunin byl představitelem jednak maloměšťáků „rozzuřených“ hrůzami kapitalismu, jednak oněch dělnických vrstev, které se právě teprve odpoutávaly od maloměšťáctva a byly ve výrobě teprve krátkou dobu. Proto také vliv Bakuninův byl zvláště silný v zemích, které teprve v padesátých letech 19. století prodělaly pronikavější kapitalistický vývoj: v Italii, ve Švýcarech, v Belgii a ve *Španělsku.*
Rozpory mezi Bakuninem a Marxem vedly na čtvrtém kongresu I. Internacionály v Basileji k ostré srážce; a na haagském sjezdu r. 1872 byli bakuninisté z Internacionály vyloučeni. Mezitím bakuninisté již zanesli rozkol do všech sekcí, v nichž měli vliv; a největší vliv měli ve Španělsku. Proč právě

ve Španělsku? Proč se tam anarchisté mohli stát nejsilnější dělnickou organisací, proč přetrvali jediné ve Španělsku rozklad anarchistického hnutí ve všech ostatních zemích, proč dodnes mají anarchisté a jejich odbory tak veliký význam? Odpověď na tyto otázky třeba hledati v sociální struktuře Španělska.
Anarchismus má ve Španělsku dvě hlavní střediska: jedno dělnické v Barceloně a v Katalánsku, jedno rolnické v Andalusii. Andalusie je oblastí nejnestoudnějšího feudálního vyssávání zemědělského lidu. Mezi rolníky, kteří ztratili půdu a stali se podživenými, otrhanými nádeníky, udržovanými kaziky (velkostatkáři) ve stavu úplné negramotnosti, mohla anarchistická agitace přímé revoluční akce nalézti plodnou půdu. Ale nejen propaganda přímé akce, i zemědělský kolektivismus anarchistů rozezvučel u zemědělské chudiny historické vzpomínky. Byl to samostatný a vzpurný život obcí ve starém Španělsku, jehož zemědělství si od pravěkých dob zachovalo některé zbytky kolektivního vlastnictví půdy, obecní půdy, až do dneška, t. zv. „bienes de proprios", statky obce. Jeden z „národních buditelů" španělských, kteří vystoupili r. 1898 — byla to t. zv. generace roku 98 — Joaquín Costa věnoval této otázce svou knihu „Colectivismo agrario en España"; uvádí v ní mnoho renesančních autorů španělských, kteří pod vlivem kolektivistických zbytků ve španělském zemědělství vybudovali celé filosofické soustavy. Jeden z nich, Juan Luis Vives, hlásá

ve svém spise „De subventione pauperum“ (v 16. století) společný majetek a zle vytýká lidem protipřirozené soukromé vlastnictví: „... a tak naše lakomost a zlovůle zavedly hlad a drahotu do hojnosti přírody a chudobu do Božích bohatství.“ Jiný renesanční autor P. Mariano, vidí v kolektivním vlastnictví všech statků a zejména půdy původní stav lidstva; odsuzuje soukromé vlastnictví a žádá nové rozdělení statků. Zakládání samostatných a autonomních zemědělských komun, jak to hlásali anarchisté, mohlo tedy navazovati na zbytky společného vlastnictví. které jsou podobny německé „Markgenossenschaft“ a ruskému „miru“.

Úžasně nízká sociální úroveň rolnictva ve feudálně zaostalém Španělsku — a zejména na španělském jihu — vytvořila také ve španělských městech ostřejší a výbušnější třídní napětí než jidne. Město se stalo magnetem pro trpící zemědělskou chudinu; proletariát byl mladý, dosud nezhnětený dlouhými generacemi práce v průmyslu, dosud v zajetí maloměšťáckých, partikularistických představ. Nesmírně veliká reservní armáda zemědělských proletářů dává postavení městského proletariátu povahu velmi labilní. Pracovní poměr je vratký, není dlouhé proletářské tradice — tato vrstva pochopitelně dala přednost přímé akci před zdlouhavým organisačním budováním.

Federalistickým, proticentrálistickým zásadám anarchistů přála zeměpisná i historická roztříštěnost Španělska; a politické teorie anarchistů se mohly opříti o mnohé historic-

ké zkušenosti španělského lidu. Španělský lid nikdy nepoznal *stát* ve funkci organisátora měšťácké civilisace, stát jako budovatele nemocnic, škol, silnic, železnic; poznal jen orientální despocii, jen nemravnou kamarilu, jen generálské kliky, stát jen v jediné funkci *utlačovatele*. Proto mohl snadno zaměňovati odpor proti státu měšťáckému (nebo polofeudálnímu) s odmítáním státu *vůbec*. Převaha malého a středního průmyslu ve Španělsku nepoučila španělské dělníky o nutnosti centralisovaných organisací proti koncentrovanému kapitálu. A vojenská pronunciamientos, v nichž odhodlaný hlouček svou přímou akci vyvolal nebo nevyvolal revoluci, mohla budit iluse o přímé akci v osamělém závodě, v osamělé venkovské obci. Nehledě ani k tomu, že v národnostních oblastech se těšil stát, t. j. kastilský centralismus, veliké nenávisti a Barcelona, největší město *průmyslové*, bylo zároveň hlavním městem *Katalánska*.

Postup anarchistů za první republiky vedl k jejich veliké porážce; přes to však se anarchismus na španělské půdě neustále obnovoval. Podmínky jeho růstu, které byly v polofeudální zaostalosti země, trvaly a dobitý anarchismus byl vzkříšen chybami socialismu. Práce reformistického socialismu, který proti monarchii s polofeudální aristokracií hlásal výlučně cestu hlasovacího lístku, byla zvláště osudná v situaci, kdy se vláda neobávala ani nejhorších podvodů při volbách. Když voliči, konečně přesvědčení kastilskými socialisty o zhoubnosti volebního bojkotu,

chtěli užít svého hlasovacího práva, tu — píše Madariaga — byly uplatněny všechny dovolené i nedovolené, a hlavně nedovolené prostředky, aby se zabránilo zákonitému hlasování. Kandidáti byli zatýkáni, nebo nebyli vůbec vpuštěni do svých volebních krajů, volební výsledky falšovány a žádný trik nebyl dost nízký pro t. zv. konservativní a t. zv. liberální vlády, které z Madridu „dělaly“ volby. Také jih nezapomněl, že jeden z konservativních ministrů vnitra odpověděl na mzdovou stávku nádeníků zvýšením platů četnictva. Lze se pak diviti, že anarchistické nálady a teorie našly ohlas u beznadějně zchudlých Andalusanů, kteří nikdy nepoznali dobrodiní nějaké instituce? Lze se diviti, že zřejmě ztroskotání reformistického socialismu je odcizilo vědeckému socialismu vůbec? Vládnoucí třída zaostalých zemí se vždycky vyznačuje zvláštní brutalitou; proti lidu používala vždy *„přímé akce“* — tím osudnější pro upevnění anarchistických ilusí se musila stát *nerevoluční politika* demokratického socialismu.

Revoluce r. 1868 dala dělnické třídě koaliční právo a tak se sešel sjezd nejrozmanitějších dělnických skupin, který založil Federaci dělnických svazů s programem boje za zlepšení pracovních podmínek a za demokratickou republiku. Téhož roku přijel do Španělska Bakuninův vyslanec *Farinelli,* který zahájil energickou propagační a organisační práci. R. 1869 existuje již jádro španělské sekce Internacionály, které v prosinci vydá „Manifest dělníků madridské sekce In-

ternacionály k dělníkům Španělska". V červnu r. 1870 se sejde první sjezd španělské sekce, na kterém je přítomno 90 delegátů vyslaných 40.000 dělníky v Katalánsku, Valencii, Aragonii a Kastilii. Již tento sjezd byl pod silným vlivem bakuninovců, kteří zahájili boj proti marxistickým „autoritarios". R. 1871 po porážce Pařížské komuny, přijel do Španělska Marxův zeť *Paul Lafargue*, který zahájil okamžitě boj proti anarchistům v listu madridské, marxistické skupiny Internacionály „La Emancipación". Roku Roku 1872 se sešel v Haagu sjezd Internacionály, který přinesl definitivní rozchod anarchistů s marxisty; a poněvadž ve Španělsku měli anarchisté převahu, vyloučili všechny marxistické skupiny ze španělské sekce. Bylo to bezprostředně před vznikem republiky, která přinesla španělskému hnutí prudký rozmach revolučních bojů a povznesla anarchisty na vrchol revoluční vlny. Rolnická povstání v Andalusii a v Estremaduře byla tehdy provázena záborem panské půdy. V Seville byl vyhlášen za povstání osmihodinový pracovní den, snížení domovních činží na polovinu, konfiskace církevních statků a velkostatkářské půdy. V Seville jako ve všech ostatních městech se anarchisté zúčastnili velmi činně t. zv. „kantonálních" povstání s cílem proměniti každý takový kanton v samostatnou komunu. Bylo to dvě léta po Pařížské komuně, ve které viděl Marx „vládu dělnické třídy, konečně objevenou politickou formu, ve které se může provést hospodářské osvobození práce", zatím co pro

Bakunina byla především „popřením státu“ a hlavní její chybou zřízení revoluční diktatury; Marx viděl jednu z příčin porážky v tom, že zůstala osamocena a nezískala pro dělnickou věc celou Francii — to právě však Bakunin pokládal za její zásluhu a výhodu. Povstání v jižním a východním Španělsku byla právě takovými „autonomními revolučními buňkami“ a Bakunin pokládal tehdy sociální revoluci za velmi blízkou. Ve svém díle „Gosudarstvenost i anarchija“ (Státnost a anarchie) píše r. 1873:

„Španělska se zmocnil — nikoliv žertem — ďábel revolučního socialismu. Andaluští a estremadurští rolníci zabrali již, nikoho se neptajíce a nedbajíce žádných příkazů, půdu bývalých statkářů a budou ji zabírati i nadále. Katalánsko a v jeho čele Barcelona hlasitě vyhlašují svou nezávislost, svou autonomii. Madridský lid vyhlašuje federální republiku a nechce podříditi revoluci budoucím dekretům ústavodárného shromáždění. V severních provinciích, které jsou v moci karlistické reakce, probíhá zřejmě sociální revoluce; vyhlašují se fueros, nezávislost oblastí a obcí, pálí se všechna soudní i obecní akta; vojsko v celém Španělsku vyhání své důstojníky. Nastal všeobecný, veřejný i soukromý bankrot — první to podmínka sociálně-ekonomické revoluce.

Jedním slovem definitivní rozklad a zhroucení, a to vše se provaluje samo sebou, rozbito a roztříštěno svou vlastní hnilo-

bou. Není již ani celníků, ani vojska, ani soudců, ani policie; není vládní moci, není vlády — zbývá však mocný a svěží lid, jejž nyní popadla síla sociálně-revoluční vášně. Pod kolektivním vedením Internacionály a Svazu sociálních revolucionářů sbírá a organisuje své síly a připravuje se založiti na rozvalinách rozpadávajícího se státu svět vlastní, svět osvobozeného dělníka-člověka . . .“

Tak to zní v revolučním pathosu skvělého spisovatele Bakunina — jak však vypadala střízlivá skutečnost politické praxe španělských anarchistů? Dělníci — i ti, kteří byli v anarchistických organisacích — žádali aktivní zásah do politických dějů republiky. Anarchisté odmítali politický boj a když federalisté rozpoutali kantonální povstání, měli tito měšťáčtí demokraté politickou převahu nad zástupci dělnictva, které přece představovalo výkonnou sílu těchto povstání. Když se povstání podařila, nemohli se anarchisté nezúčastniti kantonálních vlád, pro svůj odpor proti politice se však dali zatlačit do pozadí. V Barceloně zabránili povstání nešťastným manévrem s generální stávkou; právě však dělnická Barcelona mohla v tomto federalistickém kantonalismu posilovat dělnický živel. Když pak Salmeron i Castelar vyslali vojsko proti povstalcům, selhali tito vojensky, jak selhávali politicky. Engels o tom píše:

„Přes to vše i tato nerozvážně započatá vzpoura měla stále veliké naděje na ví-

tězství, kdyby byla bývala vedena jen trochu rozumně, jen alespoň podle vzoru španělských vojenských povstání, kdy povstane posádka jednoho města, pochoduje k nejbližšímu městu a strhne sebou jeho posádku již předem zpracovanou a rostouc jako lavina, táhne k hlavnímu městu, až o vítězství rozhodne šťastná bitva nebo přeběhnutí vojska proti nim vyslaného. Tento způsob se doporučoval právě tentokrát. Povstalci byli všude již po delší dobu organisováni v praporech dobrovolců; jejich kázeň byla ovšem chatrná, avšak nikoliv chatrnější než u zbytku staré španělské armády, většinou rozložené... Jediným pro vládu spolehlivým vojskem bylo četnictvo (Guardias civiles) a to bylo roztroušeno po celé zemi. Povstalcům mělo předem na tom záležeti, aby zamezili shromáždění se četnictva, a to bylo možné jen ofensivou a bojem v otevřeném poli. Velikého nebezpečí při tom nebylo, neboť vláda mohla proti dobrovolcům postaviti vojsko právě tak málo ukázněné, jako byli sami dobrovolci. Nebylo jiných prostředků, mělo-li se zvítěziti.

Avšak ne. Federalismus intransigentů (t. j. radikálních demokratů) a jejich bakuninistického přívěsku, zakládal se právě na tom, že každé město jednalo na vlastní pěst, prohlašovalo za hlavní sebe a nikoliv součinnost s ostatními městy, nýbrž odloučení od nich; tím ovšem naskrze znemožnili všeobecný útok. To, co v selské válce německé a v německých povstáních v květ-

nu 1849 bylo nezbytným zlem — rozdělení a osamocení revolučních sil, které vládním vojskům umožnilo, aby potlačila jedno povstání po druhém — to se tu prohlašovalo jako zásada nejvyšší revoluční moudrosti.“

Viděli jsme, že Castelarovi se skutečně podařilo zdolati jedno povstání za druhým; jen ve Valencii, kde dělnictvo bylo vedeno marxistickým křídlem Internacionály, kladlo houževnatější, organisovanější odpor.

Postup anarchistů jako přívěsků federalistických demokratů strhl dělnické hnutí sebou do porážky federalistů. Španělští bakuninovci poskytli — jak praví Engels — nesrovnatelný vzor způsobu, jak se revoluce dělat nemá. Jejich porážka byla však španělskými dělníky považována za porážku Internacionály a následujícímu úpadku se nevyhnuly ani slabé marxistické skupiny. Roku 1877 píše Engels v přehledu o světové situaci dělnictva, že španělská sekce Internacionály padla i s porážkou federalistických povstání a že nový politický otřes uvidí v čele španělského dělnictva energické dělníky, kteří r. 1872 zůstali věrni Internacionále. R. 1874, po restauraci Bourbonů, nastalo kruté pronásledování dělnického hnutí a Bakunin píše melancholicky svému příteli Elisée Réclusovi: „Události ve Španělsku a ve Francii zasadily smrtelný úder všem našim nadějím i vyhlídkám: počítali jsme s masami, které však nechtěly s nadšením nastoupiti cestu k vlastnímu osvobození. Za

nepřítomnosti nadšení lidu byli jsme bezmocni, přes to že teoreticky jsme měli pravdu.“

Tak skončilo první vystoupení španělského dělnictva. Byl to boj ve falešné zbroji a potrvá ještě dlouhá desetiletí, než se nemohoucné zbraně začnou nahrazovati dobrými.

Cesta k druhé republice

Druhou španělskou republiku dělí od první období 57 let. Je to období reakce. Po porážce demokratické revoluce v letech 1868—1874, která byla zároveň i porážkou dělnické avantgardy, jde buržoasie, která se v zaostalém Španělsku nezmůže na samostatně vedoucí postavení v státu, cestou kompromisu s monarchistickou, klerikální, feudální reakcí. Kompromis zabezpečuje buržoasii slušnou ziskovou míru i potlačení dělnické třídy a zajišťuje reakci nedotknutelnost její polofeudální ekonomické základny. Ve špičkách srostou dokonce měšťácké i polofeudální zájmy, velkostatkáři a velkoprůmyslníci, opírající se o církev a armádu, podřídí si velmi brutálně celý státní život. Tento stát byl jen navenek konstituční monarchií, avšak již ústava r. 1876, která zůstala v platnosti do pádu království r. 1931, byla taková, že na sto lidí přišlo šest voličů. A k tomu ještě způsob volby za všech okolností zabezpečoval reakci vítězství. Madariaga o tom podal velmi zajímavé líčení. Volby byly „udělány“ v Madridu. Ředitel politického oddělení v ministerstvu vnitra (kterému ironie osudu

dala jméno ministerstva „de la Gobernación“, ministerstva vládnutí) byl odborníkem, který musel zabezpečiti zvolení každého vládního kandidáta. Tento účel světil jakýkoliv prostředek. Napřed byly obecní úřady preparovány příslušným způsobem. Když komunální volby dopadly nepříznivě pro vládu, objevil guvernér nebo nějaký vládní komisař náhle nepravidelnosti v účtech obecní rady, suspendoval ji a nahradil ji spolehlivými kreaturami. Zfalšování volebních listin; vzkříšení mrtvých voličů, kteří vždycky spolehlivě volili vládu; tlak na úředníky a jiné na vládě závislé osoby; případně i útok na volební místnosti najatými tlupami a prosívání hlasovacích lístků zaopatřilo vládě většinu. Oposici bylo povoleno několik křesel, aby neztratila chuť na konstituční hře . . .

A přece došlo i za tohoto režimu ještě jednou ke krisi, která se navlas podobala revoluční situaci. Bylo to roku 1898. V tomto roce se zhroutily zbytky španělské koloniální říše. Spojené státy, pro které španělská Kuba měla veliký strategický význam, vměšovaly se vždy otevřeněji do vnitřních záležitostí kubánských, které byly spravovány neschopnou španělskou administrací. Když pak vypukla španělsko-americká válka, ukázala se monarchie, za regentství královny-vdovy Marie-Kristiny, neschopnou vésti válku. Každé nutné opatření bylo tak dlouho odsunováno, až bylo pozdě, a provedeno v okamžiku, kdy si okolnosti vyžadovaly opatření mnohem radikálnějších. Lid byl

ponechán v temnu a oklamán, píše Madariaga. Nevěděl nic o vážnosti kubánské vzpoury, nic o moci veliké země, která povstalcům přispěchala na pomoc. Nikdo jej nezasvětil do nejdůležitějších bodů jednání, které vedlo ke konfliktu. Samozřejmě lid netušil nic o nepřipravenosti armády a loďstva, anebo o podmínkách, za kterých admirál Cervera vyplul do katastrofy, ačkoliv věděl, že nemá ani základny, ani uhelné stanice, ani dopravních lodí, ani jakýchkoliv jiných nejzákladnějších předpokladů, bez nichž loďstvo nemůže existovat a ještě méně bojovat.

Když započala demobilisace armády, „přístavní města uzřela přistávat dlouhá procesí žlutých strašidel — ostrovy byly ztraceny, loďstvo obětováno, lidé se třásli žlutou horečkou.“ Monarchie zas jednou dokázala svou naprostou neschopnost.

Nebyla to situace jedinečně vhodná pro svržení monarchie, stojící v cestě dalšímu rozvoji země? Skutečně, byla to jedinečná příležitost: monarchie zdiskreditovaná neschopným vedením války, porážkou a ztrátou kolonií; celá země v krisi; v tomto okamžiku teprve, po ztrátě posledních kolonií, musil a mohl nastati *definitivní* obrat v rozvoji výrobních sil Španělska, které byly brzděny pohledem po dlouhá staletí upřeným do zámořských kolonií, brzděny monarchií a feudálními silami aristokracie a církve, jež ovládaly královský dvůr. Nebyla tu příležitost k roztržení těchto feudálních pout? Nenastal znovu okamžik protifeudální revo-

luce — v klasickém okamžiku válečné porážky reakční vlády?

Okamžik nastal — ale nebylo dosud vedoucí síly. T. zv. „liberální tábor", který jsme viděli tolikrát v čele armádních povstání, neměl důvěru lidových mas; ztratil ji neúspěchy, neschopností, polovičatostí a příliš častým přecházením jeho vedoucích osobností na stranu monarchistické reakce. Buržoasie jako třída, hospodářsky na značně nízkém stupni vývoje, se politicky neustále s obavami ohlížela po dělnické třídě, jejíž organisace nabyly znovu síly, i když rozkol v reformně-socialistické a anarcho-syndikalistické křídlo učinil ji akce neschopnou v demokratické revoluci. To, co tehdy začala hlásati t. zv. *„generace 1898"* — Joaquin Costa, Angel Ganivet, Miguel de Unamuno, José Ortéga y Gasset — je radikální měšťácký liberalismus naprosto nerevolučního ražení. Dělnická třída nebyla schopna účinného zásahu do události. Anarchisté utvořili celostátní organisaci *„Federación de Trabajadores de la Región Española"*, která měla své sjezdy r. 1881 v Barceloně, r. 1882 v Seville, r. 1883 ve Valencii, r. 1887 v Madridu a r. 1888 ve Valencii. V Barceloně vznikl deník „Tierra y Libertad" (Půda a svoboda) a přes to že „Federación" byla reakcí rozpuštěna, anarchisté žili dále velmi intensivním životem. Hlouček marxistů, který byl anarchisty vyloučen ze španělské sekce Internacionály, založil r. 1879 *„Partido Democrático Socialista Obrero"*, sociálnědemokratickou stranu dělnickou, která od

r. 1886 začala vydávati deník „El Socialista“. Vůdce této strany *Pablo Iglesias*, měl také rozhodující význam při založení odborových organisací, které byly r. 1888 sloučeny v U. G. T., v „Unión General de Trabajadores“. Anarchisté ovšem měli převahu — a nemohli ji ztratit, dokud jim reformistická taktika Iglesiovy strany zdánlivě dávala za pravdu. A tak odpor dělnické třídy proti reakci nabývá formy anarchistických „přímých akcí“: pumové atentáty r. 1893 a povstání andaluských rolníků v Jerez r. 1892, nepřetržitá řada anarchistických stávek v posledním desetiletí 19. století. Anarchisté i nadále odmítali aktivní politický zásah a syndikalistické názory, které vnikly tehdy do jejich odborových organisací, ještě posilovaly tyto tendence. Dělnická třída ještě neodložila falešnou zbroj...

A tak minula příležitost r. 1898, protože nebylo nikoho, kdo by se jí ujal. Buržoasie již nechtěla a dělnická třída ještě nemohla. Tak reagovala veřejnost na události r. 1898, podle Madariagy „stejně *klidně* jako *intensivně*“ a k protifeudální revoluci nedošlo. Španělsko musilo projít dalším obdobím zaostalosti a reakce, v němž se monarchie na základě hospodářského rozmachu naučí drancovat i kapitalistickým způsobem — a potrvá ještě třiatřicet let, než v dělnické třídě španělské doroste rozhodující a schopná síla pro dobytí španělské svobody.

Španělská revoluce dnes

R. 1931 padla bourbonská monarchie a uvolnila místo *druhé španělské republice.* Za režimu Alfonse XIII., který se tehdy poděkoval, vzrostla reakce *kapitalistická,* aniž byla zlikvidována reakce *feudální.* A tak vznik republiky byl pokusem vládnoucích tříd obětovati tlaku pracujícího lidu monarchistickou fasádu a zachrániti tím ekonomickou základnu španělské reakce. Přece však začíná r. 1931 ve Španělsku nový revoluční cyklus, který trvá podnes. „Španělsko — praví Marx — neosvojilo si nikdy moderní francouzský způsob ... započít a skončit revoluci ve třech dnech. Pokusy Španělska v tomto směru jsou rozsáhlejší a déle trvající. Tři léta zdají se nejkratší dobou, na kterou se omezuje a jeho revoluční cyklus činí občas devět.“ Revoluční cyklus trvá dnes již více než šest let a teprve v nynějších bojích proti generálskému povstání dospívá k vrcholu.

Převrat r. 1931 dal sice Španělsku demokratickou a republikánskou politickou nadstavbu, neprovedl však do důsledku ani jeden z úkolů demokraticko-buržoasní revoluce. Nevzal polofeudálním velkostatkářům půdu a neuspokojil tužby rolníků; nezlikvidoval hospodářskou moc církevní reakce a nevyčistil od reakčních živlů ani armádu, ani státní aparát. Dělnická třída byla ve stavu svrchované roztříštěnosti. Socialistická strana šla do koaliční vlády, anarcho-syndikalisté setrvávali ve svých chybách i ve

vedoucí posici (co do síly dělnických organisací); a komunistická strana nebyla tehdy ještě stranou masovou. Tato situace byla předpokladem pro nové seskupení reakčních sil, které se pokusily ujmouti se vlády suchou cestou parlamentní. Proti tomuto nebezpečí povstala r. 1934 dělnická třída generální stávkou a asturským povstáním. A přes to, že povstání bylo poraženo, stalo se přece východiskem nového sdružování revolučních sil, které znemožnilo stabilisaci sil španělské reakce. Před revoluční avantgardou stál nyní úkol nejen sjednotit dělnickou třídu, ale i seskupit kolem ní všechny síly demokratické revoluce, všechny síly protifeudální a protifašistické v silné *lidové frontě*. Jestliže se podařilo seskupiti republikánské maloměšťáctvo kolem sjednocující se dělnické třídy, pak reakce pozbyla masové základny k vybudování širokého fašistického hnutí.

A právě tento úkol se podařil za vedení komunistické strany; výrazem tohoto úspěchu bylo volební vítězství lidové fronty v únoru 1936 a na tento úspěch odpověděla pak reakce generálským povstáním v červenci.

Povstání generála Franca a jeho dobrodruhů mělo vnější podobu vojenského pronunciamienta; podporou se strany italského a německého fašismu nabylo však zcela jiné povahy. Dalo odboji španělského lidu proti generálům povahu národně-revoluční války, ve které bylo možno sdružovati všechny revoluční energie dělnické, lidové a národnostní pod praporem demokratické republi-

ky. Demokratická revoluce v tomto stadiu probíhá za vedení dělnické třídy a je-li jejím prvním úkolem dosíci *vojenského* vítězství proti reakci, pak je jasné, že tohoto vítězství může dosáhnouti jen jakobínským vedením války. Sama vojenská nutnost vnucuje demokratické republice opatření rázu revolučního, jako je rozdělení velkostatkářské půdy a státní i dělnická kontrola v závodech; sama vojensko-politická nutnost ji staví úkol vybudovati lidovou armádu za jednotného demokratického vedení. Demokratická republika se takto obrozuje v občanské válce za vedení dělnické třídy; vytváří se předpoklady pro provedení demokratické revoluce do důsledků; dobývá si prostředků k likvidaci ekonomické základny fašismu; a již nyní, v průběhu boje, mobilisuje národnostní energie země důsledným autonomistickým rozřešením národnostní otázky.

V prudkých bojích občanské války se rodí *nový typ demokracie*, demokracie lidové, demokracie jakobínské, která je pro dělnickou třídu vhodnou půdou pro cestu socialismu. Dělnická třída je vedoucí silou revoluce; komunistická strana se stává vedoucí organisací dělnické třídy; anarchističtí dělníci se přesvědčují vlastními bojovými zkušenostmi o nutnosti pevné centralistické organisace a o významu revoluční státní moci. V hrdinných bojích španělský lid, podporovaný mezinárodní brigádou i pokrokovými silami celého světa, konečně odkládá falešnou zbroj. Don Quijote již nebojuje proti mlýnským křídlům; vedení španělské revo-

luce je po prvé ve správných rukou. A to je záruka jejího definitivního vítězství — dnes nebo zítra.

Praha, 1. března 1936.

Bibliografická poznámka

Bibliografie s dlouhými řadami titulů použitých (i nepoužitých) spisů nechrání před vědeckými chybami — a zatěžovala by příliš tuto knihu, která chce býti populární a aktuální. Prameny doslovných citátů jsem uvedl v textu. Kniha vznikla z několika článků, které v létě 1936 vyšly v Tvorbě a vyžadovaly si pro knižní vydání téměř úplného přepracování i rozsáhlého doplnění. Věnoval jsem hlavní pozornost španělským revolucím *minulosti;* přítomná je dosud v boji a zaměstnává ve svých podrobnostech celou veřejnost. Existuje o ní též již značně rozsáhlá česká literatura, z které uvádím:

G. Winter, Don Quijote na rozcestí (Sfinx, Praha 1935) přináší mnoho materiálu o republice r. 1931, který je ovšem třeba kriticky hodnotit.

J. Vozka, Tragedie španělské demokracie (Volná myšlenka, Praha 1936) je dobrým a stručným přehledem událostí, které vedly ke generálskému povstání.

J. Spielhagen, Špioni a spiklenci ve Španělsku (K. Borecký, Praha 1936) podává pronikavý pohled do činnosti německého fašismu ve Španělsku.

Problémy španělské revoluce (Nákl. F. Nedvěda, 1936) podávají marxistickou analysu dnešní etapy španělské revoluce, k níž je třeba přibrati stať Ercoliho „O zvláštnostech Španělské revoluce“, která vyšla v listopadu v „Mezinárodní tiskové korespondenci“. V tomto nakladatelství vyšla také brožura L. Grünwalda „Španělský lid v boji“, která je velmi dobrým, stručným úvodem do dnešních španělských událostí.

Arthur Koestler podává ve své knize „Španělsko krvácí“ především vylíčení španělského fašismu a jeho mezinárodních pomocníků v nynější občanské válce. (Vydala Volná myšlenka).

Obsah

Kurt Konrad, Španělské revoluce

Vydala na jaře 1937 LIDOVÁ KULTURA v Praze jako desátý svazek Lidové knihovny, kterou redigují F. Jungmann a Pavel Prokop. Vytiskl V. Palán v Praze. Vazba Prvodruk.